

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет «Запорізька політехніка»
КАФЕДРА ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ ПЕРЕКЛАДУ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

**КОНЦЕПТУАЛЬНА АНТИНОМІЯ «СВІЙ-ЧУЖИЙ» ТА ЇЇ
РЕФЛЕКСІЯ В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ
ЛІНГВОКУЛЬТУРАХ**

Виконала	студентка групи ГФз-311м Стрелковська Еліна Вячеславівна
Рівень вищої освіти	Другий (магістерський)
Галузь знань	03 Гуманітарні науки
Спеціальність	035 Філологія
Спеціалізація	035.041 Германські мови та літератури (переклад включно), основна мова – англійська
Керівник	к.ф.н, доц. Г.М. Костенко

Запоріжжя – 2022

Національний університет «Запорізька політехніка»

Факультет гуманітарний
Кафедра теорії та практики перекладу
Ступінь вищої освіти другий (магістерський)
Спеціальність 035 «Філологія»
Спеціалізація 35.041 Германські мови та літератури (переклад включно)),
перша – англійська

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри
проф. Приходько А. М.
«___» грудня 2022 року

З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ

СТРЕЛКОВСЬКОЇ ЕЛІНИ ВЯЧЕСЛАВІВНИ

1. Тема кваліфікаційної роботи: КОНЦЕПТУАЛЬНА АНТИНОМІЯ «СВІЙ-ЧУЖИЙ» ТА ЇХ РЕФЛЕКСІЯ В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ ЛІНГВОКУЛЬТУРАХ.

керівник кваліфікаційної роботи Костенко Ганна Миколаївна, к. філол. н., доцент кафедри теорії та практики перекладу

затверджені наказом закладу вищої освіти від «04» листопада 2022 р. № 361

2. Строк подання студентом кваліфікаційної роботи: 16 грудня 2022 р.

3. Вихідні дані кваліфікаційної роботи: Алиева Т. В. Оппозиция «свой-чужой» в англоязычной прессе: лексические средства выражения // Вестник МГИМО-университета. 2012. Вып. 3(24). С. 182–187; Алиева Т. В. Принципы рассмотрения оппозиции «свой – чужой» в отечественной и зарубежной лингвистической литературе // Филологические науки в МГИМО. 2009. Вып. 38 (53). С. 6–14; Ляпин С. Х. Концептология: к становлению подхода // Концепты. Вып. 1. Архангельск : Лоция, 1997. С. 11–45; Степанов Ю. С. Концепты. Тонкая пленка цивилизации. М. : Языки славянских культур, 2007. 248 с.; Тарасов Е. Ф. Межкультурное общение – новая онтология анализа языкового сознания // Этнокультурная специфика языкового сознания. М. : ИЯ РАН, 1996. С. 7–22.

4. ЗМІСТ розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, що їх належить розробити): розглянути поняття «концепту» та «концепту «свій-чужий»; дослідити особливості ставлення до «свого» та «чужого» у національних культурах; проаналізувати концепт «свій-чужий» на прикладі ЗМІ України та Великобританії; визначити особливості його перекладу.

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень):

6. Консультанти розділів кваліфікаційної роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	прийняв виконане завдання
I	Костенко Г.М., к. філол. н., доцент		
II	Костенко Г.М., к. філол. н., доцент		
Нормоконтроль	Підгорна А. Б., к. філол. н., доцент		

7. Дата видачі завдання «05» вересня 2022 року.

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів кваліфікаційної роботи	Примітка
1.	Вибір теми кваліфікаційної роботи	вересень 2022	виконано
2.	Розробка завдання на кваліфікаційну роботу	вересень 2022	виконано
3.	Складання календарного плану кваліфікаційної роботи	вересень 2022	виконано
4.	Збирання матеріалу для написання 1 та 2 розділів	вересень – жовтень 2022	виконано
5.	Підготовка розділу 1	жовтень 2022	виконано
6.	Підготовка розділу 2	листопад 2022	виконано
7.	Підготовка вступу	листопад 2022	виконано
8.	Написання вступу і загальних висновків роботи	листопад – грудень 2022	виконано
9.	Оформлення кваліфікаційної роботи	грудень 2022	виконано
10.	Нормоконтроль	1-10 грудня 2022	виконано
11.	Рецензування кваліфікаційної роботи	10-12 грудня 2022	виконано
12.	Захист кваліфікаційної роботи	19-20 грудня 2022	виконано

Студентка _____ Стрелковська Е. В.

Керівник кваліфікаційної роботи _____ Костенко Г. М.

РЕФЕРАТ

КР: 110 с., 83 джерел.

Об'єкт дослідження – концептуальна антиномія «СВІЙ-ЧУЖИЙ» та їх рефлексія в сучасній лінгвокультурі.

Предмет дослідження – семантика та функціонування концепту «СВІЙ-ЧУЖИЙ» в українській та англомовній лінгвокультурах.

Мета роботи – визначити поняття концепту «СВІЙ-ЧУЖИЙ» та дослідити його функціонування на прикладі матеріалів ЗМІ України та Великобританії.

Методи дослідження – лінгвістичний метод; аналіз суцільної вибірки; контекстуальний аналіз та описовий метод; перекладознавчий аналіз; системно-функціональний метод; метод компонентного аналізу; метод стилістичного аналізу; метод словникових дефініцій; компаративний метод.

У першому розділі кваліфікаційної роботи визначено поняття «концепту» та його складових; ідентифіковано особливості поняття концепту «СВІЙ-ЧУЖИЙ» у сучасній лінгвістиці. Другий розділ містить аналіз особливостей перекладу концепту «СВІЙ-ЧУЖИЙ» на матеріалі англомовних та україномовних ЗМІ; проаналізовано мовні засоби вираження зазначеного концепту та визначено лінгвокультурні характеристики концепту «СВІЙ-ЧУЖИЙ»; досліджено вербалізацію концепту «СВІЙ-ЧУЖИЙ» у фразеологічній системі англомовних та україномовних ЗМІ. У висновках узагальнено результати дослідження. В додатках надано опубліковані тези у збірці матеріалів конференції «Тиждень науки-2022»; тези у збірці «Різдвяні студентські наукові читання: *Vita in lingua* та тези за результатами III Всеукраїнської науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти «Актуальній проблеми перекладознавства, текстології і дискурсології».

АНГЛОМОВНИЙ ДИСКУРС, МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ, КОНЦЕПТ, КОНЦЕПТУАЛЬНА АНТИНОМІЯ «СВІЙ-ЧУЖИЙ», СТИЛЬ, ОБРАЗОТВОРЧІ ЛЕКСЕМИ, ПЕРЕКЛАД.

ЗМІСТ

Завдання на роботу

Реферат

ВСТУП	7
РОЗДІЛ 1. КОНЦЕПТ «СВІЙ-ЧУЖИЙ» У ПРОЦЕСІ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ.....	12
1.1. Поняття та особливості прояву сфери міжкультурної комунікації	12
1.1.1. Актуальні проблеми сучасної міжкультурної комунікації.....	16
1.1.2. Проблема адекватності не-/вербального перекладу	23
1.2. Поняття «концепт» та його складові	27
1.3. Поняття концепту «СВІЙ-ЧУЖИЙ» у сучасній лінгвістиці	36
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ КОНЦЕПТУ «СВІЙ- ЧУЖИЙ»	42
2.1. Методологія дослідження концепту «СВІЙ-ЧУЖИЙ»	42
2.2. Концепти «СВІЙ», «ЧУЖИЙ», «ІНШИЙ» як основа представлення «ІНШОГО» у медіатексті	48
2.3. Мовні засоби вираження концепту «СВІЙ-ЧУЖИЙ»	59
2.4. Лінгвокультурні характеристики концепту «СВІЙ-ЧУЖИЙ»	64
ВИСНОВКИ.....	81
SUMMARY	85
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	89
ДОДАТКИ	97
Додаток А. Тези за результатами XIII Міжвишівської студентської науково-практичної конференції «Різдвяні наукові читання: Vita in lingua» (Запорізький національний університет, 2021)	97
Додаток Б. Тези за результатами Щорічної науково-практичної конференції серед студентів, викладачів, науковців, молодих учених і аспірантів «Тиждень науки-2022» (Національний університет «Запорізька політехніка», 2022)	101

Додаток В. Тези за результатами III Всеукраїнської науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти «Актуальні проблеми перекладознавства, текстології і дискурсології» (Запорізький національний технічний університет, 2022)	106
--	-----

ВСТУП

Особливості міжкультурних відмінностей, що знаходять своє відображення у мові та свідомості, стають одним з найбільш актуальних напрямів, що розробляються нині у вітчизняній науці. Взаємозв'язок культури, національної самосвідомості та мови проявляється у базових поняттях кожної культури. Психолінгвістична інтерпретація даних, поданих у мові, дозволяє розглядати останні як репрезентацію особливих знань, які стоять за знаками природної мови.

В умовах глобалізації відбувається перетин життєвих смислів як окремих людей, так і цивілізацій. Саме у цивілізаційному вимірі особливого статусу набувають ті зміни, основою яких є міжкультурна комунікація, адже потреба народів у культурному порозумінні, прагнення пізнати духовний світ одне одного, динаміка і суперечливість соціального розвитку призводять до інтенсифікації комунікативних процесів, що набувають системного характеру. Людство усвідомило, що тільки шляхом знаходження консенсусу можна вирішити глобальні проблеми і захистити себе від самознищення.

В сучасних умовах спілкування народів набуло не тільки глобального характеру, але й вимагає такої гуманістичної спрямованості, яка, завдяки міжкультурній комунікації, дає можливість людині успішно розвиватися на засадах єдності загальнолюдських і національних цінностей. Захист культурної самобутності, відстоювання їх духовного суверенітету, власних культурних цінностей органічно пов'язується із загальнолюдськими потребами та інтересами людини. У такому контексті дослідження міжкультурної комунікації як спрямованого процесу, що реалізується відповідно до конкретно визначених соціальних цілей, набуває особливої актуальності. Міжкультурна комунікація як обмін між людьми ціннісними надбаннями існувала завжди, адже з давніх часів виникали зв'язки, що сприяли взаємодії та взаєморозумінню різних культур.

Зв'язок роботи з науковими темами. Кваліфікаційну роботу магістра виконано в межах ініціативної наукової теми кафедри теорії та практики перекладу Національного університету «Запорізька політехніка» № 06118 «Когнітивно-дискурсивна організація текстового простору міжкультурної (кроскультурної) комунікації».

Тема роботи затверджена наказом ректора № 361 від 04.11.2022 р.

Актуальність дослідження у спробі інтерпретації змісту концепту «СВІЙ-ЧУЖИЙ», що передбачає зіставлення даних низки соціальних наук з результатами мовного аналізу, а також виявлення мовних одиниць, що репрезентують відповідний зміст в англійській мові. Лише побіжно можна навести багатовекторність діяльності дослідників у цій площині: Г. В. Колшанський, Є. С. Кубрякова, G. Lakoff, О. В. Александрова, І. В. Арнольд, Н. Д. Арутюнова, Е. Бенвеніст, І. Р. Гальперін, В. Л. Наєр, Ю. М. Скребнев, А. А. Худяков, J. Taylor.

У нашій розвідці ми визнаємо концепт «СВІЙ-ЧУЖИЙ» як один з базових концептів, що визначає способи членування дійсності людиною, має вирішальне значення для вивчення концептуальної будови мови. Цей концепт є характерним для мовної картини світу будь-якого народу та будь-якої мовної особистості.

Об'єкт дослідження – концептуальна антиномія «Свій-Чужий» та їх рефлексія в сучасній лінгвокультурі.

Предмет дослідження – семантика та функціонування концепту «СВІЙ-ЧУЖИЙ» в українській та англійській лінгвокультурах.

Мета роботи – визначити поняття концепту «СВІЙ-ЧУЖИЙ» та дослідити його функціонування на прикладі матеріалів ЗМІ України та Великобританії.

Мета роботи передбачає вирішення таких завдань:

- дослідити поняття концепту «СВІЙ-ЧУЖИЙ»;
- дослідити особливості ставлення до «свого» та «чужого» у національних лінгвокультурах;

- проаналізувати концепт «СВІЙ-ЧУЖИЙ» на прикладі ЗМІ України та Великобританії як відображенні певної лінгвокультури;
- визначити особливості його перекладу.

Матеріалом дослідження стали понад 2500 прикладів, отриманих методом суцільної вибірки з аналітичних статей (COMMENTS.UA, THE GUARDIAN, THE IDEA, THE GENEVASOLUTIONS.NEWS, THE HIMALAYANTIMES, THE SMI, THE TIMES).

У процесі аналізу було застосовано такі **методи дослідження**: *лінгвістичний метод* – для ознайомлення та вивчення стану проблем, релевантних до теми дослідження; *аналіз суцільної вибірки* – для відбору прикладів, що стали матеріалом дослідження; *контекстуальний аналіз та описовий метод* – для вивчення та аналізу вибраних прикладів; *перекладознавчий аналіз* – для визначення типів перекладацьких трансформацій та оцінки якості перекладу; *системно-функціональний метод* – для вивчення функціонування мовних одиниць в текстах-бізнес комунікації; *метод компонентного аналізу* – для встановлення структури плану змісту лексико-семантичних одиниць; *метод стилістичного аналізу* – для вивчення стилістичних особливостей аналізованих текстів; *метод словникових дефініцій* – для дослідження специфіки функціонування лінгвальних одиниць; *компаративний метод* – для виявлення особливостей та відмінностей лексико-семантичних засобів формування текстів бізнес-комунікації української та англійської мов.

Теоретичне значення кваліфікаційної роботи визначається встановленням механізмів співвіднесення об'єкта зі «СВОЇМ» та «ЧУЖИМ», а також виявлення комплексу мовних засобів, що беруть участь у реалізації даного концепту, що робить внесок у розвиток семантико-когнітивних досліджень концептів. Результати та висновки щодо функцій мовних засобів реалізації концепту «СВІЙ-ЧУЖИЙ» в англійських та україномовних ЗМІ сприяє розвитку теоретичних положень такого складного явища як

масмедійний дискурс, а також дозволяє встановити зумовленість вибору мовних засобів різними дискурсивними факторами.

Теоретичною базою дослідження послужили праці вітчизняних та зарубіжних учених в галузі когнітивної лінгвістики (Н. Н. Болдирев, В. І. Карасик, Г. В. Колшанський, Є. С. Кубрякова, З. Д. Попова, І. А. Стернін, G. Lakoff); а також роботи з лексикології, стилістики, морфології та синтаксису англійської мови (О. В. Александрова, І. В. Арнольд, Н. Д. Арутюнова, Е. Бенвеніст, І. Р. Гальперін, М. Н. Кожина, В. Л. Наср, Ю. М. Скребнєв, І. Б. Хлебнікова, А. А. Худяков, J. Taylor).

Практичне значення роботи полягає в тому, що отримані в ній висновки щодо механізмів, які беруть участь у формуванні концепту «СВІЙ-ЧУЖИЙ», та мовних засобів, що використовуються для його реалізації, сприятимуть більш глибокому, точному та усвідомленому розумінню англомовних ЗМІ та більш адекватному його аналізу та інтерпретації. Результати дослідження можуть бути використані у викладанні англійської мови як іноземної у мовних та і немовних вищах, оскільки розуміння концептів та способів їх реалізації дає можливість студентам аналізувати мас-медійний текстовий простір.

Апробація роботи здійснювалася на основі надрукованих тез у збірці матеріалів конференції «Тиждень науки-2022» на тему «Мовні засоби вираження концепту «СВІЙ-ЧУЖИЙ»»; тези у збірці «Різдвяні студентські наукові читання: Vita in lingua на тему «Поняття концепту «СВІЙ-ЧУЖИЙ» у сучасній лінгвістиці» та тези за результатами III Всеукраїнської науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти «Актуальні проблеми перекладознавства, текстології і дискурсології» на тему «Вербалізація концепту «СВІЙ-ЧУЖИЙ» у фразеологічній системі англомовних та україномовних ЗМІ».

Логіка дослідження зумовила таку **структуру** кваліфікаційної роботи: вона складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних

джерел, який налічує 83 позиції та додатків. Загальний обсяг кваліфікаційної роботи становить 110 сторінок.

РОЗДІЛ 1

КОНЦЕПТ «СВІЙ-ЧУЖИЙ» У ПРОЦЕСІ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

1.1. Поняття та особливості прояву сфери міжкультурної комунікації

Сучасний комунікативний простір є досить складною системою, в якій одне з основних місць належить різним видам спілкування: міжетнічному, діловому, соціальному, міжособистісному, масовому, міжкультурному та іншим. Життєдіяльність та відносини людей визначаються існуючими в тій чи іншій культурі нормами, які регулюють практично всі галузі людського мислення, поведінки та впливають на характер сприйняття, оцінки та міжособистісні відносини. Прагнення зрозуміти чужу культуру та поведінку її представників, розібратися в причинах культурних відмінностей та збігів існує стільки ж часу, скільки існує культурна та етнічна різноманітність людства.

Як зазначає Є. Ф. Тарасов, «міжкультурне спілкування – це випадок функціонування свідомості в аномальних («патологічних») умовах, коли відсутня оптимальна спільність свідомості комунікантів. Чужа культура сприймається як «відхилення від норми», а у своїй, природним чином, нормою вважаються образи саме своєї культури, і чужа культура досягається шляхом приведення чужих образів свідомості образам своєї культури» [Тарасов 1998, с. 18; Тарасов 1996, с. 30]. Головна причина непорозуміння у міжкультурному спілкуванні – це просто відмінність мов (їх незнання чи погане знання може й призвести до виникнення напруженості при міжкультурному спілкуванні). До того ж, навчити мові – сформувати навички говоріння (письма) та слухання (читання) – порівняно просто. Виникнення міжетнічних конфліктів, напруженості у процесі

міжкультурного спілкування слід шукати у розбіжності, специфічній відмінності національних свідомостей комунікантів.

Процес засвоєння культури є результатом активної соціальної діяльності індивіда щодо предметів духовної та матеріальної культури. Ця діяльність різноманітна. Разом з тим, при контакті представників різних лінгвокультурних угруповань з'ясовується, що, навіть володіючи мовою співрозмовника, носії різних національних культур діють за «своїми» моделями поведінки, використовують «свої» кінесичні та проксемічні системи, спираються на «свої» культурні знання.

У процесі міжкультурного спілкування представники різних лінгвокультурних угруповань сприймають «чужу» культуру через свою локальну культуру, внаслідок чого неминуче виникає різний ступінь нерозуміння специфічних проявів «чужої» культури. Це нерозуміння може обумовлюватися різними чинниками: незнайомою мовою, невластивими стандартами смислового сприйняття світу, іншими інтересами, потребами, системами цінностей та ін.

Для досягнення максимально повного взаєморозуміння у процесі міжкультурного спілкування необхідно робити деяку «поправку» на національну специфіку іншої культури, тобто використовувати своєрідний «коефіцієнт», який би полегшував контакти між культурами. Необхідність виявлення причин нерозуміння специфічних проявів «чужої» культури зумовила появу низки досліджень, у цій галузі, виникнення своєрідного понятійно-термінологічного інструментарію, за допомогою якого можна було б досліджувати проблеми міжкультурної комунікації. Одним із основних інструментів досліджень такого роду є лакуни – «білі плями на семантичній карті мови» [Алиева 2008, с. 216], сигнали присутності національно-специфічних елементів культури та мови.

Одним із найважливіших складників життя людини є комунікація. У широкому сенсі це поняття охоплює значно більше, ніж просто обмін інформацією між людьми [Тарасов 1996, с. 9]. До неї належать канали засобів

передачі та одержання інформації, де задіяні машини, прилади, штучний інтелект, комп'ютерні мережі і програми, культурні знаки, космічні реалії тощо.

Попри постійні зміни в суспільстві та природі, незмінною залишається сутність людського спілкування: це обмін думками, інформацією і досягненнями взаємного порозуміння, гармонії стосунків в усіх сферах і на всіх рівнях буття людини. Однак форми, засоби і методи людської комунікації постійно змінюються [Спіжова 2007, с. 69].

Зі зростанням глобалізаційних змін, поширенням міжнародних контактів, інтернаціоналізацією суспільства загалом змінився і характер спілкування. Налагодження ділових і дружніх контактів із представниками інших держав передбачає володіння іноземними мовами. Однак цього мало, оскільки серйозною перешкодою у спілкуванні з іноземцями є незнання їхніх етнічних і культурних особливостей.

Культурні моделі поведінки людині прищеплюють штучно, у процесі виховання в певному соціальному середовищі. Вона починає діяти, оцінювати дійсність хоч і по-своєму, але загалом у межах «записаної» в підсвідомості культурної програми, яка об'єднує спільноту [Спіжова 2007, с. 70]. Комунікація є найважливішою частиною такої програми, яка настільки глибоко проникає у повсякденне життя, що людина не помічає, як сама дотримується «запрограмованих» норм і правил спілкування, поведінки. Однак їх порушення призводить до непорозуміння, подиву, культурного шоку. Способи уникнення непорозумінь на культурному ґрунті у спілкуванні з іноземцями досліджує міжкультурна комунікація.

Виникнення міжкультурної комунікації, як і більшості наук, зумовлене потребами суспільства. Її практична сфера бере початок із найдавніших часів, коли людям доводилося встановлювати різні контакти з чужинцями, що потребувало толерантності і певних знань про міжкультурні відмінності. Із появою дипломатичних відносин інформація про національно-культурні особливості різних країн стала складником професійної міжнародної

діяльності. Особливої актуальності навички у сфері міжкультурного спілкування набули в часи бурхливого розвитку міжнародних контактів, які розпочалися в 70-ті роки ХХ ст.

Об'єктом міжкультурної комунікації є спілкування представників різних національних і лінгвокультурних спільнот, а предметом є прийняті в національних спільнотах мовні стереотипи і норми поведінки, певні «культурні сценарії» різних дій, усталені моделі сприйняття та оцінювання предметів і явищ, соціально унормовані звички, традиції, ритуали, дозволи, заборони тощо [Сніговська 2015, с. 83]. Завданням міжкультурної комунікації є формування міжкультурної компетентності, необхідних знань про різні народи та культури з метою уникнення міжетнічних і міжкультурних конфліктів та встановлення комфортних умов спілкування в різних сферах та життєвих ситуаціях.

Успішність міжкультурного спілкування залежить не лише від знання мов і національних особливостей. Мова є тільки необхідною передумовою комунікації, важливу роль в якій відіграє відчуття стилю, загального настрою спілкування, що притаманні певній культурі. Ще більшою мірою це стосується відчуття стилю комунікації [Спіжова 2007, с. 69]. Знання особливостей і навіть стилів комунікації, притаманних різним національним спільнотам, необхідні передусім фахівцям із соціальних комунікацій, журналістам, спеціалістам з реклами, піару, бізнесменам, перекладачам, працівникам туристичної галузі та ін. Маючи уявлення про те, що представники різних національних культур по-різному сприймають завдання комунікації, неоднаково зчитують/декодують повідомлення при спілкуванні, можна запобігти багатьом ситуативним непорозумінням на ґрунті міжнаціональних відмінностей.

Оскільки міжкультурна комунікація є інтегрованою науковою галуззю, вона передбачає залучення для її потреб категорій, які сформувалися в інших суміжних науках: нація, народ, етнос, ментальність, національний стереотип, прототип, архетип, символ, культурний код, національна (мовна, ціннісна,

концептуальна) картина світу, концептосфера нації та ін. На відміну від інших наук, для міжкультурної комунікації ці категорії є засобом виявлення і дослідження специфіки вербального і невербального спілкування представників різних національних та лінгвокультурних спільнот.

Поняття «нація», «народ» і «етнос» використовують для позначення великих культурно-історичних людських спільнот. Нерідко їх трактують як синоніми, хоч вони мають істотні відмінності. Так, етнологічно «народ» і «нація» – ідентичні поняття, що визначають біологічне походження групи людей, але в соціально-політичному аспекті вони не є тотожними [Лебедева 1999, с. 47]. Народ – велика спільнота людей, об'єднаних за національно-етнічною, державною або релігійною належністю. Народ – біологічна єдність, група, поєднана кровними, біологічними зв'язками.

Таким чином, схематично діалектику (розвиток) його формування можна змодельовати у такий спосіб: з сім'ї виросла родина, з родини – рід, рід перетворився на плем'я, плем'я – на народ. Внаслідок тривалого співжиття племена змішувалися. Вчені довели, наприклад, що французький народ – наслідок змішання римлян, кельтів і германців; український – слов'янських і тюркських племен Київської Русі. Та сутність народу не вичерпується біологічним походженням, оскільки він живе в певному просторі. Саме простір як місце постійної осілості народу є дуже важливим чинником його існування. Люди здавна були пов'язані природою, простором, який для них був «близьким», «рідним», а всякий «інший» – «чужим».

1.1.1. Актуальні проблеми сучасної міжкультурної комунікації

Актуальність проблеми міжкультурних конфліктів у контексті міжкультурної комунікації на сьогодні не викликає сумнівів. Основними причинами конфліктів у міжкультурній комунікації, на думку науковців, є: неадекватне розуміння вербальних повідомлень, невірне декодування

невербальних сигналів, накладання культурних кодів, невідповідність поведінки представника іншої культури, що інтерпретується як загроза «Я-концепції» [Коч 2017, с. 87].

Крім цього, ефективній міжкультурній комунікації заважають такі чинники, як упередження та стереотипи, прагнення давати оцінку характеристику представникам інших культур, підвищена тривожність або напруга в спілкуванні, зміна зовнішньополітичної ситуації тощо.

Політкоректність і толерантність щодо представників кожної культури є базовими принципами створення культурних (зокрема лінгвокультурних) співтовариств, які апелюють насамперед до загальнолюдських цінностей та проголошують низку меседжів, у основі яких лежить позитивне ставлення докомунікативних партнерів, здатність до ефективної комунікації у будь-якому соціальному контексті, повага до традицій народу, коректна мовленнєва поведінка тощо [Коч 2017, с. 93].

Найбільш серйозні конфлікти виникають через принципову різницю між ціннісними системами соціумів, складовими яких є культурні традиції, релігія, мова, ідеологічні настанови тощо. Основним завданням культур, що контактують, є визначення кола спільних цінностей, які визнаються більшістю. Розширення зон перетину ціннісних настанов відбувається за рахунок формування загальних зразків (моделей, схем, фреймів) комунікативної поведінки. Основою моделей комунікації слугує загальний код світової культури, а їх значення визначається можливістю нівелювання міжкультурного конфлікту [Коч 2017, с. 112].

В умовах глобалізації світу, де зовнішньо- та внутрішньополітичні процеси тіснопов'язані з ринковою економікою, виникає потреба в адаптації представників полярних культур до чужого менталітету та системи чужих національних цінностей. З цією метою дослідники розробляють моделі адаптивної поведінки. Осмислення подібних моделей уможливорює розуміння необхідності напрацювання відповідних комунікативних стилів, наприклад, у професійному бізнес-спілкуванні: прямий і непрямий, різкий і

дипломатичний, багатослівний і стриманий, настановчий і рекомендує, однозначний і багатозначний тощо [Коч 2017, с. 79].

Приналежність до однієї культури зазвичай передбачає у цілому досить стабільний набір когнітивних ознак фрейму, а зв'язки між ними – регулярно повторюваними. Характер відповідей зумовлений насамперед культурно детермінованими домінантами. Пріоритет таких цінностей, як освіта, права людини, перспективи, розвиток, безпека, майбутнє, свобода, рівність, незалежність свідчить про ідеологічні та соціальні переваги сучасної молоді. Домінування понять безпека, майбутнє, мир умотивоване актуалізацією другого рівня людських потреб (згідно теорії А. Маслоу) у забезпеченні свого життя, комфортності та стабільності його умов [Маслоу 2011, с. 267].

Показовим є формулювання власної думки про європейські цінності, що демонструє наявність рефлексії відповідного поняття: *«European values are the absence of corruption... when human needs come first... human / national orientation... confidence in the future, personal security and tolerance»* [Safi]. Намагання переосмислити соціальні домінанти європейців реалізоване також у наступних висловлюваннях: *«We believe that we need to create our own Ukrainian values, because we can't be equal to people whose mentality is very different from ours... European values are not native, they are Western values that will negatively affect the country... There are no European values!»* [Safi]. На думку респондентів, список цінностей доцільно доповнити такими поняттями, як (взаємо)повага, розвиток, людяність, впевненість, добро.

Отже, фрейм «європейські цінності», за результатами нашої наукової розвідки, кваліфікується у свідомості позитивно. Дещо ідеалізований та міфологізований образ, що відображає уявлення про «краще життя» і демонструє рівень очікування, декларує Європу з її ціннісними перевагами як ментальний прообраз майбутньої України. Безперечно, що моделювання набору когнітивних характеристик фрейму «європейські цінності» значною мірою залежить від інтерпретації відповідного поняття засобами

масової інформації, що активно використовують такі комунікативні технології, як піар, реклама, пропаганда тощо.

Не викликає сумніву думка про те, що від векторної орієнтації українців на цінності європейців на фоні глобалізації світу залежить доля мешканців багатьох країн. Відповідно ставлення європейців до процесу переосмислення вектору культурного спрямування України має велике значення для встановлення балансу в концептуальній дихотомії «СВІЙ-ЧУЖИЙ», яка лежить в основі будь-якого міжкультурного конфлікту.

Концепт «СВІЙ-ЧУЖИЙ» має дихотомічну структуру, що дозволяє розглядати його як смислову біполярність та досліджувати відношення між її опозитами як перетікання, взаємопроникнення комплементарних, контрарних чи комплетивних інформем (елементарних складових концепту) одна в одну. Діалектичні взаємовідносини між «своїм» і «чужим» доводять неможливість механічного зведення та порівняння різних культурних концептосфер. Антиномія смислів (О. Лосєв писав, що смисл виникає як «арена зустрічі»; Ю. Лотман називає це явище «дуалізмом умовності й образотворчості») зумовлена антиномією буття та антиномією, що створена за законами існування певної культури [Лотман 1982, с. 12]. Присвоєні культурою окремим знакам значення зафіксовано в структурі культурних концептів, серед яких концепт «СВІЙ-ЧУЖИЙ» займає центральну статусну позицію та має велике значення для крос-культурної комунікації.

Різноаспектне дослідження концепту «СВІЙ-ЧУЖИЙ» є важливим для вирішення проблеми ефективного діалогу світових культур. У кожній культурі він має свою семантичну специфіку. Науковці визнають, що дихотомія є ключовим концептом культурології, який відіграє важливу роль у формуванні в колективній свідомості образу «свого» та «чужого» і перетворенні за необхідністю останнього в образ «ворога». Такий образ має здатність трансформуватися в історії. Насамперед у народному фольклорі та пам'ятках писемності відображена динаміка заміни одного ворога іншим.

Однією з яскравих особливостей вербальної представленості образу «чужого» в українській ментальності є функціонування у фольклорі великої кількості зменшувальних форм на зразок *вороженьки, москалики, татарочки, поляченьки, ляшеньки* тощо. Використання назв своїх ворогів (а також містичної нечисті) у демінутивній формі пояснюється існуванням у свідомості українця архаїчної форми задобрювання злих сил. Ідеологічне підґрунтя бінарності «СВІЙ-ЧУЖИЙ» як гранично полярної, спроектованої в реальності через історію повстань, світових і громадянських воєн, заколотів, революцій, проявів націоналізму та шовінізму, базується на первісному *трайбалізмі*, що чітко поділяє світ на «чужих» та «своїх» [Пивоев 1998, с. 9]. Актуалізація опозиції завжди відбувається в ситуації загальної небезпеки або ідеологічно обґрунтованої потреби у знищенні «ворога».

У світовій історії завжди гранично поляризованою була опозиція «Схід – Захід». В основі цієї культурної полярності лежить не тільки територіальний поділ, а й відмінності ментальностей, аксіологічних систем, культурних домінант: *«But East and West are no more, no borders at all... How strong they become face to face, even though they are from different worlds!»* [Safi].

У сучасній історії нашої держави спостерігається чітке протиставлення опозит бінарностей «Україна – Європа», які теж базуються на дуальності «Схід – Захід». Особливості протікання змін в українському суспільстві знаходяться в залежності від історичних колізій та географічного положення країни, зокрема проміжного геополітичного розташування України на «перехресті» західної і східної частин Європи.

Специфічна взаємодія «свого» і «чужого» відбувається у поліетнічних регіонах, де в межах однієї держави співіснують представники різних культур [Вальденфельс 1997, с. 72]. Інтеграція окремих етнічних груп (їхня соціалізація) в панівну культуру проходить, як правило, тривало й болісно. Динаміка засвоєння елементів домінувальної культури, її аксіології, системи етикетних норм має суперечливий характер. Проблема збереження своїх культурних традицій як запорука збереження національної самоідентичності

гостро постає перед етнічними меншинами різних держав. І якщо етикетні форми засвоюються відносно легко, то сприйняття і прийняття цінностей іншої культури з несхожими, а іноді й принципово протилежними пізнавальними парадигмами проходить дуже складно. Перетікання «свого» в «чуже» і навпаки – неоднозначний процес, який можна трактувати по-різному.

У сучасному суспільстві функціонують спеціальні терміни, що виокремлюють чужинців у касту «не-своїх»: *турист, мігрант, нелегал, гастарбайтер, новий австралієць, біженець*, тощо. Використання таких назв у певному комунікативному контексті, зокрема міжнародному, може спричинити конфліктну ситуацію. Так, протестний шквал викликали слова прем'єр-міністра Польщі Б. Шидло, яка, аналізуючи проблему міграції, заявила, що країна прийняла мільйон біженців з України – «людей, яким ніхто не хотів допомогти», маючи на увазі трудових мігрантів [Барабаш 2020, с. 15]. У лексичній групі виокремлюються так звані *етнофобізми* – образливі назви представників різних етносів: москаль «росіянин», бульбаш «білорус», хохол, укроп «українець», жабоїд «француз», чорношкірий, нігер «афроамериканець», червоношкірий «індіанець», чукча, молдован у значенні «нерозумна людина, тугодум» тощо.

У сучасному світі активізується потреба у спілкуванні з представниками інших народів. Однак більшість людей, опинившись у чужому культурному середовищі, відчуває психологічний дискомфорт, невпевненість, що викликана нерозумінням правил поведінки в іншому соціумі [Барабаш 2020, с. 21]. Індивід, який вперше потрапляє в інший культурний простір, спочатку, як правило, відчуває ейфорію від нових вражень, однак потім може наступити так званий «культурний шок», що виникає через недостатнє знання мови, історії країни, культурних традицій та інших національних цінностей, а також специфічних законів спілкування. Період адаптації може закінчитися частковою асиміляцією в незнайому культуру або повним її відторгненням, психологічні наслідки чого можуть

бути дуже серйозними. Внутрішній конфлікт від зіткнення «свого» і «чужого» має психологічні прояви, що виражається навіть через порушення психіки, депресивний стан та психосоматичні захворювання.

У контексті глобалізації світу відбувається зближення полярних опозит «свій» і «чужий», перетікання «свого» в «чуже» і навпаки, ототожнення окремих компонентів дихотомії та навіть карнавальна заміна одного іншим: «своє» стає «чужим», а «чуже» – «своїм». Ці відносини за визначенням суперечливі та складні. Оксюморонний вираз «СВІЙ-ЧУЖИЙ» – результат процесу, який продукує цілісний мозаїчний образ або уявлення про свою і чужу культуру, пов'язані з тим, що індивід може вважати себе членом різних культурних спільнот (пор. вираз *громадянин світу*), не втрачаючи при цьому свою національну (етнічну) ідентичність [Барабаш 2020, с. 17].

У рамках проблеми глобалізації світу актуальним є вирішення питання *встановлення балансу між культурним релятивізмом* (напрям в етнографії [Алиева 2009, с. 8], представники якого заперечують етноцентризм на тій підставі, що кожна культура визнається самоцінною та унікальною системою) і *етноцентризмом* (властивість колективної ментальності (етнічної самосвідомості) сприймати дійсність та оцінювати її прояви в рамках своєї аксіологічної системи, яка вважається зразковою, еталонною).

Відторгнення чужих культур і культурного різноманіття передбачає етноцентристську позицію індивіда; усвідомлення культурних розбіжностей та їхнє прийняття сприяє розвитку *етнорелятивізму*, що формується як *адаптивний процес пристосування до чужих культурних кодів*. Прикладом культури, яка ґрунтується суто на релятивістських принципах, є культура Америки. Умови співіснування людей різноманітних етносів на одній території уможливили активний розвиток усіх форм культурного релятивізму в усіх сферах людської комунікації. Однак події останнього часу свідчать, що в американському суспільстві існує ще багато проблем, що стосуються ступеня толерантності в соціумі.

Політичні аналітики та журналісти відмічають, що саме в наш час проблема етнічної ідентичності продукує специфічні форми свого вираження. За твердженням учених, певні культурні моделі мислення та відчуття не повністю піддаються вербалізації та контролю волі, однак вони суттєво впливають на рішення людини щодо регуляції своєї поведінки й адаптації до оточуючого середовища. Такі моделі важко зникають у випадку, коли представник однієї культури потрапляє в іншу культуру.

Зауважимо, що ступінь складності відмови від своєї культурної моделі залежить насамперед від того, наскільки культурно віддалені народи, в основі світосприйняття яких історично закладена певна базова парадигма пізнання світу (пор. культурні опозиції «язичник – християнин», «православний – католик», «християнин – мусульманин», «Схід – Захід» та ін.). Проблема *інкультурації* (неусвідомлене й усвідомлене засвоєння знань і досвіду матеріальної та духовної культури свого народу) й *аккультурації* (усвідомлене засвоєння знань і досвіду матеріальної та духовної культури чужого народу у таких формах), як *асиміляція*, *сепарація*, *маргіналізація* та *інтеграція*, розглядаються вченими в аспекті формування багатокультуральної особистості. Науковці різних гуманітарних напрямків, зокрема філологи і культурологи, обговорюють питання поліпшення інтеркультурного спілкування на науково-практичних конференціях різного рівня. Одним із важливих питань таких зустрічей є адекватність мовного перекладу.

1.1.2. Проблема адекватності не-/вербального перекладу

Завдяки тенденції до розширення кордонів мультимовного простору, ми все частіше звертаємося до рекомендацій щодо перекладу іншомовних повідомлень (текстів, дискурсів). Якщо на рівні значень такий переклад може бути більш-менш адекватним, то на рівні трансляції культурних смислів він

являє собою складне комунікативне завдання, вирішення якого залежить від нівелювання асиметричності різних комунікативних континуумів. Таким чином, *проблема адекватності вербального та невербального перекладу* – одна з найактуальніших проблем міжкультурної комунікації.

Для мовного міжкультурного спілкування характерні дві основні комунікативні ситуації: «живе» спілкування на рідній або іноземній мові й спілкування через перекладача. Проблема полягає в тому, що функціонал перекладача письмових текстів, зокрема художніх, як правило, обмежується вмінням правильно граматично й стилістично передати іншою мовою зміст оригіналу. Тенденції в міжкультурній комунікації останнього часу свідчать про зміну перекладацьких пріоритетів. Сучасний перекладач повинен виконувати роль культурного медіатора, який транслює не тільки мовні інокультурні одиниці, а й фонові знання, що дозволяють адекватно сприймати широкий культурний контекст (наприклад, за допомогою коментарів до текстів), а також базові культурні концепти.

С. Воркачов упевнений, що перекладач «повинен бути як мінімум «бікультурним», і це «дозволить йому при трасляції» лінгвоконцептів співвідносити значення імен-квазіеквівалентів із їхнім контекстуальним змістом, причому контекст тут прагне до нескінченності й може бути рівнозначний контексту культури в цілому» [Воркачев 2005, с. 77].

Професор П. Осіпов, досліджуючи проблему перекладу оригінального тексту на іноземну мову, робить такі висновки: «Схожість (або несхожість) перекладу детермінована комунікативною ситуацією, в якій знаходиться перекладач» [Осипов, Шишова 2005, с. 52-53]. Таким чином, адекватність перекладу залежить від конкретної уяви перекладача про ситуацію. Однією умовою для успішного досягнення адекватності перекладу є цілісний підхід до тексту як оригіналу, так і перекладу. Цілісність, в нашому випадку, є когерентним утворенням з окремими сталими. Значення сталих конститuentів може бути визначено з контексту, порівнюючи вже з цілим текстом. Це стосується як безпосередньо лексико-семантичних одиниць

тексту, так і тлумачення окремих лінгвокраїнознавчих понять і реалій, що виражають певні культурно-специфічні відносини і зв'язки в тексті.

Наближення до «чужої» картини світу, яке можливе насамперед завдяки вивченню іноземної мови, а також дослідженню культурних надбань іншого народу, здійснюється з урахуванням культурних аналогій, еквівалентності інформаційних знаків, наявності смислових лакун.

Суттєвий обсяг культурологічної інформації, важливої для усвідомлення фрагментів культури «чужої», завжди втрачається у процесі перекладу паремій і фразеологічних зворотів. Найпоширенішими стратегіями та методами перекладу таких одиниць є описовий переклад, метод калькування, підбір фразеологічного аналогу, контекстуальна заміна та ін.

Перекладачу складно декодувати іншомовні слова, що містять у собі етнокультурні смисли. Такі мовні одиниці (часто експресивно марковані) відбивають культурно-соціальний досвід народу (називають побутові реалії, номінують артефакти, елементи традицій та укладу життя), а також кодують особливості національної психології та національного характеру. Цікава думка про безпосередній зв'язок безеквівалентної лексики (те, що не перекладається іншою мовою) з базовими концептами культури. Саме такий лексикон слугує основою списку фундаментальних національно-культурних концептів.

Труднощі вербального перекладу посилюються специфікою невербального культурного коду. Спеціалісти у галузі комунікації вважають, що під час спілкування більша частина інформації передається за допомогою невербальних засобів: жестів, міміки, рухів тіла, манери триматися тощо. Саме такі засоби транслиують правдиві, спонтанні та щирі повідомлення. Під час міжкультурного спілкування семантика подібних знаків стає особливо значущою в ситуації, коли виникає мовний бар'єр. Причиною неправильної інтерпретації невербаліки є уподібнення «чужого» знака аналогічному «своєму», який використовується в іншому значенні (приклад: подвійне декодування кивка голови, що означає «так» у більшості європейських

культур, а в Болгарії має протилежне значення «ні»). Вважається, що не існує універсальних міжкультурних невербальних знаків, хоча, безумовно, можна виокремити групи культур, в яких один і той самий знак тлумачиться однаково. Довести цю думку можливо, наприклад, за допомогою теорії когнітивної метафори, зокрема орієнтаційної, одним із положень якої є твердження, що людина керується у своїй поведінці універсальними просторовими схемами, використовуючи насамперед орієнтації «верх / низ», «правий / лівий», «внутрішній / зовнішній», «передній / задній», «центральный / периферійний» тощо.

Відповідно до теорії П. Осіпова та Є. Шишової, когнітивні метафори, що визначають верхні та праві структури, співвідносяться з такими поняттями, як «добро», «свідомість», «Бог», «душа», нижні та ліві – з ідеями «зла», «несвідомого», «гріховності» тощо. Автори концепції, спираючись на дослідження просторових метафор, пишуть: «Подібні орієнтаційні протиставлення витікають із того, що наше тіло має певні властивості й функціонує певним чином у фізичному світі, який нас оточує. Орієнтаційні метафори надають поняттю просторову орієнтацію...» [Осіпов, Шишова 2005, с. 453].

Дослідивши орієнтаційні метафори на матеріалі англійської мови, учені П. Н. Осіпов та О. О. Шишова дійшли висновку, що «головні орієнтаційні шкали... є спільними для всіх культур, однак види орієнтації, прийняті для конкретних понять, і роль орієнтаційних принципів, із позиції їхньої важливості, варіюють від культури до культури» [Осіпов, Шишова 2005, с. 455].

Невербальні відмінності стосуються всіх форм несловесної комунікації: проксемики, кінесики, такесики тощо. У різних культурах визначення оптимальної дистанції спілкування базується на просторових табу та імперативах: слов'яни спілкуються на відстані руки, а дружні стосунки підкреслюють, наближаючись один до одного, араби під час розмови знаходяться близько один від одного, жителі Північної Америки –

на певній відстані. Зустрічаючись, ми, зазвичай, дивимося співрозмовнику в очі, однак в Азії прямий погляд вважається непристойним. Велике значення у спілкуванні мають жести руки: рукостискання (пор. інтенсивність стискання американця та, наприклад, японця), символічні знаки (знак V, піднятий вказівний палець, великий палець, зімкнені в кільце великий та вказівний пальці). Європейці, вітаючись, можуть лише злегка кивнути головою, а поклін у побутовому контексті може набувати іронічного чи саркастичного значення. Японський поклін (одзиги) має три види та відображає характер соціальних стосунків між чоловіками та жінками, батьками та дітьми, братами та сестрами, вчителем та учнем тощо.

Таким чином, проблема невербального перекладу не менш важлива, ніж проблема мовного перекладу. Її вирішення залежить від підвищення загальнокультурного рівня кожної людини та покращення підготовки фахівців у галузі перекладознавства саме щодо специфіки невербального спілкування з іноземцями.

1.2. Поняття «концепт» та його складові

У сучасній лінгвістиці спостерігається тенденція вивчення продуктивного способу інтерпретації людської культури. Це пояснюється тим, що мова є ключем до системи людської думки, до природи людської психіки, вона служить для характеристики нації.

На думку Л. Єлісеєва, мова «може відкрити дорогу як до розуміння стилю особистості, так і до подій життя минулих поколінь» [Єлісеев 2006, с. 131]. Його «заклики» до дослідження культури почули вітчизняні культуролого-антрополого. До завдань лінгвокультурології входить вивчення та опис взаємовідносин мови та культури, мови та етносу, мови та народного менталітету [Маслова 2001, с. 28; Тарасов 1998, с. 94], створена за твердженням Е. Бенвеніста «на основі тріади – мова, культура, людська

особистість» і представляє лінгвокультуру як «лінзу, через яку дослідник може побачити матеріальну та духовну самотність етносу» [Бенвенист 1974, с. 45].

Оснoву категоріального апарату лінгвокультурології складають поняття мовної особистості та концепту, гносеологічне становлення яких ще не закінчено. Термін «концепт» є стрижневим терміном понятійного апарату культурологічної лінгвістики. Його фундаментальне, багатоаспектне вивчення передбачає обов'язкове звернення вчених до аналізу різних рівнів або ярусів мови за допомогою застосування різних дослідницьких методик [Аскольдов 1997, с. 267]. Пріоритетним визнається лексико-фразеологічний рівень мови, на якому найбільш очевидно фіксуються у знаковій формі факти матеріальної і, відповідно, духовної культури людини, в цілому відображаються ціннісні орієнтації того чи іншого соціуму, система його моральних, етичних та естетичних уподобань, що ілюструє особливості менталітету співтовариства.

Як це не дивно, але «концепт» був запозичений лінгвістами з математичної логіки. Його застосування як терміна в мовознавстві починається з 1928 р. (праця С. А. Аскольдова «Слово і концепт»). Однак через різні об'єктивні та суб'єктивні причини «концепт» на тривалий час зникає з вітчизняного лінгвістичного лексикону. Можна також припустити, що цей іншомовний термін не зміг конкурувати з традиційним терміном «поняття», на відмінностях між якими ми зупинимося докладніше далі. Вербальні знаки, які фіксують елементи понятійних систем, зазвичай, когнітивістами не акцентуються. Це, на жаль, не сприяє глибокому аналізу та розумінню сутності мовних концептів, які переживають етапи свого становлення у конкретних історичних умовах, у певному культурному контексті [Аскольдов 1997, с. 268].

Термін «концепт» переживає епоху «лінгвістичного ренесансу» з початку 90-х років XX століття насамперед завдяки науковим працям дослідників Д. С. Лихачова та Ю. С. Степанова, які реанімували та ґрунтовно

інтерпретували [Лихачев 1991; Степанов 2007]. Активне вживання цього терміну в когнітивній лінгвістиці, у парадигмі лінгвістичного концептуалізму і в лінгвокультурології пояснюється необхідністю введення в їх категоріальний апарат недостатньої когнітивної «ланки», до змісту якої, крім поняття, входять асоціативні образні оцінки та уявлення про його продукційність.

Перш, ніж ми перейдемо до опису концепту як складного когнітивного лінгвосоціального конструкту, слід коротко обґрунтувати необхідність вживання цього іншомовного терміна у мовознавстві. Він споріднений з словом «поняття». Слідом за Ю. С. Степановим ми вважаємо, що «концепт» є більш об'ємним розумовим конструктом людської свідомості, а ніж поняттям [Степанов 2007, с. 75]. За висловом Ю. С. Степанова, концепт є «якесь сумарне явище, що за своєю структурою складається з самого поняття та ціннісного (образного) уявлення про нього людини» [Степанов 1997, с. 41].

Концепт як ментальне утворення високого ступеня абстрактності пов'язаний переважно саме зі словом. З цього випливає, що він включає крім предметної віднесеності всю комунікативно значиму інформацію. Насамперед, це вказівки на місце, яке займає цей знак у лексичній системі мови: її парадигматичні, синтагматичні та словотворчі зв'язки – те, що Ф. Соссюр називає «значимістю» і що, зрештою, відображає «лінгвістичну цінність позамовного об'єкта» [Соссюр 1999, с. 40].

До семантичного складу «концепту» входить також вся прагматична інформація мовного знака, пов'язана з його експресивною та іллокутивною функціями, що цілком узгоджується з «переживанням» [Степанов 1997, с. 41] та «інтенсивністю» духовних цінностей [Сорокин 1982, с. 22]. Ще одним високоімовірним компонентом семантики мовного концепту є когнітивна пам'ять слова: смислові характеристики мовного знака, пов'язані з його споконвічним призначенням та системою духовних цінностей носіїв мови [Апресян 1995, с. 56; Телия 1996, с. 95].

Однак концептологічно найбільш істотним тут виявляється так званий культурно-етнічний компонент, що визначає специфіку семантичних одиниць природної мови і відображає мовну картину світу його носіїв.

Концепт, згідно з науковими дефініціями вчених С. А. Аскольдова, С. Х. Ляпіна – це «багатомірний розумовий конструкт, що відображає процес пізнання світу, результати людської діяльності, його досвід і знання про світ, що зберігає інформацію про нього» [Аскольдов 1997; Ляпин 1997, с. 12].

Концепт, як і поняття, – одиниця когнітивного порядку. Безумовно, концепт – це «багатомірне ідеалізоване формоутворення» [Ляпин 1997, с. 32], однак єдності думок щодо кількості семантичних параметрів, за якими може вестися його вивчення, концептологи не мають. Наприклад, С. Х. Ляпін, Ю. С. Степанов та В. І. Карасик говорять про те, що до параметрів включають як понятійне, так і образне, ціннісне, поведінкове, етимологічне та культурне «вимірювання», але пріоритетний статус належить дослідженню С. Г. Воркачова [Карасик 2004, с. 211; Ляпин 1997; Степанов 1985]. Він виділяє у складі лінгвокультурного концепту три складові: понятійну, що відображає його ознакову та дефіційну структуру; образну, що фіксує когнітивні метафори, які підтримують концепт у мовній свідомості; і значущу, що визначається місцем, яке займає концепт у системі конкретної мови, куди увійдуть також її етимологічні та асоціативні характеристики [Воркачев 1997, с. 116].

Відповідно до В. І. Карасика, концепт складається з трьох компонентів – понятійного, образного та ціннісного [Карасик 2004, с. 8]. За образним зауваженням С. Х. Ляпіна, «в глибині концепту мерехтить поняття» [Ляпин 1997, с. 12]. Концепт включає саме поняття, що є своєю чергою його обов'язковим ядерним компонентом. Методологічно важливими ми вважаємо міркування про структуру концепту Ю. С. Степанова. Концепт, на його думку, включає такі компоненти, як «основні, актуальні ознаки; додаткові або кілька додаткових, пасивні ознаки, які вже не є актуальними, а

історичними; внутрішню форму, зазвичай зовсім не усвідомлювану, зображену у зовнішній словесній формі» [Степанов 2007, с. 41].

Перший компонент – основна, актуальна ознака концепту – значущий, «відомий» всім носіям тієї чи іншої мови, тієї чи іншої культури. Виражений вербально, він є засобом комунікації представників певної етнічної спільноти, нації, народу, народності. На відміну від нього другий компонент – додаткова, пасивна ознака концепту – виявляє свою актуальність далеко не для всього етносу; він доступний для представників певної соціальної групи, для конкретного мікросоціуму. І, нарешті, третій компонент – етимологічна ознака чи внутрішня форма – є найменш актуальним для мово- та концептоносіїв будь-якої культури, оскільки історією ужитку слова займаються переважно фахівці конкретних наук.

Концепти, як і поняття, необов'язково повинні мати, на наш погляд, вербалізовану форму, хоча, зазвичай, вони матеріально існують, тобто є знаково оформленими. Відомо, що концепти входять до області, що співвідноситься з менталітетом як безліччю когнітивних, емотивних та поведінкових стереотипів нації. Єдиним критерієм тут може бути ступінь масовидності та інваріантності когнітивних та психологічних стереотипів, відображених у лексичній семантиці мови [Добровольський 1997, с. 38; Телия 1996, с. 235].

Поняття, що трансформуються в культурні концепти, в їх первинній формі існують у людській свідомості як якийсь дифузний, розмитий, недостатньо чітко схоплений мовою «згусток сенсу» [Степанов 1997, с. 42]. Отже, їхнє вичленування з тексту чи дискурсу пов'язане з численними складнощами. Ці досі остаточно не оформилися, але вже «зачаті».

«Згустками сенсу» Ю. С. Степанов називає предформами потенційних понять, здатних у перспективі стати концептами, тобто поняттями, що супроводжуються певними оцінками [Степанов 1985, с. 119]. Міркування лінгвіста можна подати у вигляді наступної схеми: концепт = поняття + уявлення про нього. На думку автора, як передформи понять будуть

осмислені примітивною людиною, стануть, так би мовити, його інтелектуальним надбанням, вони, будучи зародками потенційних розумових конструктів – вражень, відчуттів, уявлень – неодмінно переживаються лише на рівні несвідомого. У міру перетворення архаїчної людини в людину цивілізовану поступово вилучаються свідомістю в галузі несвідомого.

Реальні концепти викристалізуються у певні чіткі смислові фрагменти, які мають у собі відбиток результатів «відпрацьованих» людиною відчуттів і вражень як перцептивних образів довкілля [Вежицька 2011, с. 129]. І якщо концепт є вербально-явленим сенсом, то власне мовознавча проблематика у його вивченні пов'язана з визначенням області побутування цього сенсу та рівнем його комунікативної реалізації.

У лінгвокультурологічному трактуванні концепт ототожнюється з типовим уявленням «прототипом, гештальт-структурою» [Телия 1996, с. 94] і логіко-семантичні значення та зміст практично змінюються місцями: концепт денотату необхідного і достатнього виділення класу об'єктів – заміщається власне денотатом – типовим, що становить клас у нерозчленованій повноті ознак. Смысл – «загальна співвіднесеність і зв'язок всіх явищ, що відносяться до ситуації», соціально інституціоналізоване і формулюється, на відміну від смислів, створюваних усіма і кожним, виключно упорядниками словників [Щедровицкий 1995, с. 547].

Підсумовуючи вищесказане, ми приходимо до висновку, що концепт у дихотомії співвідносимо зі значенням, оскільки він належить національній мовній свідомості. Говорячи про класифікації концептів, необхідно наголосити, що в основу класифікацій різні вчені кладуть різні ознаки.

Що стосується структурно-семантичної типології, то А. П. Бабушкін класифікує концепти на лексичні та фразеологічні [Бабушкин 1996, с. 12]. В основу дискурсної класифікації С. А. Аскольдов та В. І. Карасик кладуть «принцип методів освоєння» світу – науковий, художній та звичайний, і виділяють в окремий тип наукові, художні та звичайні концепти [Аскольдов 1996, с. 268; Карасик 2000, с. 11].

Ще одним критерієм розмежування лінгвокультурних концептів є, очевидно, їхня приналежність до сфери знання чи свідомості, яку вони обслуговують. Концепти можуть типологізуватися як структурно-семантично, дискурсно, так і соціологічно. Так, Д. С. Лихачов класифікує концепти на такі групи: універсальні (наприклад, «смерть», «життя»), етнічні («вітчизна», «інтелігенція»), групові («сцена» для актора та глядача), індивідуальні (вони повністю залежать від особистого досвіду, системи цінностей, культурного рівня конкретного людини) [Лихачев 1997, с. 282]. Саме від ступеня володіння культурою, рівня освіченості, вихованості, інтелігентності залежить концептосфера конкретної людини.

Підсумовуючи вищесказане про концепт, слід підкреслити, що категорія концепту набуває міждисциплінарного статусу, оскільки вона використовується у двох нових парадигмах: лінгвокогнітології та лінгвокультурології. А. П. Бабушкін інтерпретує концепт як одиницю оперативної свідомості, яка виступає як цілісне, нерозчленоване відображення факту дійсності [Бабушкин 1996, с. 50]. Утворюючись у процесі уявного конструювання (концептуалізації) предметів і явищ навколишнього світу, концепти відбивають зміст знань, досвіду, результатів всієї діяльності і результати пізнання їм навколишнього світу як певних одиниць, «квантів» знання.

Представники другого, культурологічного спрямування (О. Вежбицька, С. Г. Воркачов, В. І. Карасик, Д. С. Лихачов, Ю. С. Степанов) розглядають концепт як ментальну освіту, зазначену тією чи іншою мірою етносемантичною специфікою [Вежбицька 2011; Воркачев 1997; Лихачев 1991; Степанов 1985].

Отже, у лінгвістичному розумінні концепту намітилося три основні підходи. По-перше, у найширшому сенсі до концептів включаються лексеми, значення яких становлять зміст національної мовної свідомості і формують «наївну картину світу» носіїв мови. Д. С. Лихачов припускає, що сукупність таких концептів і утворює концептосферу мови, у якій концентрується

культура нації [Лихачев 1991, с. 281]. Визначальним у такому підході є спосіб концептуалізації світу в лексичній семантиці, основним дослідницьким засобом якої є концептуальна модель, за допомогою чого й виділяються базові компоненти семантики концепту та виявляються стійкі зв'язки між ними. По-друге, сукупність таких концептів не утворює концептосфери як цілісного і структурованого семантичного простору, але займає у ній певну частину – концептуальну область.

Узагальнення поняття «концепт» та його визначення в лінгвістиці дозволяє дійти такого висновку: концепт – це одиниця колективної свідомості що відправляє до вищих духовних цінностей та має мовне вираження, відзначене етнокультурною специфікою.

Природна мова є однією з вищих форм прояву культури, але й культура своїми основними смисловими характеристиками знаходиться у сфері природної мови, яку можна назвати ядром культури. Традиційно мова поділяється на логіко-граматичну сукупність нормативних характеристик та живу мову з її ритмами та енергіями. Хоча навіть за такого прямолінійного поділу відразу виявляються проблеми, пов'язані з інтуїтивно очевидною єдністю мови, що реально функціонує.

Психолінгвістична позиція С. А. Аскольдова виділяє три моменти розуміння пізнавальних концептів [Аскольдов 1997, с. 269]:

1) гносеологічний момент ідеально-інтуїтивного плану, в якому концепт є «об'єктивним буттям», дійсністю ідеального порядку;

2) номіналістичний момент, пов'язаний із запереченням існування концептів у людському розумі як спільності: «Концепти – це індивідуальні уявлення, яким надається загальна значущість в деяких рисах і принципах» [Аскольдов 1997, с. 269];

3) концептуалістичний момент – визначається функцією замісництва. «Концепт є уявним, який заміщає процес розуміння безліччі предметів чи реальних дій; різного роду суто розумових функцій [Аскольдов 1997, с. 271].

На відміну від номіналізму, концепт не ототожнюється з індивідуальним уявленням і у ньому проявляється спільність.

Лінгвісти бачать у «концепті» багат шарову структуру сенсу, пов'язану синхронно та діахронно зі стійкими мовними структурами. Ю. С. Степанов вважає, що «концепт» і «поняття» – явища одного й того ж порядку, причому «поняття» – термін в основному філософії та логіки, а «концепт» – математичної логіки та культурології.

З огляду на це, концепти є «основним осередком культури у ментальному світі людини» [Степанов 1985, с. 40-41]. «Концепт» синонімічний терміну «сенси», тоді як значення синонімічно терміну «обсяг поняття», тому в науці про культуру термін «концепт» вживається, коли абстрагуються від культурного змісту.

Виходячи з цього, Ю. С. Степанов виділяє у концепті:

- «літеральний зміст» чи «внутрішню форму»;
- «пасивний» та «історичний» шар;
- новий, життєвий і активний шар;
- багат шарову структуру, генетично обумовлену деяким гіпотетично реконструйованим прообразом;
- мета-позицію – «ширяться» над словами та речами;
- межу його пізнання – «зверху» – сфера абстрактних визначень, «знизу» – сфера індивідуального досвіду; але зрештою можна «довести свій опис (концепту) лише завдяки певній рисі, в основі якої лежить якась духовна реальність, яка описується, а не лише переживається» [Степанов 2007, с. 76].

Концепт за своєю суттю балансує на межі божественного та земного, ідеального та матеріального. Еквівокативність концепту дозволяє бачити в ньому фундаментальний спосіб смислової взаємодії та взаєморозуміння у культурі. У концепті представлені і комунікативний, і логосний компоненти мови в єдності з її знаково-системним та мовним буттям, спрямованого на акти розуміння і схоплювання сенсу в момент його виникнення. Ідеально-

матеріальна атопічність концепту дозволяє вважати його моментом поєднання різноприродних реалій.

Концепт споріднений з мисленням як внутрішнім промовлянням сенсу, за умови, що промовляння артикулироване у своїй зверненості до іншого суб'єкта. Артикулованість може бути представлена у двох взаємозалежних формах – письмовій (наприклад, у риториці) та усній (наприклад, ораторське мистецтво). Тому для розуміння терміна «концепт» необхідно проаналізувати його складові, їх структуру та функції, які є конструктивними моментами його існування. Цікаво, що компоненти концепту, своєю чергою, є концептами, тобто самоподібними, сенсопороджуючими структурами (кожний концепт відсилає до інших концептів – не тільки у своїй історії, а й у своєму становленні і у своїх нинішніх з'єднаннях).

1.3. Поняття концепту «СВІЙ-ЧУЖИЙ» у сучасній лінгвістиці

XXI ст. характеризується зростанням інтересу лінгвістів до проблем взаємодії мови та мислення, зверненням фахівців до вивчення когнітивних механізмів, що формують семантичні відносини між лексичними одиницями. Це сприяло розвитку когнітивної лінгвістики та концептології, що займається співвідношенням мови та свідомості, ролі мови у концептуалізації та категоризації світу, зв'язку окремих когнітивних здібностей людини з мовою та формою їх взаємодії.

Слід зазначити, що проблема ментальних та вербальних репрезентацій була і залишається одним із центральних питань, що обговорюються сучасними когнітологами. У зв'язку з цим актуальними стають роботи, які аналізують як специфіку когнітивних процесів загалом, так і вивчають особливості концептуальної картини світу і проблеми мовної репрезентації окремих концептів [Алиева 2010, с. 86].

Нині у руслі когнітивного підходу написано чимало робіт, присвячених дослідженню різних концептів. Увагу дослідників привертають насамперед основні концепти, до яких належить і концепт «СВІЙ-ЧУЖИЙ», у сучасній лінгвістиці. Він не є новим терміном [Алиева 2009, с. 7]. Концепт «СВІЙ-ЧУЖИЙ» є базовим і дискусійним концептом для цілого ряду гуманітарних наук, зокрема, філології, культурології, філософії, політології, етнології, соціології, психології та ін. Іншими словами, кут зору, під яким розглядається цей концепт, варіюється залежно від конкретної гуманітарної дисципліни.

У нашому дослідженні площина розгляду концепту «СВІЙ-ЧУЖИЙ» у сучасній лінгвістиці лежить у міждисциплінарній сфері гуманітарних досліджень, на стику таких гуманітарних дисциплін, як етнопсихолінгвістика, лінгвокраїнознавство та лінгвокультурологія сучасної лінгвістики [Алиева 2012, с. 182].

У своєму повсякденному, практичному житті кожна людина, у тому числі й дослідник, не може повністю абстрагуватися від поділу культурних явищ і процесів на «свої» (традиційні, що постійно повторюються в навколишній дійсності) та «чужі» (що порушують традицію, ексклюзивні та відносно рідко), що зустрічаються в рідному для індивіда середовищі, а тому, багато в чому несвідомо, «втискує» свої культурні враження в рамки жорсткої дихотомії.

«Своє» та «Чуже» – один із центральних концептів культури. Треба було б точніше визначати його як концепт «СВІЙ-ЧУЖИЙ», за прикладом «часу-простору». Ці концепти мають універсальний характер, оскільки вони притаманні художній творчості, науковому та побутовому мисленню. Як зазначалося, в основі будь-якого порівняння і зіставлення лежать механізми тотожності і розрізнення «свого» і «чужого».

Зіставлення даних концептів включає: 1) осмислення «свого» і натомість «чужого»; 2) «усунення» свого та надання «особистого» чужому. При

порівнянні починають діяти прямі та зворотні зв'язку. Важливим є і той випадок, коли видаляється «своє» і наближається «чуже» [Алиева 2009, с. 11].

Концепт «СВІЙ-ЧУЖИЙ» містить моменти самозаперечення. Як приклад наведемо значення слова «свій» в англійській мові *own, several*. Внутрішня форма слова містить виразну семантику володіння, власності. Споріднене, рідне, найближче і є «своє». Подібно до етимології українського слова «свій» *Self* означає також і «самостійний, вільний».

У ході культурної комунікації виникають прямі та зворотні зв'язки, що визначають створення концептів, що входять у різні синонімічні та антонімічні ряди. Концепт «СВІЙ-ЧУЖИЙ» пронизує всю культуру і має універсальний характер, оскільки в основі будь-якого колективного, масового, народного, національного світовідчуття лежать механізми тотожності та розрізнення «свого» та «чужого». Ми окреслюємо лінгвокультурологічний характер концепту: мовне значення і культурний зміст утворюють єдине ціле.

Ю. С. Степанов у своєму словнику говорить про дійсну, об'єктивно існуючу відмінність людей по лінії «свої» – «чужі» [Степанов 31, с. 116]. Але ми дотримуємося погляду, що концепт «СВІЙ-ЧУЖИЙ» є не об'єктивним розподілом, а скоріше суб'єктивним. Воно залежить від цього, приймає чи не приймає людина якийсь розподіл (явище, процес, поняття), що має місце у суспільстві. Важливим, якщо не найголовнішим показником живої мови, є ЗМІ, тому що саме у ЗМІ використовується найсучасніша мова для передачі інформації.

Для англомовних людей властива чіткіша градація або відмежування свого від не свого. Поняття *privacy* та *private property* в англійській мові мають набагато більшу вагу, ніж, наприклад, в українській, де є певна колективність і спільність. Для англійської мови є перш за все особистий інтерес і особистий простір, а потім будь-які суспільні потреби (що визначається природно культурними реаліями і умовами життя носіїв мови) [Clark, Marshall 1981, с.11].

Основними варіантами передачі концепту «ЧУЖИЙ» є безпосередній (прямий переклад) та опосередкований (такий собі варіант передачі суб'єктивного відношення). Існує кілька варіантів репрезентації концепту «OTHER» в англійській мові. Спробуємо розібрати лише основні: *strange*, *alien*, *other*, *unfamiliar*, *host*, *odd*. Найбільш частотними виявляються словоформи лексем *strange* та *alien*. *Strange* зустрічається як прикметник, прислівник, іменник. Прикметник у реченні найчастіше стоїть у препозиції до обумовленого слова.

Підсумовуючи сказане, ключовим для розуміння концепту є способи експлікації лінгвоконцептуальної інформації у міжкультурній комунікації, яка є найпотужнішою системою в семіотичному плані, адже охоплює парадигму знань і мислення в їх мовному втіленні та розкриває їх глибинні проєкції в картині світу. Саме в ній лінгвокультурний концепт віддзеркалює своєрідну цілісну систему взаємопов'язаних компонентів: знань про носіїв мови, особливості побуту, національний характер та здатність організовувати мовленнєве спілкування відповідно до комунікативної поведінки та соціального статусу комунікантів.

Таким чином, саме під час міжкультурної комунікації лінгвокультурний концепт інтерпретує існуючі когнітивні рівні засобами мови, включаючи результат вербального і невербального спілкування, що унаочнює національний спосіб бачення світу та формування національного характеру на основі чуттєвого досвіду.

Що стосується самого концепту, то він виникає у свідомості людини не тільки як натяк на можливі значення, а є відгуком на попередній мовний досвід людини загалом. Концепт є певним посередником між словом і дійсністю. На сучасному етапі дослідження тексту ми звертаємося до концептуальної організації вивчення текстових концептів, коли всі основні концепти: життя, смерть, любов, ненависть тощо, слід описувати бінарно, оскільки повнота знань не може спиратися лише на одну складову. Вивчення фундаментальних семантичних опозицій уможлиблює більш ґрунтовний

опис концептуальної та мовної картин світу. Дослідження концепту «СВІЙ-ЧУЖИЙ» не може зводитися тільки до дослідження прямого перекладу, і тому перспективним напрямом подальшої роботи є звернення до вивчення інших можливостей реалізації концепту, наприклад, опосередкованої передачі фразеологічних одиниць, що дозволить виявити та проаналізувати багатоаспектний характер концепту «СВІЙ-ЧУЖИЙ» у більш повному обсязі.

Культура та комунікація є взаємопов'язаними поняттями, які існують у суспільстві. Для досягнення вміння спілкування з носіями іншої культури, для вміння будувати діалог з ними, розуміти їх, не потрапляти в казусні ситуації під час ведення бесіди необхідно вивчати культури, мови, моделі поведінки людей даної культури або країни.

Нині в теорії міжкультурної комунікації формуються нові сфери інтересів, що зумовлюють різнобічне вивчення комунікації в контексті глобалізації культури разом із назрілими проблемами розуміння концепту «СВІЙ-ЧУЖИЙ». Інформація, що становить основу комунікації, існує не ізольовано, а в макро- та мікроконтексті, на фоні культурно зумовленої картини світу, що формується впродовж усього життя людини. Саме поняття сьогодні двояко використовується в теорії мовленнєвої комунікації, оскільки він пов'язаний із двома зовсім різними, хоча і взаємопов'язаними процесами. В значній мірі це викликано міждисциплінарною природою самого концепту «СВІЙ-ЧУЖИЙ», складністю його структури, отриманню і передачі інформації в ході міжкультурної комунікації.

Можемо зробити висновок, що поняття самого концепту «СВІЙ-ЧУЖИЙ» можна віднести до невеликої кількості загальних понять, які притаманні всім людям, адже ці поняття присутні в усіх культурах. Поняття «свого» і «чужого» належать до персонально-ціннісних категорій, вони існують у свідомості людини кожного народу, тобто ці поняття – загальнолюдські. Однак межі цих понять відносні та залежать від багатьох факторів: від особистого та культурного досвіду індивіда, від ступеня

розвитку суспільства та науки та ін. Той факт, що більшість концептів не має чітко окреслених меж, говорить, перш за все, про те, що немає чіткості у рамках людського мислення.

Отже, бінарний семантичний концепт «СВІЙ-ЧУЖИЙ», який реалізується на різних рівнях, створює систему підпорядкованих їй бінарних концептів «свого» та «чужого». Характерною особливістю є його зв'язок із категорією оцінки. Тобто в кожній конкретній ситуації один із членів опозиції є носієм позитивного начала, інший – негативного, але ця оцінка може змінюватися на протилежну залежно від контексту чи прагматичних настанов автора. В аналізованих нами текстів ЗМІ образи «свого» і «чужого» перебувають саме в такій опозиції.

РОЗДІЛ 2

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ КОНЦЕПТУ «СВІЙ-ЧУЖИЙ»

2.1. Методологія дослідження концепту «СВІЙ-ЧУЖИЙ»

На сьогодні актуальними методами дослідження лінгвокультурних концептів є аналіз дефініційних значень, етимологічний аналіз, метод вивчення концептів через лексико-граматичне поле лексеми, що його репрезентує, асоціативний експеримент, когнітивно-семантичний аналіз, зіставний аналіз концептів – у різних культурах, концептуальний аналіз [Маслова 2001, с. 29].

Ми взяли за основу дослідження концепту методику В. А. Маслової, яка описала етапи проведення концептуального аналізу, спираючись на структурні особливості концепту. Ядро – це словникові значення тієї чи іншої лексеми, які, на думку вченого, відкривають великі можливості у висвітленні змісту концепту, у виявленні специфіки його мовного вираження. Периферія – суб'єктивний досвід, різні прагматичні складники лексеми, конотації та асоціації [Маслова 2001, с. 31].

У процесі аналізу було застосовано такі методи дослідження: лінгвістичний метод – для ознайомлення та вивчення стану проблем, релевантних дослідженню концепту «СВІЙ-ЧУЖИЙ»; аналіз суцільної вибірки дав змогу відібрати приклади для аналізу, що стали матеріалом дослідження; контекстуальний аналіз та описовий метод допоміг нам при вивченні та аналізі вибраних прикладів; застосований перекладознавчий аналіз був використаний нами для визначення типів перекладацьких трансформацій при адаптації тексту та оцінки якості перекладу; системно-функціональний метод – для вивчення функціонування мовних одиниць в текстах; метод компонентного аналізу – для встановлення структури плану змісту лексико-семантичних одиниць; метод стилістичного аналізу – для вивчення стилістичних особливостей аналізованих текстів; метод

словникових дефініцій – для дослідження специфіки функціонування лінгвальних одиниць; компаративний метод сприяв виявленню особливостей та відмінностей лексико-семантичних засобів формування текстів бізнес-комунікації української та англійської мов.

В описовому методі розрізняють такі послідовні етапи: 1) виділення одиниць аналізу (фонем, морфем, лексем, конструкцій тощо); 2) членування таких одиниць (вторинна сегментація): поділ речення на словосполучення, словосполучення – на словоформи, словоформи – на морфеми, морфеми – на фонеми, фонеми – на диференційні ознаки; 3) класифікація й інтерпретація виділених одиниць.

Наприклад, описовий метод використовує прийоми зовнішньої й внутрішньої інтерпретації. Прийоми зовнішньої інтерпретації бувають двох видів: а) за зв'язком із позамовними явищами (соціологічні, логікопсихологічні, артикуляційно-акустичні); б) за зв'язком з іншими мовними одиницями (прийоми міжрівневої інтерпретації). Описовий метод має широке застосування. Його застосовують не лише для опису мовних елементів (фонем, морфем, слів, конструкцій, суперсегментних одиниць, граматичних категорій та ін.), а й для вивчення функціонування мови. Опис фактів мови є їх якісним аналізом, систематизацією, що створює теорію.

Досягнення описового методу надзвичайно вагомі. На його основі створено описові граматики різних мов (шкільні й для вищих навчальних закладів) і багато типів словників (тлумачні, орфографічні, орфоепічні, синонімічні, антонімічні, фразеологічні). Для дослідження змістового аспекту значеннєвих одиниць мови найефективнішим є компонентний аналіз – система прийомів лінгвістичного вивчення значень слів, суть якої полягає в розщепленні значення слова на складові компоненти, які називають семами, семантичними множниками й зрідка – маркерами.

Для компонентного аналізу важливе встановлення не лише сем, а і їхньої структурної організації, тобто місця й ваги кожної семи в компонентній (семній) структурі значення, оскільки простий перелік сем не

дає вичерпного уявлення про смисловий зміст значення слова, який також залежить від структурної організації сем, їх способу групування, тобто від місця кожної семи в структурі значення, від векторних відношень між ними тощо. Структурна організація компонентів у значенні слова визначається на основі синтактичних властивостей слова (сполучуваності), які є синтагматичними експонентами сем, а вага сем у компонентній структурі значення — частотністю слів, які сполучаються зі словом, що аналізується, і є експлікантами певних сем. Тому нині компонентний аналіз застосовують не в чистому вигляді, а в поєднанні з дистрибутивно-статистичним.

Можливість використання кількісних методів у мовознавстві ґрунтується на особливостях будови мови й мовлення. Мова – це система, яка складається з дискретних одиниць, що мають кількісні характеристики. Вони притаманні одиницям усіх рівнів. Мова має ймовірнісний характер: це код з ймовірнісними обмеженнями.

У загальному розумінні код – це засіб подання інформації у формі, здатній передавати інформацію каналами зв'язку. Будь-який код – це певна множина фізично різних знаків, кожен із яких може співвідноситися з тим чи іншим об'єктом із множинності об'єктів, на які поширюється дія цього коду. Мовлення є реалізацією системи мови, її елементів.

На мовлення впливають закони мови (закономірності будови одиниць мови, використання їх у мовленні), закони сполучуваності одиниць у мовленні, закони жанру, теми висловлювання, смаки автора, його психофізіологічний стан та ін. Дії цих факторів так переплітаються, що інколи неможливо визначити результати їхнього впливу. Але якщо сукупність цих факторів відносно постійна, то будова мовлення характеризуватиметься такими рисами, які можуть розкриватися кількісними методами. Залучення асоціативного експерименту – одна з особливостей методики аналізу лінгвокультурних концептів. Потрібно також зауважити, що під час проведення дослідження лінгвіста цікавить система семантичних і граматичних відношень, образи свідомості, мотиви й оцінки. Він насамперед

аналізує мовну форму асоціювання, у центрі його уваги – мовні фактори.

Також, погоджуємося з твердженням В. А. Маслової, яка визначає п'ять так званих «шарів» концепту: словникова дефініція концепту (ядро); етимологія концепту; інші дефініції концепту (наукові, філософські тощо); метафора, метонімія, ідіоми, фразеологізми, сталі вирази, приказки й прислів'я; індивідуальне сприйняття концепту (які асоціації виникають, у що людина вірить, що відчуває, що уявляє) [Маслова 2001, с. 28].

Методологія аналізу структурних особливостей концепту «СВІЙ-ЧУЖИЙ» передбачає такі етапи. Оскільки наше дослідження ґрунтується на структурі концепту, то на першому етапі відбувся ґрунтовний аналіз концепту «СВІЙ-ЧУЖИЙ», який проходив із залученням дефініційного аналізу на основі лексикографічних джерел. Мета цього етапу полягала у виділенні ознак досліджуваного концепту, що становлять його поняттєвий зміст. Перший шар – словникова дефініція концепту «СВІЙ-ЧУЖИЙ» (визначення ядра). Другий шар – етимологія концепту «СВІЙ-ЧУЖИЙ». Третій – ідентифікування дефініції із словників. На другому етапі дослідження ми встановили семантичне розширення значення лексичних одиниць «СВІЙ» та «ЧУЖИЙ». На третьому етапі дослідження проаналізовано використання метафор, метонімії, фразеологізмів, ідіом тощо, які тісно пов'язані з досліджуваним концептом. Четвертий етап дослідження слугував для визначення індивідуального сприйняття концепту «СВІЙ-ЧУЖИЙ». На п'ятому етапі дослідження, завдяки концептуальному та контекстуальному аналізу, а також описовому методу, проаналізовано засоби вербалізації концепту «СВІЙ-ЧУЖИЙ» у суспільно-політичному дискурсу.

Вивчення фрагмента мовної картини світу на основі концептуального протиставлення концепту «СВІЙ-ЧУЖИЙ» базується на логіко-філософській теорії бінарності, тобто епістемологічній концепції, де структура бінарних опозицій виступає однією з найголовніших характеристик людського мислення.

На сьогодні думка про те, що мислення в бінарних категоріях є одним із універсальних засобів пізнання людиною світу, є досі актуальною. Усебічний аналіз концепту «СВІЙ-ЧУЖИЙ», за якого об'єкт набуває значення й актуальності лише завдяки існуванню іншого, протиставленого йому об'єкта, змусив дослідників виділити й описати різноманітні бінарні опозиції, які можуть бути свідченням універсальності людського мислення.

Словникові статті, які описують семантичну структуру концепту, зазвичай містять різнотипні дефініції та представляють різні лексико-семантичні варіанти. Схеми побудови лексикографічних дефініцій можуть бути різними, усе залежить від того, яка частина мови і який лексико-граматичний розряд фіксуються.

Концепт «СВІЙ-ЧУЖИЙ» є одним із фундаментальних базових протиставлень, які побутують у наївній, або донауковій, свідомості і, відповідно, в картині світу людини. Це ментальне утворення передбачає мисленнєве членування дійсності на два полюси: проводить межу між світом, сприйнятим носієм мовної свідомості як «свій», «близький», «безпечний», оцінюваний позитивно, і світом, оцінюваним як «чужий», «поганий», «небезпечний».

Відмежування себе і «СВОГО» від «не-СВОГО», «іншого», «ЧУЖОГО» притаманне кожній людині зокрема і кожній людській спільноті загалом. Саме тому його можна назвати універсальною когнітивною операцією, виконуваною у свідомості будь-якого мовного колективу і спрямованою на його самоідентифікацію і самооцінку.

Результатом операції є умовний поділ універсуму на «СВІЙ» і «ЧУЖИЙ», що й виявляється у відповідних поліконцептах, специфічно репрезентованих тією чи іншою етноспільнотою в національній мові, яка, у свою чергу, слугує засобом репрезентації національних досвідних знань і аксіологічних настанов.

Концепт «СВІЙ-ЧУЖИЙ» характеризується універсальністю, яка обумовлена її гносеологічним значенням, вона впливає на дії і поведінку

людини. У лінгвістиці парний концепт «СВІЙ-ЧУЖИЙ» досліджують досить широко: з точки зору міжкультурної прагматики, з позиції мовних картин світу.

Динаміку розвитку інформаційної структури та актуальності концепту «СВІЙ-ЧУЖИЙ» на різних історичних етапах було виявлено на основі *статистичного методу*. Визначення поняттєвої та ціннісної організації опозиції на сучасному етапі функціонування мовної картини світу уможливило застосування прийому лінгвістичного експерименту в межах *психолінгвістичного методу*. Установити зв'язки мовних одиниць – репрезентантів концепту «СВІЙ-ЧУЖИЙ» зі структурами знань про їхніх денотатів та з позамовною дійсністю, виділити їхні ментальні ознаки й принципи функціонування в мовній свідомості дала змогу когнітивна методика.

Методологія дослідження зумовлена загальною спрямованістю сучасних лінгвістичних досліджень на розгляд мовних одиниць з урахуванням закладеної в них когнітивної інформації (національно-етнічних знань і уявлень про дійсність) і визначена необхідністю комплексного аналізу одного з фундаментальних регулятивних фрагментів української мовної картини світу – концепту «СВІЙ-ЧУЖИЙ» – в аспекті взаємодії мови і мислення, людини і культури для пізнання специфіки мовного відображення національного світогляду.

Концептуальна опозиція «СВІЙ-ЧУЖИЙ» пронизує всю культурно-історичну традицію української та англійської етноспільноти і має універсальний характер, бо в основі будь-якого колективного, національного світосприйняття лежать механізми розмежування свого і чужого. У мові ЗМІ ця універсальна культурна опозиція специфічно реалізована на всіх системних рівнях, але одиниці, які її репрезентують, не проаналізовано достатньо.

2.2. Концепти «СВІЙ», «ЧУЖИЙ», «ІНШИЙ» як основа представлення «ІНШОГО» у медіатексті

У концепті «СВІЙ-ЧУЖИЙ» іноді проявляються різні форми існування рідної мови, хоча це і зовсім інше протиставлення. На відміну від негативного образу «чужої» мови, образ «чужого» субкоду може стати «чужим своїм». У зв'язку з цим виникає гостра проблема навчитися висловлювати свої думки не всупереч іншому, а в згоді або в співзвуччі з ним, висловлюватися, з повагою сприймаючи іншого, доповнюючи й намагаючись зрозуміти його. Адже «чужий» не обов'язково є ворогом (порівняйте, навіть етимологія самого слова «чужий» близько підходить до концепта «чудо» як «явища, не з'ясованого природним порядком речей» [Степанов 1997, с. 484]).

У певних випадках «чуже» слово приходить з «чужою» силою, і тоді виникає ситуація, коли протест проти чужої ідеології, політики, проти поневолення перемикаються на протест носіїв політичної влади, силу якої не сприймає і засуджує народ.

Проілюструємо приклад: *«The overarching project of the volume is to elaborate on the aspects of both correlations and ruptures between economic, political, and cultural globalization, on the one hand, and the ways in which these trends are being reflected in the domain of values, on the other. Undoubtedly, the essays included in the volume engage in a high-quality scholarly exchange on the issues at stake and, for this reason, deserve careful attention of the peers. Many of the themes raised in this joint endeavor await further academic inquiries and adequate follow-up»*; *«And I have been elected as leader of my party, and your Prime Minister, in part, to fix them. And that work begins immediately»* [Aitkenhead]. У даному випадку журналісти вказують на взаємовідносини, які водночас ідентифікуються як кореляційні поняття і слугують певним бар'єром під час економічної, політичної та культурної глобалізації. Так би мовити, «своє» – «хоча й чуже». Журналісти ніби-то протиставляють у своїх

текстах ЗМІ навіть використанні мови, одна з яких – «своя» (і значить, найкраща), а інша – «чужа» (відповідно – найгірша). Така опозиція наявна як в україномовних, так і англomовних виданнях ЗМІ, в яких, як правило, спостерігається негативне оцінювання «чужої» мови.

Наприклад: *«I will place economic stability and confidence at the heart of this government's agenda. This will mean difficult decisions to come. But you saw me during Covid, doing everything I could, to protect people and businesses, with schemes like furlough. There are always limits, more so now than ever, but I promise you this I will bring that same compassion to the challenges we face today. The government I lead will not leave the next generation, your children and grandchildren, with a debt to settle that we were too weak to pay ourselves»* [Weetaluktuk]. В цьому випадку вбачаємо в промові лише «пусті» слова, які виступають в контексті концепта «ЧУЖИЙ». Автор цього висловлювання ставить себе на вищу ступінь суспільства, розповідаючи про «свій» досвід, дає собі власну позитивну оцінку, незважаючи на «чужу» думку прихильників. І дає лише марні надії.

Як вже було сказано, «чужий» субкод може стати «чужим своїм». Яскраво це простежується при використанні журналістом жаргонізмів у молодіжних виданнях, коли автор, очевидно, намагаючись наблизитися до читача, усвідомлено використовує його субкод:

Наприклад слова Р. Сунак в своїй промові задекларованій журналістами: *«Putin's war in Ukraine has destabilised energy markets and supply chains the world over. I want to pay tribute to my predecessor Liz Truss, she was not wrong to want to improve growth in this country, it is a noble aim. And I admired her restlessness to scribble change. But some mistakes were made»* [Comments.ua] – ми інтерпретуємо як розмежування понять «СВІЙ» – «ЧУЖИЙ», використовується субкод «чужого», а також дієслово *to scribble* є проявом молодіжного сленгу та перекладається в цьому контексті як «строчити зміни» – тобто вносити нові поняття або певні зміни.

У даному випадку спостерігаємо явища мовної солідарності, при якій

особливі риси мовної поведінки виконують спільну символічну функцію: вказують на належність мовців до однієї соціальної групи, маніфестують відношення «ми – свої».

Спілкування автора з читачем, створення негативного образу «чужого» зумовлює в комунікативному просторі психологічний дискомфорт і навіть агресію. Адже відомо, що засоби масової інформації значною мірою несуть відповідальність за породження певної ланцюгової реакції, яка зумовлює негативне ставлення різних народів і соціальних груп один до одного. Тому, саме це є фундаментальною проблематикою нашого дослідження концепту «СВІЙ-ЧУЖИЙ» на матеріалі ЗМІ. Адже більшість журналів та газет є базовою літературою сучасного читача тобто індивіда.

Керуючись одним з принципів сучасної лінгвістики, а саме необхідністю застосування міждисциплінарного підходу до вивчення мовних явищ, ми звернулися до наукових розвідок, присвячених концепту «СВІЙ-ЧУЖИЙ», не тільки у галузі філології, але й у філософії та психології. Аналітичний огляд наукових праць виявив тісний зв'язок концепту «СВІЙ-ЧУЖИЙ» з категоріями Я/ІНШИЙ, САМ/ІНШИЙ, Я/ТИ, МИ/ВОНИ.

Результати проведеного аналізу дозволяють стверджувати, що поняття Я (САМ, МИ) – СВІЙ; ІНШИЙ (ТИ, ВОНИ) – ЧУЖИЙ не є тотожними. Сфера Я (САМ, МИ) може одночасно містити в собі сфери «СВОГО» та «ЧУЖОГО», у той час як «ІНШИЙ» (ТИ, ВОНИ) не обов'язково є ЧУЖИМ та може входити до сфери СВОГО.

Необхідність постійної взаємодії та неможливість їх існування одна без одної зазначається у межах філософії, психології, де підкреслюється обов'язковість присутності «Іншого» у психічному житті людини.

У нашій розвідці концепт «СВІЙ-ЧУЖИЙ» розглядається як динамічне текстове утворення, яке є невід'ємною складовою образної системи ЗМІ та складається з двох частин, що доповнюють одна одну (див. Рис. 2.1).

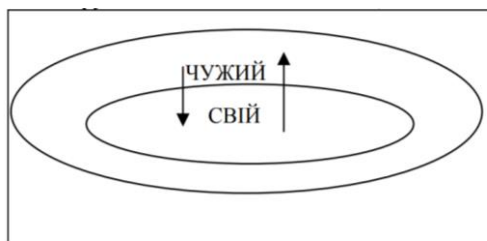

Рис. 2.1. Відношення у межах концепту «СВІЙ-ЧУЖИЙ»

СВІЙ визначається як сфера знайомого, рідного, зрозумілого, подібного. ЧУЖИЙ – як сфера таємничого, незрозумілого, несхожого. Сфера СВІЙ може розширюватися у процесі пізнання оточення, коли чужий, ворожий стає знайомим та зрозумілим. Проте повного зникнення ЧУЖОГО досягнути неможливо, оскільки ЧУЖИЙ завжди присутній у СВОЄМУ.

Наприклад: «*There are no foreigners in the team, but there are other teams with whom it is necessary to communicate in English. It's mostly correspondence, so you can prepare*» [Comments.ua].

Кожний елемент сфери СВІЙ, що виступає як суб'єкт будь-яких відношень, можна тлумачити як ЧУЖИЙ, оскільки порівняння, оцінка неминуче передбачають присутність Іншого.

Критеріями віднесення певного явища дійсності до сфери СВІЙ або ж ЧУЖИЙ є наявність у текстах ЗМІ відповідних мовних показників. Маркування СВОГО та ЧУЖОГО може відбуватися, зокрема, за рахунок повтору присвійних займенників; конструкцій, лексичних одиниць, семантика яких вказує на приналежність чи володіння; стилістичних прийомів, які створюють образ господаря; а також мовних засобів, які вказують на відстань між людьми, предметами, явищами.

Проілюструємо вищесказане прикладами з текстів ЗМІ: «*I work in the IT department of a bank with foreign owners and many branches in different countries. From time to time, when developing a new product or implementing software, we have to communicate with foreign partners, - says Anton, who decided to remain anonymous. – For example, the servers of the international payment system with which we cooperate are located in New York, and their*

support service is in one of the Asian countries» [Jenkins].

Так, показниками СВОГО є особові займенники І (я), we (ми), присвійні займенники, лексеми: a part of smth (частина чогось), a friend (друг), a schoolfellow (шкільний товариш) тощо.

Наприклад: *«It was like meeting an unknown brother, the names were almost interchangeable, and so was our status. For all we knew we were bastards, although of course there might have been a ceremony – my mother had always given me that impression. We had both been thrown into the water to sink or swim, and swim we had – we had swum from very apart to come together in a cemetery in Haiti» [Jenkins].* Автори статей окреслюють сферу СВОГО за допомогою показників brother (брат), we (ми), our (наш), we ... both (ми ... обидва), together (разом) тощо.

Сфера ЧУЖОГО окреслюється за допомогою ксенопоказників (тобто показників чужого), зокрема лексем: a stranger (чужинець), an enemy (ворог), an outsider (стороння людина), an alien (іноземець).

Проілюструємо вищесказане: *«In 1940, having not yet acquired British citizenship and with the threat of a German invasion looming, Henning was interned as an enemy alien on the Isle of Man» [Wang]; «With the English nothing could save him from being the eternal outsider, not even love» [Wang]; «Achebe broke from this outsider view, by portraying Igbo society in a sympathetic light» [Wang]; «If he goes with tired insider-versus-outsider formulas, experience versus the future, he knows he may as well call it quits right now» [Aitkenhead].*

У той час, як свій, рідний світ історично пов'язаний, насамперед, з поняттям рідної землі, чужий світ знаходиться, як правило, далеко. Основним для окреслення сфер «СВОГО» та «ЧУЖОГО» є поняття кордону. Динамічність концепту «СВІЙ-ЧУЖИЙ» проявляється у розмитості кордонів між обома сферами, у можливості їх взаємопроникнення завдяки механізмам привласнення або відчуження. Привласнення розглядається як прагнення до освоєння чужого, використання його для власних потреб (див. Рис. 2.2).

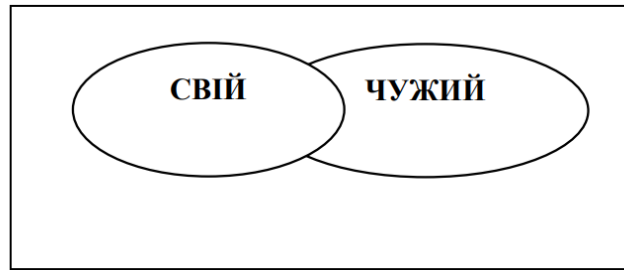

Рис. 2.2. Прототипова схема відношень привласнення у текстах ЗМІ

У результаті дії механізму привласнення відбувається розімкнення кордонів, проникнення СВОГО до сфери ЧУЖОГО.

Наприклад: «*Suddenly and without warning she began to talk. It was as if by the inadvertent use of a password he had induced a door to open: he couldn't tell now which word he had used*» [Comments.ua].

Метафоричний вираз «*he had induced a door to open*» (він змусив двері відчинитися) є мовним втіленням кордону, що розкривається та допомагає подолати відчуження. Зворотний процес, тобто розширення сфери ЧУЖОГО за рахунок переходу до неї явищ дійсності зі сфери СВОГО, розглядається як відчуження (див. Рис. 2.3).

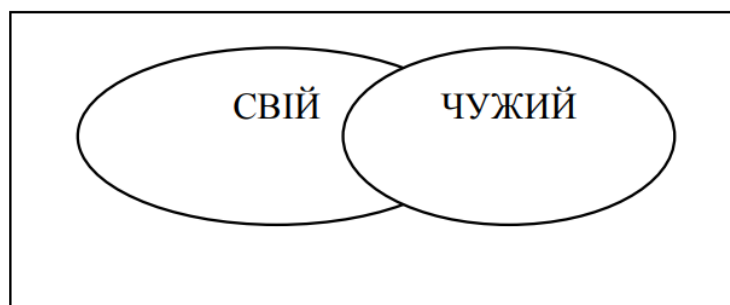

Рис. 2.3. Прототипова схема відношень відчуження у текстах ЗМІ

Розширення сфери ЧУЖОГО ілюструє наступний приклад: «*He began to see her face through the darkness, thin, grey, attenuated – it was like trying to remember the features of someone he had once known who had gone away. One would build them up in just this way – the nose and then if one concentrated enough the brow; the eyes would escape him*» [Jafari]. Символічним кордоном

постає темрява (darkness).

Ксенопоказниками, які актуалізують явище відчуження, стають показники віддалення «go away» (піти геть), «escape» (втекти), а також використання граматичної форми минулого перфектного часу (had known, had gone away). Відношення привласнення та відчуження зумовлюють наявність силової взаємодії між компонентами концепту «СВІЙ-ЧУЖИЙ», що, у свою чергу, викликає появу напруження між ними. Розглядаючи напруження як двосторонній процес, тобто такий, що передбачає конфлікт та його гасіння, ми вважаємо, що розкриття сутності текстового концепту «СВІЙ-ЧУЖИЙ» можливе саме за умови використання поняття напруження.

Два протилежні полюси концепту «СВІЙ-ЧУЖИЙ», які одночасно заперечують один одного та не можуть існувати один без одного, то віддаляються один від одного, то перетинаються, та проникають один в одного, перетворюються на текстове явище, яке привертає безпосередню увагу читача текстів ЗМІ.

Таким чином, концепт «СВІЙ-ЧУЖИЙ» стає одним з головних засобів створення текстового напруження. Розгортання зазначених типів відношень між компонентами концепта «СВІЙ-ЧУЖИЙ» може відбуватися на двох структурних рівнях – відношення Я/Інші, а також відношення в середині Я (пошук Іншого в собі) (див. Рис. 2.4). Для вивчення відношень у середині Я залучаються дані щодо структурних рівнів людської особистості, а також поняття Я-концепції.

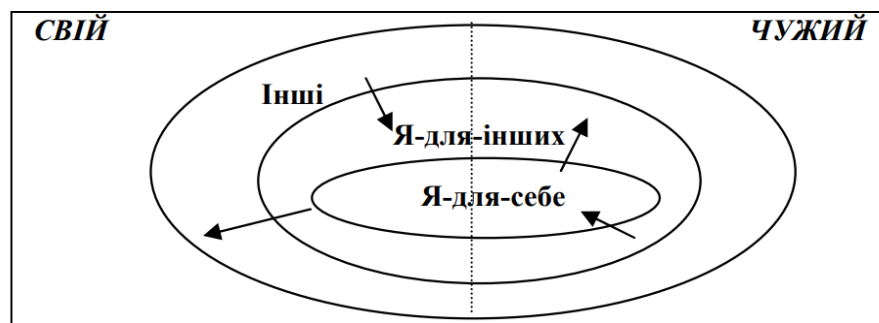

Рис. 2.4. Концепт «СВІЙ-ЧУЖИЙ» в аспекті відношень Я/Інші та в середині Я на прикладі текстів ЗМІ

Рис. 2.4 ілюструє особливості проявів концепту «СВІЙ-ЧУЖИЙ» у зовнішній та внутрішній комунікації індивіда. Пунктирною лінією позначено кордон між сферами СВОГО та ЧУЖОГО. За рахунок розщеплення сфера Я стає багаторівневою, у ній розрізняють Я-для себе та Я-для інших.

Таким чином, з'являються суперечності не тільки між особистістю та оточуючими, а й в автокомунікації (тобто у внутрішньому світі особистості). Виникає напруження між тим, що Я є, і тим, чим Я маю бути. У той же час Інші не обов'язково входять лише до ЧУЖОГО, оскільки завдяки дії механізму привласнення елементи оточення індивіда можуть переходити у сферу СВОГО.

Наведемо приклади з україномовних текстів ЗМІ: *«А ніби вчора мужніх вояків на пероні з квітами, синьо-жовтими прапорами та козацьким маршем зустрічали тернополяни»* [Comments.ua] (приклад ілюструє ставлення до «свого», вказується менталітет народу); *«Коли ми говоримо про те, що всі борються проти війни, я побачила, що частиною сепаратистів і терористів, які зайняли приміщення, керують практично кілька депутатів Партії регіонів, які спираються на олігархію»* [Comments.ua] (в даному прикладі активно висвітлюється позиція власне «чужого», адже ідентифікується негативна оцінка особистостей, які є право владними олігархами).

Проведений аналіз складових концепту «СВІЙ-ЧУЖИЙ» дозволяє виділити основні його функції у текстах ЗМІ. Зазначений текстовий концепт виступає центром, навколо якого відбувається структурація головної думки в текстах ЗМІ. Концепт «СВІЙ-ЧУЖИЙ» є одним із засобів створення текстового напруження, крім того він безумовно є невід'ємною складовою образної системи текстів ЗМІ. Завдяки методам концептуального аналізу нами було побудовано прототипову концептуальну схему сукупності словесних образів на основі порівнянь, що окреслюють сферу ЧУЖОГО, та виведено одну з концептуальних метафор, яка лежить в основі останньої (ВОРОГ – ЦЕ ЧУЖИНЕЦЬ). Отже, концепт «СВІЙ-ЧУЖИЙ» є складним

багатокомпонентним утворенням, яке є частиною відношень Я/ІНШИЙ, САМ/ІНШИЙ, Я/ТИ, МИ/ВОНИ. У свою чергу, на структурному рівні цей концепт включає в себе відношення Я/ІНШІ та відношення в середині Я. Динамічними процесами, які відбуваються у межах концепту «СВІЙ-ЧУЖИЙ» та забезпечують його функціонування, є відчуження та привласнення. У подальших дослідженнях перспективним є більш детальне вивчення характеру функціонування концепту «СВІЙ-ЧУЖИЙ» як складової частини образної системи текстів ЗМІ.

Польська науковиця Г. Крупінська аналізує відношення між поняттями «інше» й «чуже», досліджуючи етимологію цих слів. Дослідниця підкреслює, що «у випадку з *ander* (інший) натрапимо спочатку на давнє вживання у значенні «другий». Сьогодні першим синонімом до нього є «різний». Слово *fremd* (чужий) походить від прислівника «fram», який практично означає «вперед», «далі» і вживався спочатку в значенні «віддалений». Сьогодні *fremd* означає «невідомий», «незнайомий». «На перший погляд, – зазначає науковиця, – здається, що поняття «іншого» є нейтральнішим за поняття «чужого». Чуже, як показала етимологія слова, створює чужість, від чужого тримаються на відстані [Крупінська 2020].

Узагалі проблема діалектики концепту «СВІЙ-ЧУЖИЙ» є однією з фундаментальних для сучасної гуманітарної науки й надзвичайно актуальною у зв'язку з глобалізаційними процесами, які відбуваються у сучасному соціокультурному просторі, та активним розвитком міжкультурної комунікації.

Наприклад: «Твої герої – люди великої самопожертви та сьогодні маємо допомагати українському війську, всім тим, хто зі зброєю в руках захищає Вітчизну»; «У день свята Героїв постають перед нами образи тих, хто ніс тягар визвольної боротьби» [Comments.ua]. Симпатії до захисників рідної землі демонструють насамперед образні поширені номінації, як-от метафоричне порівняння: «В боротьбі, де немає ціни, гинуть хлопці [свої], мов маки червоні». Чимало номінацій «СВОЇХ» фокусується навколо

іменника «воїни», який наразі дуже часто є фокусом уваги журналістів.

Наприклад: *«Хотілося запитати прізвище цього бійця, але передумав: усі українські солдати – це, на правду, воїни світла і добра»* або *«Ми – воїни за духом, за родом і за покликанням»* [Comments.ua]. Щодо номенів на позначення ворогів «ЧУЖИХ», то вони зазвичай мають негативне забарвлення і конотують почуття зневаги, презирства, осуду, адже саме з образом ворога у масовій свідомості асоціюються всі біди та нещастя – зміна звичного способу життя людини, суспільства загалом. Палітра номінацій відповідного концепту «ЧУЖИЙ» також охоплює назви, виражені як одним словом, у тому числі складним, так і різними синтагмами. Здебільшого ворогів у текстах ЗМІ кваліфікують так: *диверсанти, сепаратисти, бойовики, вуркагани, нападники, напасники, окупанти, кровопивці, братовбивці, екстремісти-терористи, злочинці-рецидивісти, бойовики-сепаратисти, погані люди, люди зі зброєю, невідомий спецназ, «тайні пришельці», путінські чекісти, москальська банда, загребуці пройдисвіти, затуркані одноплеменники, сепаратистські прихвостки* [Comments.ua]. Наведемо приклади з україномовних текстів ЗМІ: *«Ви не герої, ви кровопивці, прокляті небом братовбивці»*; *«Коли ми говоримо про те, що всі борються проти війни, я побачила, що частиною сепаратистів і терористів, які зайняли приміщення, керують практично кілька депутатів Партії регіонів, які спираються на олігархію»*; *«Досягти цього, щоправда, за нинішніх умов буде не просто, адже на сході держави орудують екстремісти-терористи»* [Comments.ua].

Відомо, що освоєння світу людини починається з освоєння території, яка завжди отримує аксіологічну диференціацію: позитивну цінність має «свій» простір, а негативну – «чужий», оскільки для багатьох людей властиво сприймати те, що відбувається в їхній соціокультурному полі, найприроднішим і правильним, адже «своє» завжди «рідне», «особисте», «безпечне», «особливе», а «чуже» – «вороже», «небезпечне», «хаотичне». «СВОЄ-ЧУЖЕ» завжди усвідомлюється людиною як опозиція/відхилення від

норми. Нормою є все «своє», а антинормою – те, що за межами «свого», тобто все «чуже».

Наведемо приклади: *«Опитування КМІС показало, що найменша соціальна дистанція до україномовних і до російськомовних українців (індекс 2,22 і 2,74 відповідно), більшість опитаних готові допустити представників цих груп як членів своєї родини і близьких друзів»* [Comments.ua]; *«It was a big thing then to be considered a crazy nigger. We regarded crazyness as an esteemed quality, something to be admired, like white people admire courage. In fact, to our way of thinking, crazyness and courage were one and the same. So most guys in the street tried to establish a rep as a crazy nigger, or a bad nigger»* [Weetaluktuk]; *«Наприклад, серед них більшість виступають і за членство в ЄС та НАТО. Ми маємо уважно слідкувати за міжетнічними стосунками громадян України, щоб протистояти негативним тенденціям, які можуть знизити інтегрованість нашого суспільства»* [Comments.ua].

При цьому, як зазначають психологи, спостерігаються такі наслідки: вважається, що всі «чужі» схожі один на одного й відмінні від «своїх»; серед «своїх» бачиться більше різноманітності, ніж серед «чужих»; оцінки «чужих» тяжіють до крайнощів: вони, як правило, бувають або дуже позитивними, або дуже негативними [Леонтович 2005, с. 236].

Так, наприклад на думку Ю. Лотмана та Б. Успенського, тривалий час «чужими» відносно свого народу вважали себе представники інтелігенції, що зумовлювалось існуванням стереотипу, за яким «Будь-яка творча діяльність, володіння знанням понад міру, визначену для всіх членів суспільства, є, з одного боку, корисною ознакою, а з другого – небезпечною, такою, що таїть загрозу й виводить людину за межі її соціуму» [Лотман 1982, с. 111].

Отже, «свій» та «чужий» не доконче протиставлені один одному: вони можуть вступати в діалог, доповнюючи й пізнаючи один одного, розкриваючи сторони свого буття. Межа, яка існує між «своїм» та «чужим», за словами Ю. Лотмана «з одного боку розділяє, а з другого – з'єднує» [Лотман 2000, с. 262].

Зовсім інша тенденція простежується в текстовому просторі ЗМІ: можемо зазначити, що наявні в ньому образи «своїх» та «чужих» найчастіше знаходяться в опозиції. Спрацьовує, як правило, стереотип сприйняття «чужого» як ворога, що зумовлено впливом багатьох соціокультурних та індивідуально-психологічних чинників. Хоча при зміні епох, культур змінюється навіть «якість» самих «своїх» та «чужих».

2.3. Мовні засоби вираження концепту «СВІЙ-ЧУЖИЙ»

Найчастіше концепт «СВІЙ-ЧУЖИЙ» представлений в мові окремим словом, у зв'язку з чим слово отримує статус імені (номінації) концепту, або мовного знаку, який передає зміст концепту найбільш повно і адекватно. Але як правило, концепт співвідноситься більш ніж з однією лексичною одиницею. Для передачі концепту «СВІЙ-ЧУЖИЙ» досить знання одного слова, яке активізує цей образ. Абстрактні концепти часто вимагають розгорнутих описів – наукових або словникових дефініцій, текстових ілюстрацій. Часто один і той же концепт може бути переданий різними мовними засобами: словом, словосполученням, реченням, синонімічними рядами. Мовні засоби необхідні не для існування, а для передачі концепту «СВІЙ-ЧУЖИЙ».

Практично завжди концепт «СВІЙ-ЧУЖИЙ» репрезентується в текстах ЗМІ через конвергенцію мовних засобів різних рівнів: лексичного, морфологічного та синтаксичного; взаємодіючи вони створюють образи «свого» та «чужого» та формують їхню оціночність. Аналіз аксіологічного потенціалу мовних засобів, що актуалізують концепт «СВІЙ-ЧУЖИЙ», показав, що серед них є засоби, здатні в різних контекстах наділяти «своє» та «чуже» як позитивною, так і негативною оцінкою [Алиева 2010, с. 86].

Важливою особливістю концепту «СВІЙ-ЧУЖИЙ» є здатність формувати оціночність у тексті. З одного боку, оскільки людині властиво

сприймати «своє» як природне, правильне, нормальне, і, навпаки, «чуже» як неприродне, ненормальне, неправильне, то при маркуванні того чи іншого об'єкта як «свого» чи «чужого» базовою моделлю оцінки є модель «свій означає хороший, чужий означає поганий».

Прикладом позитивної оцінки «свого» і негативної «чужого» служить уривок з публікації, в якій автор відкрито критикує стан демократії: – *the international community must nurture in that country* [чужий] *if we* [свій] *contain the newly-confident and energetic Bear* [чужий]. «Чужий» тут репрезентований *that country*, «свій» – *at home, we* (Велика Британія, Захід), тобто при поділі на «своїх» та «чужих» враховується геополітична ознака – задіюється рівень загальноприйнятих уявлень [Safi].

Розглянемо способи вираження граматичного значення ключової лексики концепту «СВІЙ-ЧУЖИЙ», яка виступає іменником а саме «home – своє». Лексема «home» належить до загальних назв і за морфологічною будовою є простим іменником, адже складається з однієї кореневої морфеми.

Варто зазначити, що вона може бути як злічуваним іменником (*There's a home for the elderly at the end of our street*), так і незлічуваним (*The arrow struck home*), а також вживатися як в однині (*He had always wanted a real home (= family) with a wife and children*), так і в множині (*Old people prefer to stay in their own homes*) [Comments.ua]. В даному випадку лексема «home» виступає в ролі «СВОГО», (найкращого, рідного).

За синтаксичними функціями, лексема «home» найчастіше виступає підметом (*Home is where the heart is*), але й може бути присудком (*The company is ready to home a missile to the moon*), означенням (*My sister prefers home cooking*), додатком (*Scotland is the home of golf*) та обставиною (*I'll be home tomorrow*).

Таким чином, можна прогнозувати інтенсивне використання лексики «home» в англomовній картині світу завдяки мовній властивості до утворення нових слів і нових значень, наявності ад'єктивації, вербалізації, адвербіалізації. Як було зазначено раніше, лексичне значення – це зміст

слова, який відображається у свідомості людини та закріплює в ній уявлення про предмет, властивості, процеси та явища.

На синтаксичному рівні формуванню оціночності «своє – добре, чуже – погано» сприяють різні заставні конструкції. Вони служать зміни інтенсивності оцінки, саме для посилення позитивної оцінки «свого» чи негативної оцінки «чужого», або, навпаки, для зменшення негативної оцінки «свого». Якщо суб'єктом, ініціатором події є «свій», і це має позитивний оціночний знак, то використовується активний стан зі «своїм» у ролі агента.

Прагматичний намір у такому разі полягає в акцентуванні позитивного впливу «свого» на ситуацію та його висунування на центральну позицію. Наприклад: «*We [свої] are there to try our hardest to teach them [Afghans, чужі] the value of democracy and of educating women*» [Jafari]. Якщо авторська інтенція полягає у пом'якшенні негативної оцінки дій, ініційованих «своїм», то в цьому випадку можуть застосовуватися пасивні конструкції.

Іменник, що передає концепт «СВІЙ-ЧУЖИЙ», виконує категоріальну функцію, тобто відносить кваліфіковану особу, подію, явище до певної ціннісної категорії, яка найчастіше в експліцитному чи імпліцитному вигляді передає прийнятність чи неприйнятність того, хто говорить. Найчастіше це відбувається на чуттєво-емоційному рівні.

Рис. 2.5. Приклад застосування концепту «СВІЙ-ЧУЖИЙ» в назві статті

Позначення чужого «alien» часто використовується прямо в назві статті (див. Рис. 2.5). І в цьому використанні концепт є центральною ланкою для розуміння ідеї. Концепт використовується в одному зі своїх ядерних значень «позаземний, інопланетний» і також позначає значення, що досить рідко зустрічається, «недобрий».

Один із найефективніших засобів реалізації концепту «СВІЙ-ЧУЖИЙ» та її оціночності – це концептуальна метафора. Проведений аналіз показав, що найпродуктивнішими при моделюванні концепту «СВІЙ-ЧУЖИЙ» є ті сфери-джерела, які дозволяють акцентувати відносини опозиційності, протиставленості «свого» та «чужого». У формуванні концепту «СВІЙ-ЧУЖИЙ» беруть участь такі сфери-джерела, як «просторові відносини», «війна», «злочинний світ», «театр, шоу», «хвороба», «спорт», «бізнес» [Алиева 2009, с. 11].

Наприклад: *«Since Russia's invasion of Ukraine on February 24, 2022, Canada has imposed sanctions on more than 1,400 individuals and entities complicit in Putin's invasion of Ukraine. Many of these sanctions have been undertaken in coordination with Canada's allies and international partners»* [Comments.ua]; *«Canada is also helping Ukrainian families find a safe, temporary home in Canada, and has put in place supports to help them after they arrive. This includes temporary financial assistance and access to federally funded settlement services, such as language training and employment-related services»* [Comments.ua].

Аналіз виявлених мовних засобів дозволив встановити, яку роль кожен засіб грає у формуванні даної дихотомії. Мовні засоби, що беруть участь в актуалізації концепту «СВІЙ-ЧУЖИЙ», можуть здійснювати репрезентуючу та оцінну функції, а також функції інтеграції, орієнтації та агональності. При цьому один і той же засіб може бути направлений у тому чи іншому контексті на виконання як будь-якої однієї, так і кількох функцій.

Мовні засоби, які здійснюють функцію орієнтації, дозволяють адресату зрозуміти, хто «свій», а хто «чужий». До них відносяться мовні засоби, які номінують, називають групу «своїх» та групу «чужих»: оцінювальну лексику, займенники, перифраз [Алієва 2010, с. 87]. До мовних засобів, що реалізують цю функцію, відносяться засоби, які створюють ефект неформального спілкування, що сприяють встановленню контакту з читачем (розмовна лексика та такі розмовні синтаксичні конструкції, як питальні та еліптичні речення), а також мовні засоби, що дозволяють приєднати автора до єдиної з читачем групи (займенники, лексика).

Так, у наступному прикладі цілий кластер мовних засобів реалізує функцію інтеграції: *«And now that he [Alistair Darling] 's raised the vehicle excise duty – road tax to you and me – to prohibitive levels, how does he expect me to get to my second home? It's an outrage, I tell you»* [Aitkenhead]. Як інтимізація спілкування, інтеграція автора і читача в єдину групу відбувається завдяки використанню займенникового поєднання *you and me* (причому акцентованого відокремленою конструкцією).

Аналіз образних репрезентантів з семантикою «властивості – чужості» у цьому випадку сприяє розумінню національної самосвідомості, концептуалізації саме себе і світу у процесі когнітивної діяльності. Лінгвальне функціонування опозиції «свій – чужий» як прояв концептуальної структури в тексті за допомогою мовного знаку визначають прагматикою, семантикою та синтаксисом, складових триєдиної сутності будь-якого знаку. Отак наголосимо на чинниках, що впливають на функціонування опозиції: 1. Умови комунікації (нелінгвістичний фактор).

Таким чином, ми ідентифікували певний комплекс мовних засобів, які беруть участь в актуалізації концепту «свій-чужий»: оцінна лексика, метафори, політична лексика, евфемізм, дисфемізм, розмовна лексика, перифраз. При цьому ми вбачаємо інтегральність вербальних засобів різних рівнів для створення категорії оціночності.

Проведений аналіз мовних засобів різних рівнів вказує на функції, які кожне з цих засобів здійснює як репрезентант концепту «свій-чужий». Крім того, встановлюється, яким чином виявлені мовні засоби реалізують цей концепт – експліцитно чи імпліцитно. Аналіз мовних засобів вираження концепту «СВІЙ-ЧУЖИЙ» дозволив встановити важливість кожного мовного засобу, вони можуть здійснювати репрезентуючу та оцінну функції, а також функції інтеграції, орієнтації та агональності. При цьому один і той самий мовний засіб може бути виражений по-різному в залежності від контексту для виконання певної смислової функції.

2.4. Лінгвокультурні характеристики концепту «СВІЙ-ЧУЖИЙ»

Зміст концепту «СВІЙ-ЧУЖИЙ» досліджується у межах культурологічного концептуального аналізу, що дозволяє виділити у концепті ціннісну і понятійну сторони. Цей аналіз було проведено з метою знаходження підтвердження ментальної реальності у газетному тексті та адекватно ідентифікувати її мовні репрезентанти.

Розгляд ціннісної складової дихотомії «свій – чужий» дозволяє зробити висновок, що вона належить до тих базових культурних домінантів, які формують ціннісну картину світу [Дейк 1998, с. 52]. Концепт «СВІЙ-ЧУЖИЙ» є ціннісною шкалою, за якою можна судити про норми і цінності, прийняті в певному суспільстві або колективі людей, об'єднаних за якоюсь ознакою. Віднесення об'єкта чи явища до «свого» чи «чужого» передбачає процес оцінювання даного об'єкта, співвіднесення його зовнішніх характеристик чи його поведінкової моделі, і навіть норм та цінностей з і цінностями, які у цьому соціумі.

Існує також низка засобів, використання яких націлене на реалізацію лише позитивної оцінки «свого» або негативної оцінки «чужого». Специфіка використання останніх виключає їхню участь у створенні зворотної

оціночності («своє – погано, чуже – добре»). У зв'язку з тим, що використання цих мовних засобів проектується на базову оцінну модель концепту «своє – добре, чуже – погано», то можна віднести їх до спеціалізованих маркерів оціночності даної концептуальної моделі.

На лексичному рівні базова оцінна модель «своє – добре, чуже – погано» реалізується за рахунок таких засобів, як політична лексика, евфемізм, дисфемізм, розмовна лексика. Використовуючи лексику, автор статей в ЗМІ ставить перед собою завдання через інформування читача про статус об'єкта у фокусі уваги повідомити про його оціночність, створюючи передумови до логічного ланцюжка «чужий – комуніст / автократ / нацист – означає поганий», «свій – демократ / ліберал – значить добрий» [Weetaluktuk]. Такі слова як *fascism*, *Nazism*, *dictatorship*, *racism*, *totalitarian*, що мають негативну оціночність, спрямовують вектор оцінки на «чужого» і ніколи не використовуються для характеристики «свого» незалежно від реального стану системи [Wang].

Наприклад:

- особливості зовнішнього вигляду (*Banjo Lip*, *Blue Gums*, *Bootlip*, *Bumper Lips*, *Burr Hair*, *Buscuit Lip*, *Congo Lip*, *Horse Gums*, *Nappy Head*, *Wool Head тощо*), насамперед кольору шкіри (*Blackie*, *Black Barbie*, *Burnt Cracker*, *Burnt Match*, *Burnt Toast*, *Choco*, *Chocolate Drop*, *Coal-Burner*, *Coalminer*, *Cocoa*, *Colored*, *Darkie*, *Poo*, *Skinflint*) [Jafari; Jenkins];

- соціокультурні ознаки, пов'язані з рабством (*Antique Farm Equipment*, *Apple*, *Boy*, *Cargo*, *Cotton-Picker*, *Lincoln's Mistake*, *Point Six*, *Remote Control*, *Slave*, *Strange Fruit*) [Weetaluktuk], а також із низьким рівнем життя та високим рівнем злочинності в чорних кварталах, безробіттям тощо (*Blow*, *Future Inmate*, *Gee*, *Ghetto*, *Gimpy*, *Safe* і т. п.) [Weetaluktuk].

Аксіологічний потенціал розмовної лексики задіяний для створення негативної оціночності «чужого», виступаючи у ролі вербальної агресії. Наприклад: «*And if it had been an issue, why was there not a peep from Labour [чужий] about it in the 1990s?*» [Aitkenhead].

Наведемо ще прикладів з яскравим відображенням концепту «СВІЙ-ЧУЖИЙ»: «*Speaking online at Yale University, President Volodymyr Zelensky said that Russian President Vladimir Putin and his close circle are “taking aggressive steps towards the destruction of the Russian nation»* [Comments.ua]; «*The past four months have seen a surge of attempts to control the media. This included pressure on publication owners, demands to political talk shows, attempts to cancel the screening of a documentary film and threats of criminal prosecution against media outlets and journalists»* [Comments.ua]; «*While Ukraine’s media landscape is competitive and a significant number of independent outlets exists, many publications and especially TV channels are owned by oligarchs»* [Comments.ua]. В першому прикладі зазначено саме президентом Володимиром Зеленським [свій], що президент росії володимир путін і його близьке оточення «здійснюють агресивні кроки щодо знищення російської нації» [чужий]» – де яскраво просліджується концепт «СВІЙ-ЧУЖИЙ». Наступний приклад вказує, що існує сплеск спроб контролювати ЗМІ [нав’язування власної думки – «чужий»]. А ось останній наведений приклад свідчить, що є певна аудиторія «своїх» для яких олігархи «чужі» пишуть певні доктрини.

Базова оцінна модель концепту «СВІЙ-ЧУЖИЙ» формується також на морфологічному рівні. Яскравими маркерами «чужого» є вказівні займенники *that, those*, семантика яких містить компонент дистанціювання і є прагматичною установкою дискредитації опонента.

Як, наприклад, у наступному висловлюванні: «*Sooner or later, those in power [чужі] come to think that accountability is for little people – people without blue uniform or large parliamentary majority [свої]*» [Jenkins]. Вживання словосполучення *those in power* замість оціночно нейтрального *government* зумовлене прагненням автора вказати на дистанцію між елітою та народом (*the little people*).

Наприклад: «*But once you realize that people – that this world was built by people no smarter than you, then you can reach out and touch those walls and*

even put your hand through them and realize that you have the power to change it» [Jenkins]; «We have to disrupt our lives so that we can disrupt the amoral accretion of power by those who would betray our values»; «It's a tool used by those in power against those who have no power» [Jenkins].

Існує також низка засобів з амбівалентним оцінним потенціалом щодо концепту «СВІЙ-ЧУЖИЙ». Дані мовні засоби використовуються при формуванні позитивної чи негативної оцінки як «свого», так і «чужого». До таких засобів відносяться оцінна лексика, метафори, перифраз, афікси, питальні речення, еліптичні, парантетичні внесення, емфатичні, паралельні конструкції, питання-відповідні єдності, цитація [Алиева 2008, с. 217].

Враховуючи амбівалентність оцінного знака щодо концепту «СВІЙ-ЧУЖИЙ», пропонується віднести мовні засоби до неспеціалізованих маркерів її оціночності, оскільки вони потрапляють у зону оціночної реалізації концепту «СВІЙ-ЧУЖИЙ» через те, що вони мають потужний аксіологічний потенціал та активно залучаються авторами аналітичних статей для формування оцінки різних об'єктів та явищ.

Агональна функція спрямована на дискредитацію «чужого» за рахунок наділення негативною оцінкою, а також висловлювання відносин опозиційності, протиставленості «свого» і «чужого». Агональна функція може здійснюватися за рахунок будь-яких мовних засобів, що мають аксіологічний потенціал зі знаком мінус. До таких мовних засобів відноситься оцінна лексика, метафори, дисфемізми, розмовна лексика, перифраз, займенники, афікси, активні заставні конструкції, запитання, еліптичні, парантетичні внесення, емфатичні, паралельні конструкції, питання-відповіді.

Наприклад, до мовних засобів, які реалізують концепт «СВІЙ-ЧУЖИЙ» як експліцитно, так і імпліцитно, належать метафори. З одного боку, їхній експліцитний характер полягає в тому, що авторська інтенція реалізувати через використання тієї чи іншої метафори дихотомію «свій – чужий» для адресата, як правило, очевидна.

Наприклад, легко декодується образне уявлення концепту «СВІЙ-ЧУЖИЙ» у вигляді орієнтаційної метафори у висловлюванні країн Східної Європи: *«The east [чужий] is suddenly all far away again. We [свій] go on weekend breaks to Bognor, no Bucharest»* [Jenkins].

Наприклад: *«A diplomatic solution might be unsatisfying, but Ukraine is in a bad neighborhood and, like Finland during the Cold War, suffers from constraints not faced by other nations»* [Jenkins]; *«But this is the map of the world changed again to make area large, the further away people are from each area»* [Jenkins]; *«Можливість для стійкого врегулювання безперервного конфлікту можуть дати лише переговори, хоч би як неприємно це звучало»* [Comments.ua]; *«На практиці військові та економічні спілки вимагають зовсім не навичок магната у сфері нерухомості, який «укладає угоди», а навичок ведення нудних переговорів, досягнення складних компромісів, а іноді навіть готовності пожертвувати національними уподобаннями заради загального блага»* [Comments.ua].

З іншого боку, вплив метафори на інтенсивність оцінки значно менш очевидний для адресата. Паралель зі злочинцем (*«a bully that haunts the neighborhood»*) або паралель з об'єктом, що знаходиться далеко (*«is all far away again»*), відносять об'єкт до різних позицій на оціночній шкалі, але інтенсивність оцінки різна.

У створенні явної позитивної оцінки «свого» та негативної – «чужого» беруть участь афікси. Крайній ступінь протиставленості «своїх» та «чужих» може виражатися за допомогою афіксу anti-, який корелює з поняттям агресії, актуалізуючи концептуальну ознаку «чужий/ворог»; відносини підтримки, згоди, схвалення між «своїми» та «чужими» можуть вербалізуватися за допомогою афікса pro-, актуалізуючи концептуальну ознаку «чужий/друг».

Наприклад: *«The most unpredictable threat you face has to be the aliens aboard your own ship»* [Jenkins]; *«Заморожені конфлікти не є задовільним рішенням і порушують міжнародні принципи національної єдності та*

територіальної цілісності, але іноді вони є кращим вирішенням проблеми, ніж існуючі варіанти» [Comments.ua].

Таким чином, концепт «СВІЙ-ЧУЖИЙ» функціонує у тісній взаємодії з усім комплексом цінностей як етнічних та загальнолюдських, так і групових. Ідентифікація об'єкта як «свого» чи «чужого» відбувається на двох рівнях: на рівні загальноприйнятих і рівні суб'єктивних уявлень. У першому випадку «своє» та «чуже» диференціюється з опорою на уявлення суспільства про поділ на «своїх» та «чужих» за різними ознаками (віковою, статевою, національною, географічною, геополітичною тощо), які є відносно об'єктивними.

Ідентифікація об'єкта як «свого» чи «чужого» лише на рівні суб'єктивних уявлень залежить від особистісного ставлення, формованого індивідуальними та громадськими цінностями. Суб'єктивний рівень співвіднесення об'єкта із зоною «свого» чи «чужого» допускає рухливість концепту «СВІЙ-ЧУЖИЙ» – один і той самий об'єкт може маркуватися в одному контексті як «свій», а в іншому як «чужий».

Наприклад, США у публікаціях, присвячених військовим конфліктам в Іраку чи Афганістані, частіше виступають як «свої» (США та Великобританія в таких контекстах заміщуються дейктиком *we*), в інших статтях (наприклад, про проблеми англо-американських відносин) Америка маркується як «чужий».

Наведемо приклади: *«Islamabad's position deviates from the joint efforts of the anti-terrorist coalition. It is primarily about the return of Pakistani fighters who fought on the side of the Taliban forces. Further, Islamabad believes that delegates from the Pashtun provinces of Afghanistan are not sufficiently represented at the Bonn Conference» [Weetaluktuk]; «Other observers, in connection with Iraq's ability to produce chemical and biological weapons, believe that the Iraqi regime remains a serious threat in the region and a base for international terrorism» [Weetaluktuk].*

Використовуючи семасіологічний аналіз, було проаналізовано низку лексикографічних джерел, де фіксуються найбільш базові, «предметні» ознаки імені концепту «СВІЙ-ЧУЖИЙ» у суспільній свідомості, що обумовлює перш за все його приналежність до однієї з категорій і водночас відмінність від інших концептів і категорій.

У другому значенні лексема «home» притаманна концепту «СВІЙ-ЧУЖИЙ» безпосередньо стосується сім'ї, її традицій і норм поведінки: – *«home is used to refer to a family living to get her, and the way it behaves»* [Weetaluktuk]; *«the place where a child lived with his or her family»* [Weetaluktuk]; *«the place where you came from or where you usually live, especially when this is the place where you feel happy and comfortable»* [Weetaluktuk].

Семантика ще одного значення пов'язана з «батьківщиною» («СВОЄ»), зокрема рідним містом чи районом: *«the town, district, country, etc. That you come from, or where you are living and that you feel you belong to»*; *«the place, such as a country or town, where one was born or has lived for a long period»*; *«someone's or something's place of origin, or the place where a person feels they belong»* [Comments.ua, Weetaluktuk].

Оцінність на основі цього прикладу виявляється через наділення «чужого» негативним знаком, а «свого» – позитивним. Більше того, ця різниця оціночних знаків висувається на передній план – оціночність формується за рахунок конвергенції прийомів різних рівнів – лексичного, синтаксичного та стилістичного (використання метафори (*to contain the newly-confident and energetic Bear*), позитивно-оцінних лексем (*independent media, justice and democracy*), емпізи, відокремленої конструкції).

На нашу думку, аналіз варто було проводити, використовуючи всі існуючі варіанти лексем, пов'язаних з досліджуваним концептом «СВІЙ-ЧУЖИЙ», адже такий аналіз дає змогу отримати більше фактичних прикладів та допомагає створити більш повну загальну картину концепту.

Розглянемо спочатку вирази, що описують власне бідність та життя в бідності як негативне явище «ЧУЖОГО», але не «СВОГО»: *«Poverty is not good and does no good; poverty is above all cross; poverty hurts; Poverty is a wicked disease; Poverty is a great need; Poverty is the greatest plague»* [Comments.ua] – у бідності немає нічого хорошого, вона руйнує абсолютно все, це найгірша біда, найважча хвороба, найбільша чума.

«The poor and the sick have much to endure; poverty hurts; The poor live as wet wood burns; poverty must walk; Poverty is as pleasant as having a dog in the bathroom» [Jenkins] – Життя в бідності неприємне і важке, на долю бідних випадає багато проблем.

«The poor man always has the bad end of the rope in his hand; Poverty has brought many to the gallows; Poverty is worse than being buried» [Jenkins] – бідність часто є причиною смерті, а іноді навіть смерть краще ніж життя в бідності.

«When the poor man speaks, it's a bad story» [Jenkins] – якщо бідний щось розповідає, то це завжди сумна історія. Деякі вирази підтверджують компоненти концепту «СВІЙ-ЧУЖИЙ», що були віднесені нами до базових.

Проблема постійної нестачі продуктів харчування та голоду – одна з провідних тем, пов'язаних з досліджуванним концептом «СВІЙ-ЧУЖИЙ», адже можна зробити висновок, що їжа – один з головних показників бідності/багатства («ЧУЖЕ»), адже той, хто завжди ситий – багач («СВОЄ»): *«The poor are rich when they are full; The poor man's meal is short and stale; The poor man will soon have finished his meal; The poor bacon will soon be melted»* [Jenkins] – у бідного завжди мало їжі, тому його прийом їжі короткий, а їстівні запаси швидко закінчуються. Тема повсякденного життя розкривається на декількох рівнях. Також бідність показується у негативному плані через те, що бідних людей («ЧУЖИХ», не свого рангу) зневажають, не прислухаються до їх проблем. Тож до компонентів периферії концепту можемо додати компонент «неповага з боку оточуючих».

Під час аналізу виявляємо рему позитивних рис характеру, властивих бідній людині, а негативних – багатію. Бідний зазвичай сміливий, дотепний, мудрий. Багатий же характеризується скнарістю, боягузством, жадібністю.

Дуже часто зустрічаємо порівняння бідності і жадібності, у всіх випадках жадібність описується як найгірша риса характеру людини (відповідає концепту «ЧУЖИЙ»), і стверджується думка про те, що краще бути бідним, ніж жадібним, також вказується, що бідняк страждає, тому що змушений, а жадібний – тому що сам так забажав.

З іншого боку, модель «свій означає хороший, чужий означає поганий» не є універсальною. Відомо, що «свій» може критикуватися і наділятися негативною оцінкою. Прикладом негативної оцінки щодо «свого» є стаття, автор якої з явним несхваленням висловлюється про застосування Великобританією («свого») силових методів для впровадження демократії в інших країнах:

«David Miliband loves democracy. We all love democracy. We also love capitalism, social welfare, child health, book learning and leatherback turtles. But do we shoot anyone who refuses?» [Jenkins].

Даний уривок являє собою іронічне висловлювання – в одному ряду стоять, з одного боку, такі громадські домінанти як капіталізм, соціальне забезпечення, охорона здоров'я, з іншого боку, любов до черепах. Ще більше іронічності надає висловлюванню питання (*But do we shoot anyone who refuses?*) – створюється контраст не лише смисловий, а й на лексичному та синтаксичному рівнях, утворюючи антитезу. Це стає ще більш очевидним за рахунок використання ідіоматичного виразу з негативним оцінним знаком, який дозволяє більш емоційно висловити несхвальне ставлення автора до агресивного нав'язування своїх принципів.

Або наприклад: *«It can be difficult to avoid steering clients in your direction while at the same time maintaining a helpful attitude. Strategies to avoid this tendency include checking your values and becoming aware of your clients' beliefs and values. Make an effort to be honest with yourself about your own values*

and biases in counseling. This can help you cultivate a greater sense of self-awareness and help you avoid unconsciously imposing your values on your clients» [Comments.ua]; «When your values conflict with those of your clients, maintain as neutral an attitude as possible. Examples of value conflicts in counseling may arise in discussions of money, parenting styles, marriage, traditional gender roles or priorities» [Comments.ua].

«Чужий» також може мати як негативну, так і позитивну оціночність. У межах концепту «СВІЙ-ЧУЖИЙ» у складі «чужого» залежно від оціночного знака, що закріплюється за ним, диференціюються такі концептуальні ознаки, як «ворог», «інший» і «друг». Ці ознаки є додатковими до центрального «не такий (такі), як я» (*unlike myself / ourselves*), який буває задіяний, коли актуалізується концепту «СВІЙ-ЧУЖИЙ». «Чужий/ворог» наділяється негативною оціночністю, займаючи крайню позицію і включаючи концептуальні ознаки «агресія», «загроза», «небезпека».

В англомовному дискурсі ЗМІ концептуальна ознака «чужої/іншої» буває задіяна при зверненні до таких тематичних блоків, як «Великобританія vs іноземна держава» (США, Франція, країни Східної Європи), «народ vs політична еліта»; «корінні британці vs іммігранти/етнічні меншини»; «Захід vs Схід». «Чужий/друг» ідентифікується як «чужий» лише на рівні загальноприйнятих уявлень, і водночас наділяється позитивним оцінним знаком. Концептуальна ознака «чужий/друг» зазвичай виступає на перший план при зверненні до такого тематичного блоку, як «Великобританія vs іноземна держава» (США; країни Європейського Союзу).

Вербальний аспект концепту «СВІЙ-ЧУЖИЙ» також породжує його диференціацію. В. Маслова обґрунтовує поділ концептів на прості (представленні одним словом) і складні (словосполученням чи реченням). Також концепти можуть бути стійкими (мають у мові постійні засоби репрезентації, актуальні для мислення та комунікації, регулярно вербалізовані) та нестійкими (не мають закріплених засобів вербалізації,

перебувають у нестабільному стані формування, глибоко особисті, вербалізовані рідко або зовсім не вербалізовані).

Питання залежності концептів від мовної вербалізації, як вже вказувалось раніше, спричиняє дискусії серед науковців. Одні дослідники вважають їх повністю вербалізованими, інші – частково, мовоподібними чи картиноподібними, зоровими образами, ментальними моделями і пропозиційними структурами або повністю автономними від мови; висловлюється думка про наявність вербалізованих і невербалізованих концептів, зважаючи на автономність процесів мислення й вербалізації, функціональну асиметрію правої та лівої півкуль головного мозку людини, модулярні теорії, які розмежовують семантичний і концептуальний модулі.

На думку мовознавців З. Попової та Й. Стерніна концепт репрезентується в мові лексемами, фразеологічними одиницями, словосполученнями, реченнями, текстами і сукупностями текстів. Розглянувши мовні вирази концепту, ми можемо отримати уявлення про його зміст у свідомості носіїв мови.

Зв'язок концепту з вербальними засобами вираження відзначається практично у всіх визначеннях даного поняття. С. Іванова вважає, що мовний концепт завжди вербалізований, адже акт пізнання завершується найменуванням. Якщо вербалізація не відбулася, значить, процес пізнання не завершений. Вербалізація повинна бути об'єктивована в стійкій мовній одиниці, яка закріплює процес пізнання у вигляді мовного знаку. Ми абсолютно підтримуємо цю думку, і вважаємо, що будь-які лінгвістичні дослідження концептів мають базуватися на наявності мовних одиниць на позначення певного концепту.

Дослідники відзначають, що іноді деякі аспекти своєї культури для людини можуть бути більш чужими, ніж очевидні прояви культури представників іншої лінгвокультурної спільноти. Погодимося з цим твердженням, оскільки іноді носії однієї мови не можуть дійти порозуміння у питаннях, у яких її досягнуть представники різних мовних культур. Це

зумовлено індивідуальними особливостями окремих представників різних етнічних груп, іноді релігійними поглядами, звичаями або звичками [Ляпін 1997, с. 18].

Наприклад: *«The role of the social worker is to offer guidance and support as clients identify priorities and goals that are of greatest importance to them. Acceptance involves respecting the client's choices and only intervening in cases of serious, foreseeable and immediate risk of harm to self or others»*; *«Sometimes, social workers who have not successfully dealt with their own issues may try to force clients to change based on their own internal, unmet needs. For example, a social worker who has been unable to forgive her cheating spouse may have extreme difficulty working with a client who is cheating on his partner»* [Wang].

Донедавна українські журналісти, як і загалом українська тематика, дуже важко пробивалися до світових ЗМІ. Та з початком російської агресії світ наче відкрив для себе Україну – ту, яка бореться за своє існування. Іноземні ЗМІ не лише почали писати про Україну «своїми» мовами, а й навіть запрошувати українських колег і – всупереч стереотипам про російськомовність українців – створювати саме україномовні редакції. Вони призначені як для біженців і діаспори, так і для жителів України.

Концепт «СВІЙ-ЧУЖИЙ» характеризуються універсальністю, яка обумовлена його гносеологічною значимістю, вона впливає на дії та поведінку людини. У лінгвістиці парний концепт «СВІЙ-ЧУЖИЙ» досліджують досить широко: з погляду міжкультурної прагматики, з позиції мовних картин світу [Добровольський 1997; Карасик 2000].

У мікрополі «свій» / «чужий» протиставляються такі лексичні одиниці, що характеризують завзятість, старанність, егоїзм, впевненість, скутість. Наприклад, виділяють: *«of one's own accord»* – «за власним бажанням», *«off one's own bat»* – «без сторонньої допомоги, своєю працею»; *«turn smth to good account»* – «отримати вигоду, використовувати у своїх інтересах», *«play for one's own hand»* – «діяти у своїх інтересах, дотримуватися своєї вигоди»; *«beam in one's eye»* – «колода у своєму оці», *«every bean has its black»* –

«немає боба без цятки»; «*be in the wrong place*» – «бути не у своїй тарілці», «*be out of one's element*» – «бути не у своїй стихії»; «*be in one's element*» – «бути у своїй стихії», «*be on one's own garden*» – «бути у звичній обстановці» [Weetaluktuk].

При аналізі значення зазначеного концепту важливим є вичленування сем, семантичних елементів. За характером виявленості у значенні виділяються експліцитні та імпліцитні семи. Експліцитні семи – інформація, безпосередньо представлена у значенні [Вежбицька 2011, с. 131]. Вони можуть бути буквальними та образними. Під імпліцитними семами розуміються ті елементи значення, які є у плані змісту, але відсутні у плані висловлювання. Імпліцитні семи передають обсяг імпліцитної інформації у структурі значення. Імпліцитність у сфері фразеології пов'язана з лаконізацією значення, з асиметрією плану змісту та виразу. Семи «свого» і «чужого» виділяються в прислів'ї: «*Every man is the architect of his own fortune*». Дана фразеологічна одиниця означає «*everybody is able to achieve his / her aims that bring happiness and satisfaction, but to achieve this, it's quite important to make every effort*» [Comments.ua].

За змістом виділяються також позитивні та негативні семи. Позитивні семи відбивають ознаки, що є у денотаті, а негативні – відсутня у денотаті певна ознака [Степанов 2007, с. 141]. Нижче наведені приклади ілюструють ці типи сем. Наприклад, у фразеологізмі «*batting average*» позитивною семою є «*success*», «*achievement*». Також необхідно зазначити, що негативна сема виражена експліцитно у всіх ФО, до складу яких входять негативні частинки *no* і *not*, наприклад: «*two blacks do not make a white*» – «чужим гріхом свого не спокутуєш». Негативне сема – «*do not make a white*» [Jenkins].

Аналіз оціночних характеристик відібраних англомовних термінів, які ідентифікують концепт «СВІЙ-ЧУЖИЙ» показав, що об'єктами негативної оцінки виступають такі характеристики: втручання у чужі справи: «*poke one's nose into somebody's affairs*»; «*mind your own business!*»; «*put one's oar into somebody's boat*»; «*poke and pry*» [Jenkins]; надмірне підкреслення власного

статусу, приниження інших: «*see a mote in thy brother`s eye*»; «*each bird loves to hear himself sing*»; «*think one is the whole cheese*» [Jenkins]; прагнення не помічати свої недоліки: «*cat shuts its eyes when stealing*»; «*mask one`s batteries*»; «*cloven foot*» [Jenkins]; присвоєння чужого не приносить користі: «*ill-gotten*», «*ill-spent*»; «*ill-gotten gains never prosper*» [Jenkins]; недбале та споживче ставлення до чужого: «*cut a large thong of another man`s leather*»; «*it is easy to swim if holds up your head*»; «*suck somebody`s blood*» [Jenkins]; подібність негативних особистостей: «*as the tree, so the fruit*»; «*tarred with the same brush*»; «*chip of the old block*»; «*cut from the same cloth*» [Jenkins]; людині слід відповідати за скоєні нею вчинки: «*you made your bed, now lie in it*»; «*a bird of one`s own hatching*» [Jenkins]; спрага наживи: «*to one`s own cheek*»; «*butter one`s bread on both sides*» [Jenkins]; недбале ставлення до свого: «*it is an ill bird that fouls its own nest*» [Jenkins].

Позитивно оцінюються такі характеристики: збереження власної приватності та любовне ставлення до власного будинку: «*East or West home is best*»; «*there is no place like home*»; «*an Englishman`s house is his castle*»; «*dry bread at home is better than roast meat abroad*»; «*be master in one`s own house*» [Jenkins]; невтручання у чужі справи: «*know one`s own business*»; «*mind one`s own affairs*» [Jenkins]; правильна оцінка своїх шансів, проблем, інтересів: «*know on which side one`s bread is buttered*»; «*every heart knows its own bitterness*»; «*every man has his hobby-horse*» [Jenkins]; взаємодопомога: «*give your own fish-guts to your own sea-maws*» [Wang]; свобода у виборі життєвого шляху: «*architect of one`s own fortunes*»; «*every man for himself and God for us all*» [Wang]; дбайливе ставлення до себе та свого добра: «*a burden of one`s choice is not felt*»; «*self comes first*»; «*charity begins at home*» [Wang]; близькість та взаєморозуміння споріднених душ: «*dog does not eat dog*»; «*hawk will not pick out hawk`s eyes*»; «*wolf never wars against wolf*»; «*there is honour among thieves*» [Jenkins].

Аналіз оцінних показників відібраних саме з україномовних текстів ЗМІ вказує, що об'єктами негативної оцінки виступають такі характеристики:

спрага наживи: *своя рука лише себе тягне; у всякого шахрая свій розрахунок; набити свою кишеню [Weetaluktuk];* подібність негативних особистостей: *одного поля ягоди; два чоботи пара; одним світом мазани [Weetaluktuk];* недбале ставлення до свого: *ніяка сорока у своє гніздо не гадить; той дурень, хто сам собі ворог [Weetaluktuk];* втручання в чужі справи: *потикатися зі своїм носом; копатися в чужій білизні; не в свої сани лізти; рахувати гроші в чужій кишені; не твого розуму діло [Weetaluktuk];* обмеженість інтересів: *не бачити далі свого власного носа; замикатися у колі своїх інтересів; дивитися зі своєї дзвіниці [Weetaluktuk];* недбале та споживче ставлення до чужого: *з чужої кишені платити легко; чужим добром – піднеси відром; чуже вино – і пив би, і лив би, і скупатися попросив би; легко чужими руками жар загребати; по чужій шкурі не боляче; на чужі гроші заспіваємо; на чужій спині до раю в'їхати [Weetaluktuk];* присвоєння чужого не приносить користі: *від чужих нажитків не нажити пожитків; чуже добро не на користь; чужий розум не попутник; чужим розумом не зібрати будинок; пожалій чуже – Бог своє пошле [Weetaluktuk].*

Позитивно оцінюються такі характеристики:

- 1) почуття обов'язку та відповідальності: *брати на плечі; брати під своє крильце; везти на своїх плечах; витягувати на своєму горбі;*
- 2) дбайливе ставлення до себе та свого добра: *свій хліб ситний; своя сорочка до тіла ближче; жити своїм розумом; свій сухар краще за інших пирогів; хоч гріш, та свій [Weetaluktuk];*
- 3) сімейні цінності: *кожному чоловікові своя дружина миліша; свій своєму мимоволі брат; свій своєму лежачи допомагає; немає співочого для ворони, проти рідного вороненка [Weetaluktuk];*
- 4) збереження приватності: *всяка сосна своєму бору шумить; у своєму болоті та жаба співає; у своєму гнізді і ворона шуліку очі виклює [Weetaluktuk];*
- 5) невтручання у чужі справи: *йти своїм шляхом; знайти свій шлях у житті; у чужий монастир зі своїм статутом не підеш [Weetaluktuk];*

б) ставлення до праці: *він працює не соромно; жити своєю працею; заробляти свій хліб* [Weetaluktuk].

Очевидно, оціночні характеристики, як позитивні, і негативні збігаються. Наприклад, такі якості, як втручання у чужі справи, недбале і споживче ставлення до чужого, присвоєння чужого, спрага наживи, подібність негативних особистостей негативно оцінюються обома лінгвокультурами. Характерною особливістю семантики подібних оборотів є не лише експліцитний вираз негативної семи, а й наявність позитивної семи, вираженої імпліцитно. Це пояснюється тим, що будь-яке заперечення містить твердження, яке може бути підтверджено дефініціями негативних оборотів.

Однією з основних характеристик фразеологічних систем різних мов є єдність загальної (універсальної) і особливої (національно своєрідної). Зв'язок фразеологізмів із тим чи іншим кодом культури зберігається у колективній підсвідомій пам'яті носіїв мови [Карасик 2001, с. 76].

Концепт «СВІЙ-ЧУЖИЙ» є амбівалентним, оскільки характеризує різні грані та градації міжкультурних взаємин, при цьому одночасно поєднуючи уявлення про «культурне» та «іншокультурне», які, самі по собі, є вельми умовними та варіативними – залежно від культурно-історичного та побутового контексту, від характеру та стилю міжкультурної комунікації тощо. Так, зокрема, концепт «СВІЙ-ЧУЖИЙ» передбачає, по-перше, осмислення культурно-«свого» на тлі «чужого» і водночас культурно-«чужого» на тлі «свого». По-друге, у процесі міжкультурної комунікації «чужому» надається характер доступного, «особистого», причому, це досягається при відносному наближенні, розумінні і освоєнні «чужого».

У текстах ЗМІ (на матеріалі англомовних і україномовних) сила впливу залежить від способів вираження оцінки, при цьому вибір того чи іншого мовного засобу найчастіше зумовлений віднесеністю об'єкта оцінки до «своїх» чи «чужих». Одним з ключових понять лінгвокультурології поруч із концептом «СВІЙ-ЧУЖИЙ» став феномен, названий «картина світу». З

давніх-давен люди замислювалися над навколишнім світом, намагаючись досягнути його устрій і закономірності.

Національна самобутність мови отримує найяскравіший і безпосередній прояв у фразеології, вона співвіднесена прямо із позамовною дійсністю. Національно-культурна своєрідність фразеологізмів особливо наочно проявляється при зіставленні мов, що дозволяє виявити подібність та відмінність в образах та символах, що лежать в основі фразеологізмів.

Отже, як показує наша розвідка, представлення концепту «СВІЙ-ЧУЖИЙ» вважається актуальним і пріоритетним напрямком сучасних досліджень текстів англomовних та україномовних ЗМІ, адже такі тексти є фундаментом формувань, трансляції й збереження образу «СВОГО» та «ЧУЖОГО» в свідомості аудиторії. У межах окреслених тенденцій формування образу «чужого», ми ідентифікували виключення «іншого»; циклічність культурних репрезентацій «чужого»; стереотипність зображення «чужих»; стереотипне зображення країн Третього світу зосереджене на негативних аспектах; надання очікуваних репрезентацій «чужого», що слугує підтвердженням власних цінностей і переконань аудиторії.

Під час перекладу концепту «СВІЙ-ЧУЖИЙ» ми прослідкували певні особливості під час адаптації. Безеквівалентна лексика є однією з найскладніших категорій для перекладу, але з одного боку, вона викликає складнощі перекладу й загрозу міжкультурного нерозуміння, з іншого – бути інструментом розуміння «чужого». Культурно-маркована лексика, як і сам процес перекладу, є інструментом відображення образу «чужого». Актуальним напрямком досліджень також вважаємо особливості формування й еволюції образу «іншого» в бінарному концепті «СВІЙ-ЧУЖИЙ», де маємо свої ментальні особливості сприйняття «свого» й «чужого».

ВИСНОВКИ

Концепт «СВІЙ-ЧУЖИЙ» – один з базових культурно-психологічних концептів, що формують когнітивну ціннісно-оцінну систему знань і відображають унікальність сприйняття та інтерпретації реального світу, зумовленого особливостями конкретної культури. Він пов'язаний з такими психологічними явищами, як формування етнічної (національної) самосвідомості, соціальної поведінки та багато інших. Уявлення, пов'язані з протиставленням позитивного характеру зумовлені процесом становлення, розвитку та зміни взаємовідносин людей зі світом реальних об'єктів, особливостей сприйняття особистістю цих взаємовідносин, їх оцінки та формування програми подальших взаємодій.

Кожна особистість належить соціуму та етносу в цілому, тому вона залучена до різноманітних та багаторівневих відносин «СВОГО» і «ЧУЖОГО» в культурі. Дана проблематика по-різному розкривається у лінгвістиці, психології, етнології, соціології, політології, літературознавстві. Тим не менш, поза специфікою підходів до цієї проблеми, можна, очевидно, говорити про деякі її константні ознаки. Досліджуваний концепт має універсальний характер. Це означає, що він є психологічною реальністю і, незалежно від способів його репрезентації у тій чи іншій мові, має певний вербальний вираз.

Концепт «СВІЙ-ЧУЖИЙ» може проявляти себе на різних рівнях мовної системи (оскільки є не просто феноменом мови, але і мовної свідомості) як у вербальній, так і невербальній формах. Виходячи з психолінгвістичного розуміння феномену мовної свідомості та її обумовленості діяльністю та культурою в цілому, можна припустити, що концепт «СВІЙ-ЧУЖИЙ» проявляється, щонайменше, на трьох взаємопов'язаних та взаємозумовлених рівнях: реальному (об'єктному та об'єктивному), психічному рівні свідомості та мовному (знаковому, обумовленому певним змістом, закріпленням за знаками мови).

Дослідження спирається на три взаємозалежних базових поняття: «культура», «діяльність» і «мовна свідомість», що розуміється як відображення цієї діяльності в її обумовленості культурою та психічними (когнітивними) процесами, з одного боку, та актуалізація цих відносин у комунікації за допомогою мовного знак, з іншого.

Аксіологічний потенціал оцінних мовних засобів корелює з дихотомією концепту «СВІЙ-ЧУЖИЙ». В його актуалізації беруть участь мовні засоби всіх рівнів: лексичного, морфологічного та синтаксичного, інтегруючи комплекс вербальних засобів, змушуючи їх діяти відповідно до єдиної стратегії впливу на суспільну свідомість. Концепт «СВІЙ-ЧУЖИЙ» реалізується у різних контекстах, наприклад, на рівні речення, надфразової єдності чи всього тексту. Вибір мовних засобів у текстах ЗМІ обумовлений функціями, які у цьому контексті реалізує концепт «СВІЙ-ЧУЖИЙ». Прояв імпліцитної оцінності подібних мовних засобів є частиною маніпулятивної стратегії автора.

У процесі аналізу було застосовано такі методи дослідження: *лінгвістичний метод* – для ознайомлення та вивчення поняття концепту «СВІЙ-ЧУЖИЙ»; *аналіз суцільної вибірки* – для відбору прикладів з ЗМІ України та Великобританії, що стали матеріалом нашого дослідження; *контекстуальний аналіз та описовий метод* – для вивчення та аналізу зазначених прикладів; *перекладознавчий аналіз* – для визначення типів перекладацьких трансформацій та оцінки якості перекладу концепту «СВІЙ-ЧУЖИЙ»; *системно-функціональний метод* – для вивчення функціонування мовних одиниць в текстах ЗМІ; *метод компонентного аналізу* – для встановлення структури плану змісту лексико-семантичних одиниць; *метод стилістичного аналізу* – для вивчення стилістичних особливостей аналізованих текстів; *компаративний метод* – для виявлення особливостей та відмінностей лексико-семантичних засобів формування текстів української та англійської мов.

Інформаційна структура концепту «ЧУЖИЙ» не відповідає структурі

концепту «СВІЙ». Ядро концепту «ЧУЖИЙ» утворюють базові сегменти «просторової невідповідності», «невизначеності» і «духовної відмінності». Питання «невизначеності» є унікальним в українській мовній свідомості. Ця одиниця репрезентує когнітивний механізм концептуалізації, заснований на відсутності зв'язку з суб'єктом позначення. Концепт «чужа власність», «неспоріднений», «чужа мова» та «інша віра» є близькими до ядра й не мають особових способів реалізації в українській мові.

Діалог між представниками різних культур найчастіше викликає ряд труднощів. Це пояснюється, насамперед, віковими традиціями, стереотипами й архетипами, які формуються на основі наявності в мовній картині світу концепту «СВІЙ-ЧУЖИЙ». Кордони між «своїм» і «чужим» змінюються залежно від історичного контексту, хоча він містить потенційний конфлікт і несе в собі негативний відтінок – боротьба із чужим / із ворогом. Неминучі взаємодії культур визначають новий етап у семантиці бінарного концепту.

У наш час проблема концепту «СВІЙ-ЧУЖИЙ» не вирішена, розподіл на «свій-чужий» відбувається за багатьма алогічними для цивілізованого соціуму ознаками (етнічною, расовою, конфесіональною, територіальною тощо). Лексичні одиниці «дивний», «незвичайний», «ненормальний», «чудернацький» знаходяться на периферії. Різниця між інформаційними компонентами доповнюється розбіжністю ціннісної організації понять «СВІЙ» – «ЧУЖИЙ».

Більшість англомовних та україномовних текстів ЗМІ є базовою літературою сучасного читача. Результати проведеного нами дослідження вказують на різноманітність концептів англійської та української культур. А от аналітичний огляд текстів зазначених лінгвокультур мають тісний зв'язок субкодів «своє як своє», «своє як чуже», «чуже як своє» і «чуже як чуже». Тому, ми ідентифікували опозицію «своє» – «хоча й чуже», що активно протиставляються у текстах ЗМІ, де «своє» (значить найкраще), а «чуже» (найгірше). Така опозиція наявна як в україномовних, так і англомовних виданнях ЗМІ, в яких спостерігається негативне оцінювання «чужої» мови.

Усвідомлення «СВОЇХ» об'єктів в українській мовній моделі світу репрезентується як позитивне або нейтральне. Усвідомлення «ЧУЖИХ» об'єктів в українській мовній моделі світу представлено як негативне, нейтральне та позитивне.

Для англомовних людей властива чіткіша градація або відмежування свого від несвого. Поняття концепту в англійській лінгвокультурі має набагато більшу вагу, ніж в українській, де є певна колективність і спільність. Для англійської культури є важливим особистий інтерес і особистий простір, а потім будь-які суспільні потреби (що визначається природно культурними реаліями і умовами життя носіїв мови). Тому «чужий» субкод може стати «чужим своїм». За рахунок розщеплення сфера «своє» стає багаторівневою, у ній розрізняють опозиції «своє як своє» та «чуже як своє». Таким чином, з'являються суперечності у внутрішньому світі особистості.

Наше дослідження відкриває перспективи подальшого вивчення впливового потенціалу мовної реалізації концепту «СВІЙ-ЧУЖИЙ» та виявлення маніпулятивних стратегій, пов'язаних з актуалізацією цієї дихотомії. Крім того, перспективним є дослідження присвоєння позитивної оцінки «чужому» та негативній – «своєму», а також виявлення відмінностей між виразом позитивної чи негативної оцінки щодо «свого» та висловлюванням відповідної оцінки щодо «чужого».

SUMMARY

Intercultural differences reflected in language and consciousness are becoming the most relevant directions currently being developed in domestic science. The relationships between culture, national identity and language are manifested in the basic concepts of each culture. Psycholinguistic data interpretation presented in language allows considering the latter as a special knowledge representation behind the signs of natural language. In globalization conditions, the life meanings of both individuals and civilizations intersect. Intercultural communication as its basis acquires a special status, because peoples' need for cultural understanding, the desire to know each other's spiritual world, the dynamics and contradictions of social development lead to the intensification of communicative processes that become systematic. Humanity realized that only by finding a consensus can global problems be solved and protect itself from self-destruction.

In modern conditions, people's communication has acquired not only a global character, but also requires such a humanistic orientation, which, thanks to intercultural communication, enables a person to develop successfully on the basis of the unity of universal and national values. The protection of cultural identity, the defense of their spiritual sovereignty, their own cultural values is organically connected with universal human needs and interests. In this context, the study of intercultural communication as a directed process, which is implemented according to specifically defined social goals, becomes especially relevant. Intercultural communication as an exchange of valuable possessions between people has always existed, because since ancient times there have been connections that contributed to the interaction and mutual understanding of different cultures.

The relevance of the study can be seen in the fact that an attempt was made to interpret the content of the «SELF-OTHER» concept, which involves comparing the data of a number of social sciences with the results of linguistic analysis, as

well as identifying linguistic units representing the corresponding content in English.

In our research, we recognize the «SELF-OTHER» as one of the basic concepts that determines the ways in which a person organizes reality, which is of crucial importance for the study of the conceptual structure of language. This concept is characteristic of the linguistic picture of the world of any people and any linguistic personality.

The object of the study is the conceptual antinomy of «SELF-OTHER» and their reflection in modern linguistic culture. The subject of the study is the semantics and functioning of the «SELF-OTHER» concept in Ukrainian and English-speaking linguistic cultures.

The purpose of the work is to define the «SELF-OTHER» concept and to investigate its functioning on the example of media materials of Ukraine and Great Britain. It involves solving the following tasks: to explore the notion of the «SELF-OTHER» concept; to investigate the peculiarities of attitudes towards «SELF» and «OTHER» in national linguistic cultures; to analyze the «SELF-OTHER» concept using the example of Ukrainian and British mass media as a reflection of a certain linguistic culture; and determine the peculiarities of their translation.

The theoretical value of the qualification work is determined by establishing the mechanisms of correlation of the object with «SELF» and «OTHER» as well as identifying a complex of linguistic means involved in implementing this concept, which contributes to the development of semantic-cognitive research of concepts. The results and conclusions regarding the functions of the language means of implementing the concept of «SELF-OTHER» in the English- and Ukrainian-language mass media contribute to the development of theoretical provisions of such a complex phenomenon as mass media discourse, and also allow establishing the conditioning of the choice of language means by various discursive factors.

The practical significance of the work lies in the fact that the conclusions reached in it regarding the mechanisms involved in the formation of the «SELF-OTHER» concept and the linguistic means used for its implementation will

contribute to a deeper, more accurate and conscious understanding of the English- and Ukrainian-language media and a more adequate its analysis and interpretation. The results of the research can be used in teaching English as a foreign language in linguistic and non-linguistic universities, since the understanding of concepts and ways of their implementation enables students to analyze the mass-media text space.

The «SELF-OTHER» concept is one of the basic cultural and psychological concepts which shapes the cognitive value-evaluation system of knowledge and reflects the perception uniqueness and the real world interpretation, due to the peculiarities of a particular culture. It is associated with such psychological phenomena as the formation of national identity, social behavior and others. Oppositions are due to the process of formation, development and change of human relationships with the real objects world, the peculiarities of personal perception of their relationships, evaluation and program formation of further interactions.

Each individual belongs to society and the ethnic group, so it is involved in various and multilevel cultural relations of «SELF» and «OTHER». This issue is revealed in different ways by linguistics, psychology, ethnology, sociology, political science, literature. However, outside the specifics approaches of this problem, we can obviously talk about some of its constant features. The «SELF-OTHER» concept is universal. This means that it is a psychological reality and, regardless of the ways in which it is represented in a language, has a certain verbal expression.

The «SELF-OTHER» concept can manifest itself at different language system's levels (because it is not just a phenomenon of language, but also language consciousness), as well as in verbal and nonverbal forms. Based on the psycholinguistic understanding of the phenomenon by language consciousness and conditionality by activity and culture in general, we can assume that the «SELF-OTHER» concept is manifested at least on three interrelated and interdependent

levels: real (objective and objective), mental level of consciousness and language (symbolic, due to a certain content, fixed by the signs of language).

The study is based on three interdependent basic concepts, such as: «culture», «activity» and «language consciousness» understood as a reflection of this activity in its conditionality by culture and mental (cognitive) processes, and actualization of these relations in communication language sign.

Linguistic means of all levels take part in its actualization: lexical, morphological and syntactic, integrating a complex of verbal means, forcing them to act in accordance with a single strategy of influencing public consciousness. The «SELF-OTHER» concept is implemented in different contexts: at the level of the sentence, a phrase unity or the whole text. The choice of language means in the media texts is determined by the functions that implements the «SELF-OTHER» concept in this context. Manifestation of implicit evaluation of such language means is part of the author's manipulative strategy.

Our investigation opens up prospects for further study of the influential potential of the linguistic realization of the «SELF-OTHER» concept and the identification of manipulative strategies associated with the actualization of this dichotomy. In addition, it is promising to study the assignment of a positive assessment of «OTHER» and negative – «SELF», as well as to identify differences between the expression of positive or negative assessment of «SELF» and the expression of appropriate assessment of «OTHER».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алиева Т. В. Имплицитные языковые средства, участвующие в формировании концептуальной оппозиции «свой-чужой» в политическом дискурсе англоязычной прессы // Вестник Московского государственного областного университета. Сер. «Лингвистика». 2010. Вып. 1. С. 86–89.
2. Алиева Т. В. Концептуальная оппозиция «свой-чужой» в политическом дискурсе Великобритании (Великобритания – США) // Вестник Тамбовского университета. 2008. Вып. 11 (67). С. 216–220.
3. Алиева Т. В. Оппозиция «свой-чужой» в англоязычной прессе: лексические средства выражения // Вестник МГИМО-университета. 2012. Вып. 3(24). С. 182–187.
4. Алиева Т. В. Принципы рассмотрения оппозиции «свой – чужой» в отечественной и зарубежной лингвистической литературе // Филологические науки в МГИМО. 2009. Вып. 38 (53). С. 6–14.
5. Апресян Ю. Д. Избранные труды : в 2-х т. М. : Языки русской культуры, 1995. Т.1. С. 56–59.
6. Аскольдов С. А. Концепт и слово // Русская словесность. От теории словесности к структуре текста. М. : Academia, 1997. С. 267–279.
7. Бабушкин А. П. Типы концептов в лексико-фразеологической семантике языка. Воронеж : Изд- во ВГУ, 1996. С. 50–53.
8. Барабаш Ю. Чуже-Інакше-Свое. Етнокультурне пограниччя : концептуальний, типологічний та ситуативний аспекти // Слово і час. 2020. №2. С. 3–34.
9. Бахтин М. К. К философии поступка // Философия и социология науки и техники. М. : Наука, 1986. С. 80–160.
10. Бенвенист Э. Общая лингвистика. М. : Прогресс, 1974. 448 с.
11. Білик О. О. Засоби формування міжкультурної комунікативної компетенції студентів у галузі знань «міжнародні відносини» в процесі вивчення іноземних мов // Збірник наукових праць педагогічні науки. 2017.

Вип. LXXX. Том 2. С.120–125.

12. Вальденфельс Б. Топографія чужого. Дослідження з феноменології чужого. Франкфурт : Зуркамп, 1997. 72 с.

13. Вежбицкая А. Семантические универсалии и описание языка. М. : Языки славянских культур, 2011. 568 с.

14. Влахов С. Я. Непереводимое в переводе. М. : Высшая школа, 1986. 416 с.

15. Воркачев С. Г. Безразличие как этносемантическая характеристика личности: опыт сопоставительной паремиологии // Вопросы языкознания. 1997. № 4. С. 115–124.

16. Воротняк Л. І. Деякі аспекти формування міжкультурної комунікативної компетенції магістрів вищих навчальних закладів // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. 2015. Вип. 1. С. 5–15.

17. Воротняк Л. І. Формування навичок невербальної передачі інформації в процесі міжкультурної комунікації у магістрів педагогічних закладів вищої освіти // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія : Педагогіка. 2019. Вип. 2 : електрон. версія. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadped_2019_2_7 (дата звернення: 07.05.2022).

18. Головин Б. Н., Кобрин Р. Ю. Лингвистические основы учения о терминах. М. : Высшая школа, 1987. 105 с.

19. Голомідова Л. Образ «Іншого» як концепт осмислення дійсності у новелах Р. Музіля // Мовознавство. Літературознавство. 2014. С. 185–189.

20. Горлова В. М. Українська національна ідентичність: компаративний аналіз націоналістичних дискурсів : дис. ... канд. філос. наук: 09.00.12. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2005. 187 с.

21. Грузберг Л. А. Концепт // Стилистический энциклопедический словарь русского языка. М. : Наука, 2006. С. 181–184.

22. Добровольский Д. О. Национально-культурная специфика во

фразеології // Вопросы языкознания. 1997. № 6. С. 37–48.

23. Дорофеева Н. В. Удивление как эмоциональный концепт (на материале русского и английского языков) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: [спец.] 10.02.20 «Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание». Волгоград, 2002. 19 с.

24. Ельмслев Л. Прологомены к теории языка // Новое в лингвистике. М. : КомКнига, 2006. С. 112–148.

25. Ільницький М. Порівняльне літературознавство : навчальний посібник : у 2 ч. Львів : Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка. 2007. Ч. 1. 280 с.

26. Карасик В. И. О типах дискурса // Языковая личность: институциональный и персональный дискурс : сб. науч. тр. ВГПУ. Волгоград : Перемена, 2000. С. 5–20.

27. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. М. : Гнозис, 2004. 390 с.

28. Карасик В. И., Слышкин Г. Г. Лингвокультурный концепт как единица исследования // Методологические проблемы когнитивной лингвистики : сб. науч. тр. Воронеж: ВГУ, 2001. С. 75–80.

29. Корнєва Л. М. Невербальні засоби в міжкультурній комунікації // Культура народів Причорномор'я. 2004. № 49. Т. 1. С. 88–90.

30. Космеда Т. Аксіологічні аспекти прагмалінгвістики: формування і розвиток категорії оцінки : монографія. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2000. 350 с.

31. Коч Н. В. Міжкультурна комунікація : навч. посіб. Миколаїв : Видавництво «ЧП Румянцева А. В.», 2017. 200 с.

32. Крупінська Г. Концепт «Іншого» і / або «чужого» у драмі Брехта «У джунглях міст» переклав Михайло Мальченко : електрон. версія. URL : <https://core.ac.uk/download/pdf/154897648.pdf> (дата звернення 10.04.2022).

33. Лебедева Н. Введение в этническую и кросс-культурную психологию. М. : Ключ-С, 1999. 226 с.

34. Леонтович О. Русские и американцы: парадоксы межкультурного

общения. М. : Гнозис, 2005. 352 с.

35. Лотман Ю. М., Успенский Б. А. «Изгой» и «изгойничество» как социально-психологическая позиция в русской культуре преимущественно допетровского периода («свое» и «чужое» в истории русской культуры) // Типология культуры. Взаимное воздействие культур: Труды по знаковым системам. Тарту, 1982. Вып. 15. С. 110–121.

36. Лихачев Д. С. Концептосфера русского языка // Русская словесность. М. : Academia, 1997. С. 280–288.

37. Лихачев Д. С. Логический анализ языка // Культурные концепты. М. : Academia, 1991. С. 280–287.

38. Ляпин С. Х. Концептология: к становлению подхода // Концепты. Вып. 1. Архангельск : Лоция, 1997. С. 11–45.

39. Манакін В. М. Мова і міжкультурна комунікація : навч. посіб. К. : Академія, 2012. 288 с.

40. Марковина И. Ю. Лакуны как инструмент описания специфики локальных культур // Проблемы организации речевого общения. М. : ИЯ АН СССР, 1981, С. 161–181.

41. Маслова В. А. Лингвокультурология. М. : Издательский центр «Академия», 2001. 208 с.

42. Маслоу А. Х. Мотивация и личность / пер. с англ. Т. Гутмана, Н. Мухиной. СПб. : Питер, 2011. 679 с.

43. Нерознак В. П. От концепта к слову: к проблеме филологического концептуализма // Вопросы филологии и методики преподавания иностранных языков. Омск : ПРЕМЬЕР, 1998. С. 80–85.

44. Нойман И. Использование «Другого»: образы Востока в формировании европейских идентичностей / пер. с англ. В. Б. Литвинова. М. : Новое издательство. 2004. 336 с.

45. Осипов П. Н., Шишова Е. О. Особенности речемыслительной деятельности личности в условиях поликультурного образования // Вестник технологического университета. 2014. Т. 17. Вып. 22. С. 452–457.

46. Перелыгина Е. М. Катартическая функция текста: АКД. Тверь : ТРИАДА, 1993. С. 5–7.
47. Пивоев В. М. «Свое» и «чужое» в этнической и национальной культуре // «Свое» и «чужое» в культуре : сборник научных статей / отв. ред. В. М. Пивоев. Петрозаводск : Изд-во ПетрГУ, 1998. С. 7–16.
48. Полежаєв Ю. Г. Тревел-журналістика як об'єкт наукового осмислення: сфери інтересу та дискусійні проблеми (на матеріалі зарубіжного досвіду) // Поліграфія і видавнича справа. 2015. №1. С. 131–140.
49. Редькина Т. Этические и культурно-речевые нормы в тревел-медиатексте // Экология языка и коммуникативная практика. 2014. №1. С. 150–160.
50. Селищев А. М. Язык революционной эпохи. Из наблюдений над русским языком последних лет (1917–1926). М. : Пламя, 1928. 248 с.
51. Сепир Э. Избранные труды по языкознанию и культурологии. М. : Издательская группа «Прогресс», 1993. 656 с.
52. Сніговська О. В. Формування міжкультурної компетентності міжнародників при викладанні іноземної мови // Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка. 2015. № 23. С. 82–87.
53. Сорокин Ю. А. Лакуны как сигналы специфики лингвокультурной общности // Национально-культурная специфика речевого общения народов СССР. М. : Наука, 1982. С. 22–27.
54. Соссюр Ф. Курс общей лингвистики. Екатеринбург : Изд-во Урал. ун-та, 1999. 432 с.
55. Спіжова А. В. Дефініції поняття «міжкультурна комунікація» // Науковий часопис. Серія 9: «Сучасні тенденції розвитку мов». К. : КНПУ імені М. П. Драгоманова, 2007. С. 68–72.
56. Степанов Ю. С. В трехмерном пространстве языка: Семиотические проблемы лингвистики, философии, искусства. М. : Наука, 1985. 335 с.
57. Степанов Ю. С. Константы. Словарь русской культуры. Опыт

исследования. М. : Языки русской культуры, 1997. 824 с.

58. Степанов Ю. С. Концепты. Тонкая пленка цивилизации. М. : Языки славянских культур, 2007. 248 с.

59. Сурикова Т. И. Этические проблемы языка массовых коммуникаций: молодежные СМИ // Вестник Московского университета. Сер. 10: Журналистика. 2004. № 1. С. 84–98.

60. Тарасов Е. Ф. К построению теории межкультурного общения // Языковое сознание. Формирование и функционирование. М. : ИЯ РАН, 1998. С. 21–36.

61. Тарасов Е. Ф. Межкультурное общение – новая онтология анализа языкового сознания // Этнокультурная специфика языкового сознания. М. : ИЯ РАН, 1996. С. 7–22.

62. Телия В. Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. М. : Школа «Языки русской культуры», 1996. 247 с.

63. Чужое: опыты преодоления: Очерки из истории культуры Средиземноморья / ред. Р. М. Шукуров. М. : Алетейа. 1999. 380 с.

64. Щедровицкий Г. П. Смысл и значение // Щедровицкий Г. П. Избранные труды. М. : Школа культурной политики, 1995. С. 546–576.

65. Юферева О. Техніки репрезентації іншого в контексті медіа-ритуалізації (на матеріалі тревел-журналів «Мир туризма» і «Мандри» // Актуальні питання масової комунікації. 2015. №17. С. 31–42.

66. Clark H., Marshall C. Definite Reference and Mutual Knowledge. Cambridge : University Press, 1981. 241 p.

67. Cocking B. Travel Journalism Europe Imagining the Middle East : електрон. версія. URL : <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/14616700802560500> (дата звернення: 10.02.2022).

68. Croft W., Alan D. Cognitive Linguistics : електрон. версія. URL : <https://books.google.com.ua/books?id=I6Z9H-eRSgoC&printsec=frontcover&hl=ru> (дата звернення: 18.10.2022).

69. Dijk T. A. van, Ting-Toomey S., Smitherman G. Discourse as Structure and Process. Discourse Studies: A Multidisciplinary Introduction. Vol. 1. L. : Sage Publications, 1998. 342 p.
70. Hanusch F. The Dimensions of Travel Journalism : Exploring New Fields for Journalism Research Beyond the News // Journalism Studies. 2010. Vol. 11(1). P. 68–82.
71. Santos C. Cultural Politics in Contemporary Travel Writing // Annals of Tourism Research. 2006. 33(3). P. 624–644.
72. Santos C. Framing Portugal: Representational Dynamics // Annals of Tourism Research. 2004. Vol. 31(1). P. 122–138.

ПЕРЕЛІК ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ

73. Alien Dictionary : електрон. версія. URL : <https://www.aliendictionary.com/en/idiom/every+man+is+the+architect+of+his+own+fortune> (дата звернення: 10.10.2022).
74. Multitran : електрон. версія. URL : <https://www.multitran.com/m.exe?a=3&sc=310&s=%D0%B3%D0%BB%D0%B0%D0%B7&l1=2&l2=1> (дата звернення: 12.10.2022).
75. The Oxford Dictionary of New Words / ed. by E. Knowles. Oxford : Oxford University Press, 1998. 357 p.
76. The Oxford English Dictionary. A Supplement to the Oxford English Dictionary / ed. by. R.W. Burchfield. Oxford : Clarendon Press, 2018. 1331 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

77. Aitkenhead D. Recession : електрон. версія журналу. URL : <https://www.theguardian.com/politics/2008/aug/30/alistairdarling.economy> (дата звернення: 20.11.2022).
78. Comments.ua : електрон. версія журналу. URL :

<https://comments.ua/> (дата звернення: 25.10.2022).

79. Jafari F. Afghanistan: You Need to Know It if You Want to Help It : електрон. версія журналу. URL : <https://euideas.eui.eu/2021/09/28/afghanistan-you-need-to-know-it-if-you-want-to-help-it/> (дата звернення: 10.11.2022).

80. Jenkins S. David Miliband Loves Democracy : електрон. версія журналу. URL : <https://thehimalayantimes.com/opinion/you-canaet-impose-your-values> (дата звернення: 07.11.2022).

81. Safi T. N. An Afghan Headteacher Mourns Girls' Empty Classrooms : електрон. версія журналу. URL : <https://genevasolutions.news/explorations/dispatches-from-women-in-afghanistan/an-afghan-headteacher-mourns-girls-empty-classrooms> (дата звернення: 18.10.2022).

82. Wang V. The Accountability Function of Parliament in New Democracies: Tanzanian Perspectives : електрон. версія журналу. URL : <https://www.cmi.no/publications/file/1954-the-accountability-function-of-parliament-in-new.pdf> (дата звернення: 17.11.2022).

83. Weetaluktuk J. Get a Widget for This Title. The Concept of Good and Evil, Positive and Negative. URL : <http://www.helium.com> (дата звернення: 14.10.2021).

ДОДАТКИ**Додаток А**

Тези за результатами XIII Міжвишівської студентської науково-практичної конференції «Різдвяні наукові читання: Vita in lingua»

(Запорізький національний університет, 2021)

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ІНОЗЕМНОЇ ФІЛОЛОГІЇ**

***Різдвяні студентські наукові
читання: Vita in lingua***

**Матеріали XIII Міжвишівської студентської науково-практичної
конференції
(10 грудня 2021р., м. Запоріжжя)**

Запоріжжя 2022

Остапенко М. (ЗНУ) Синтетичні способи створення образу Іуди в рок-опері Е. Л. Веббера "Jesus Christ Superstar" (наук. кер.: к.філол.н., доц. Шама І.М.).....	73
Панченко Ю. (ЗНУ) Лінгвопрагматичні особливості англomовних текстів публіцистичного стилю (наук. кер.: к.філол.н., доц. Голуб Ю.І.).....	75
Синиця Р. (ЗНУ) Структурно-семантичні особливості аббревіатур у публіцистичних текстах (на матеріалі видання «The Guardian») (наук. кер.: к.філол.н., доц. Надточій Н. О.).....	77
Стрелковська Е. (НУ «ЗП») Поняття концепту «СВІЙ-ЧУЖИЙ» у сучасній лінгвістиці (наук. кер.: к.філол.н., доц. Костенко Г. М.).....	79
Тертишна Ю. (ЗНУ) Особливості реалізації мовної особистості у романі Л. М. Монтгомері "Anne of Green Gables" : вербально-семантичний рівень (наук. кер.: к.філол.н., доц. Андрєєва І. О.).....	81
Чігрин К. (ЗНУ) Фразеологічні одиниці у готичному романі Брема Стокера "Дракула" (наук. кер.: к.філол.н., доц. Шевчук О. В.).....	82
Швайко Б. (ЗНУ) Роль портретних описів у створенні образу Керолайн Мібер у романі Теодора Драйзера «Сестра Керрі» (наук. кер.: к.філол.н., доц. Голуб Ю. І.).....	84

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ФРАНЦУЗЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ ТА ПЕРЕКЛАДУ

Деревіна Г. (ЗНУ) Конотативне значення як умова формування оцінних смислів: актуалізація образу держави у французькому медіадискурсі (наук. кер.: к.філол. н., доц. Стуліна Є. В.).....	87
Дружкова А. (ЗНУ) Лексико - фразеологічний концепт <i>MUSIQUE</i> в семантичному просторі французької мови (наук. кер.: к.філол. н., доц. Стуліна Є. В.).....	90
Зайченко А. (ЗНУ) Французькі жестові фразеологізми, що не включають назви частин тіла людини (наук. кер.: к.філол. н., доц. Уділова Т. М.).....	92
Литвиненко В. (ЗНУ) Дискурс вестиментарної моди: лінгвoseміотичне моделювання культурних цінностей (наук. кер.: к.філол. н., доц. Морошкіна Г. Ф.).....	94
Осауленко В. (ЗНУ) Еволюція концепта "Immigration" у концептуальній картині світу французів (наук. кер.: к.філол. н., доц. Стуліна Є. В.).....	97
Селіванова О. (ЗНУ) Способи появи та утворення аргю в сучасній французькій мові (наук. кер.: к.філол. н., доц. Стуліна Є. В.).....	99
Фесенко Т. (ЗНУ) Структурно - семантичні характеристики французьких фразеологізмів з антропонімом (наук. кер.: к.філол. н., доц. Уділова Т.М.)...	101
Шаїр В. (ЗНУ) Гетерогенність концепту INTENSIFICATION (на матеріалі французької мови) (наук. кер.: к.філол. н., доц. Стуліна Є. В.).....	103
Шевченко В. (ЗНУ) Соціокультурний фактор як причина еволюції концепта <i>PRÉSIDENT</i> у французькій мові (наук. кер.: к.філол. н., доц. Стуліна Є. В.).....	105

СТРЕЛКОВСЬКА Е. В.

(Національний університет «Запорізька політехніка»)

ПОНЯТТЯ КОНЦЕПТУ «СВІЙ-ЧУЖИЙ» У СУЧАСНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ

У процесі міжкультурного спілкування представники різних лінгвокультурних угруповань сприймають «чужу» культуру через свою локальну культуру, внаслідок чого неминуче виникає різний ступінь нерозуміння специфічних проявів «чужої» культури. Це нерозуміння може обумовлюватися різними чинниками: незнайомою мовою, невластивими стандартами смислового сприйняття світу, іншими інтересами, потребами, Виникнення міжетнічних конфліктів, напруженості у процесі міжкультурного спілкування слід шукати у розбіжності, специфічній відмінності національних свідомостей комунікантів. Увагу дослідників привертають насамперед основні концепти, до яких належить і концепт «СВІЙ-ЧУЖИЙ» у сучасній лінгвістиці [Алиева 2009, с. 7].

Концепт, згідно з науковими дефініціями вчених, – це «багатомірний розумовий конструкт, що відображає процес пізнання світу, результати людської діяльності, його досвід і знання про світ, що зберігає інформацію про нього» [Аскольдов 1997, с. 261].

Концепт «СВІЙ-ЧУЖИЙ» є базовим і дискусійним концептом для цілого ряду гуманітарних наук, зокрема, філології, культурології, філософії, політології, етнології, соціології, психології та ін. Іншими словами, кут зору, під яким розглядається цей концепт, варіюється залежно від конкретної гуманітарної дисципліни. «Своє» та «чуже» – один із центральних концептів культури. Зіставлення цих концептів включає: 1) осмислення «свого» і натомість «чужого»; 2) «усунення» свого та надання «особистого» чужому. При порівнянні починають діяти прямі та зворотні зв'язку. Важливим є і той випадок, коли видаляється «своє» і наближається «чуже» [Алиева 2009, с. 11]. Основними варіантами передачі концепту «ЧУЖИЙ» є безпосередній (прямий

переклад) та опосередкований (такий собі варіант передачі суб'єктивного відношення).

Для англомовних людей властива чіткіша градація або відмежування свого від не-свого. Поняття *privacy* та *private property* в англійській мові мають набагато більшу вагу, ніж, наприклад, в українській, де є певна колективність і спільність. Для англійської мови це, перш за все, особистий інтерес і особистий простір, а потім будь-які суспільні потреби (що визначається природно культурними реаліями і умовами життя носіїв мови) [Clark 1981, с.11].

Кожна особистість належить соціуму та етносу в цілому, тому вона залучена до різноманітних та багаторівневих відносин «СВОГО» і «ЧУЖОГО» в культурі. Тим не менш, поза специфікою підходів до цієї проблеми, можна, очевидно, говорити про деякі її константні ознаки. У ході культурної комунікації виникають прямі та зворотні зв'язки, що визначають створення концептів, що входять у різні синонімічні та антонімічні ряди. Концепт «СВІЙ-ЧУЖИЙ» пронизує всю культуру і має універсальний характер, оскільки в основі будь-якого колективного, масового, народного, національного світовідчуття лежать механізми тотожності та розрізнення «свого» та «чужого». Ми окреслюємо лінгвокультурологічний характер концепту: мовне значення і культурний зміст утворюють єдине ціле.

Література

Алиева Т. В. Принципы рассмотрения оппозиции «свой – чужой» в отечественной и зарубежной лингвистической литературе. *Филологические науки в МГИМО*. 2009. Вып. 38 (53). С. 6-14.

Аскольдов С. А. Концепт и слово. *Русская словесность. От теории словесности к структуре текста : Антология*. М. : Academia, 1997. С. 267-279.

Clark H., Marshall C. Definite Reference and Mutual Knowledge. *Elements of Discourse Understanding*. Cambridge : University Press, 1981. P. 10-63.

Додаток Б

Тези за результатами Щорічної науково-практичної конференції серед студентів, викладачів, науковців, молодих учених і аспірантів «Тиждень науки-2022» (Національний університет «Запорізька політехніка», 2022)

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ НАЦІОНАЛЬНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ «ЗАПОРІЗЬКА ПОЛІТЕХНІКА»

ТИЖДЕНЬ НАУКИ-2022

Збірник тез доповідей щорічної
науково-практичної конференції серед студентів, викладачів, науковців,
молодих учених і аспірантів
18–22 квітня 2022 року

Електронне видання на DVD-ROM

Запоріжжя • НУ «Запорізька політехніка» • 2022

<i>Лут К. А., Старенкова Г. О.</i> Актуалізація концепту work в українській та британській картинах світу	1201
<i>Костенко Г. М., Стрелковська Е. В.</i> Мовні засоби вираження концепту «свій-чужий»	1203
<i>Костенко Г. М., Подлесна А. В.</i> Особливості англомовних перекладів «ВІЯ» М. В. Гоголя	1205
<i>Костенко Г. М., Гацула Є. С.</i> Концепт «місто» у художньому просторі.....	1207
<i>Тарасенко К. В., Кононова В. В.</i> Лексичні особливості текстів антропологічної тематики.....	1209
<i>Підгорна А. Б., Кіреєва Д. О.</i> Диференціація понять «стиль» та «колерит (тональність)» мови	1211
<i>Підгорна А. Б., Беляєва Д. С.</i> Скорочення та аббревіатури: їх види та специфіка використання в науково-технічних текстах.....	1213
<i>Бондаренко О. М., Адасовський В. О.</i> Афіксація і метафора як способи утворення нових слів у галузі інформаційних технологій.....	1215
<i>Бондаренко О. М., Осипенко Є. О.</i> Утворення та етимологія термінів естетичної медицини.....	1217
<i>Волошук В. І., Кононенко А. Ю.</i> Семантичні особливості німецьких політичних термінів	1219
<i>Куц Е. О., Філіпова В. Ю.</i> Зовнішні та внутрішні запозичення англійської мови	1221

Важливим сегментом концепту «робота» є сфера домашнього господарства із традиційним розподілом занять між чоловіком та жінкою.

Таким чином, фразеологічні та паремійні одиниці на позначення «роботи» відображають традиційні цінності британського та українського суспільства, відповідно до яких робота посідає важливе місце серед цінностей спільноти. З іншого боку велика увага приділяється засудженню неробства, яке розбещує особистість та вступає у протиріччя з базовими цінностями обох культур. Аналіз фразеологічних одиниць, що вербалізують концепт РОБОТА, дозволяє виділити наступні групи ФО: робота як діяльність; як процес; якості, які виробляє робота; відношення до роботи; характер роботи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Алефиренко, М. Ф. Фразеологія та культура / М. Ф. Алефиренко // Мова та культура. – Частина I. – К. : Колегіум, 1993. – С. 67-68.
2. Англо-український фразеологічний словник / уклад. К. Т. Баранцев. – 2-ге вид., випр. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2005. – 1056 с.
3. Кочерган, М. П. Загальне мовознавство / М. П. Кочерган. – К. : Академія, 2003. – 464 с.
4. Селіванова, О. О. Актуальні напрями сучасної лінгвістики (аналітичний огляд) / О. О. Селіванова. – К. : Фітосоціоцентр, 1999. – 148 с.
5. Южченко, В. Д. Народження і життя фразеологізму / В. Д. Южченко. – К. : Рад. школа, 1988. – 144 с.
6. Online OXFORD Collocation Dictionary [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.freecollocation.com/search?word=home>.
7. Oxford Learner's Dictionaries [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/>

УДК 81'42:316.752

Костенко Г. М.¹, Стрелковська Е. В.²

¹ канд. філол. наук, доц. НУ «Запорізька політехніка»

² студ. гр. ГФз-311м НУ «Запорізька політехніка»

МОВНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ КОНЦЕПТУ «СВІЙ-ЧУЖИЙ»

Зазвичай концепт «СВІЙ-ЧУЖИЙ» репрезентується в тексті через конвергенцію мовних засобів різних рівнів, лексичного, морфологічного та синтаксичного; взаємодіючи, вони створюють образи «свого» та «чужого» та формують їх оцінність. На лексичному рівні базова оцінна модель «своє – добре, чуже – погано» реалізується за рахунок таких засобів, як політична лексика, евфемізм, дисфемізм, розмовна лексика.

Використовуючи лексику, автор ставить перед собою завдання через інформування читача про статус об'єкта у фокусі уваги повідомити про його оцінність, створюючи передумови до логічного ланцюжка «чужий – комуніст / автократ / нацист – означає поганий», «свій – демократ / ліберал – значить добрий». Такі слова, як *fascism*, *Nazism*, *dictatorship*, *racism*, *totalitarian*, що мають негативну оцінність, спрямовують вектор оцінки на «чужого» і ніколи не використовуються для характеристики «свого», незалежно від реального стану системи.

У створенні явної позитивної оцінки «свого» та негативної «чужого» беруть участь афікси. Крайній ступінь протиставлення «своїх» та «чужих» може виражатися за допомогою афіксу *anti-*, який корелює з поняттям агресії, актуалізуючи концептуальну ознаку «чужий/ворог»; відносини підтримки, згоди, схвалення між «своїми» та «чужими» можуть вербалізуватися за допомогою афікса *pro-*, актуалізуючи концептуальну ознаку «чужий/друг».

На синтаксичному рівні формуванню оцінності «своє – добре, чуже – погано» сприяють різні заставні конструкції. Вони змінюють інтенсивність оцінки, саме для посилення позитивної оцінки «свого» чи негативної оцінки «чужого», або, навпаки, для зменшення негативної оцінки «свого». Якщо суб'єктом, ініціатором події є «свій», і це має позитивний оціночний знак, то використовується активний стан зі «своїм» у ролі агента. Прагматичний намір у такому разі полягає в акцентуванні позитивного впливу «свого» на ситуацію та його висування на центральну позицію. Якщо авторська інтенція полягає у пом'якшенні негативної оцінки дій, ініційованих «своїм», то в цьому випадку можуть застосовуватися пасивні конструкції.

Іменник, що передає концепт «свій-чужий», виконує категоріальну функцію, тобто відносить кваліфіковану особу, подію, явище до певної ціннісної категорії, яка найчастіше в експліцитному чи імпліцитному вигляді передає прийнятність чи неприйнятність того, хто говорить. Найчастіше це відбувається на чуттєво-емоційному рівні.

Один із найефективніших засобів реалізації концепту «свій-чужий» та її оцінності – це концептуальна метафора. Проведений аналіз показав, що найпродуктивнішими при моделюванні концепту «свій-чужий» є ті сфери-джерела, які дозволяють акцентувати відносини опозиційності, протиставлення «свого» та «чужого». У формуванні концепту «свій-чужий» беруть участь такі сфери-джерела, як «просторові відносини», «війна», «злочинний світ», «театр/шоу», «хвороба», «спорт», «бізнес» [1].

Мовні засоби, що беруть участь в актуалізації концепту «свій-чужий», можуть здійснювати репрезентуючу та оцінну функції, а також функції інтеграції, орієнтації та агональності. При цьому один і той же засіб може бути направлений у тому чи іншому контексті на виконання як будь-якої однієї, так і кількох функцій. Мовні засоби, які здійснюють функцію

орієнтації, дозволяють адресату зрозуміти, хто «свій», а хто «чужий». До них відносяться мовні засоби, які номінують, називають групу «своїх» та групу «чужих»: оцінювальну лексику, займенники, перифраз.

До мовних засобів, що реалізують цю функцію, відносяться засоби, які створюють ефект неформального спілкування, що сприяють встановленню контакту з читачем (розмовна лексика та такі розмовні синтаксичні конструкції, як питальні та еліптичні речення), а також мовні засоби, що дозволяють приєднати автора до єдиної з читачем групи (займенники, лексика).

Так, у наступному прикладі цілий кластер мовних засобів реалізує функцію інтеграції: *«And now that he [Alistair Darling]'s raised the vehicle excise duty ... to prohibitive levels, how does he expect me to get to my second home? It's an outrage, I tell you»* [2]. Як інтимізація спілкування, інтеграція автора і читача в єдину групу відбувається завдяки використанню займенникового поєднання *you and me* (акцентованого відокремленою конструкцією).

Аналіз мовних засобів вираження концепту «СВІЙ-ЧУЖИЙ» дозволив встановити важливість кожного мовного засобу, при цьому один і той самий мовний засіб може бути виражений по різному в залежності від контексту для виконання певної смислової функції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Алиева, Т. В. Принципы рассмотрения оппозиции «свой – чужой» в отечественной и зарубежной лингвистической литературе [Текст] / Т. В. Алиева // Филологические науки. – 2009. – Вып. 38 (53). – С. 6–14.
2. Aitkenhead, D. Recession [Electronic resource] / D. Aitkenhead. – Access mode : <https://www.theguardian.com/politics/2008/aug/30/alistairdarling.economy>.

УДК 811.111'25ГОГОЛЬ

Костенко Г. М.¹, Подлесна А. В.²

¹ канд. філол. наук, доц. НУ «Запорізька політехніка»

² студ. гр. ГФ-31 Ім НУ «Запорізька політехніка»

ОСОБЛИВОСТІ АНГЛОМОВНИХ ПЕРЕКЛАДІВ «ВІЯ»

М. В. ГОГОЛЯ

Як відомо, основою гоголівського тексту є оповідь. Манера оповіді будується на прагненні створити в літературному оповіданні ілюзію усного монологічного мовлення, що належить не автору, а оповідачу [1].

Поетика М. В. Гоголя ставала об'єктом вивчення від сучасників письменника до дослідників ХХІ століття. Творчість письменника настільки багатогранна, що його твори знаходили нове прочитання та інтерпретацію з

Додаток В

Тези за результатами III Всеукраїнської науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти «Актуальній проблеми перекладознавства, текстології і дискурсології» (Запорізький національний технічний університет, 2022)

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ЗАПОРІЗЬКА ПОЛІТЕХНІКА»**

**МАТЕРІАЛИ
III Всеукраїнської
науково-практичної конференції
студентів та аспірантів
«АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВА,
ТЕКСТОЛОГІЇ І ДИСКУРСОЛОГІЇ»**

Запоріжжя, 18 листопада 2022 р.

**м. Запоріжжя
2022**

ЗМІСТ

КОГНІТИВНО-КОМУНІКАТИВНА ПАРАДИГМА ЗНАННЯ

ВЕРЕТЕНІНА Н. В. Метод семантико-когнітивного аналізу у лінгвістичних дослідженнях	7
РАКША К. В. Когнітивна парадигма знання	9

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ЛІНГВІСТИКИ ТЕКСТУ

АГЄЄВА М. М. Лексико-семантичне поле поняття <i>ОБМАН</i> / <i>DECEPTION</i> в англійській мові	11
БІКУЛОВА А. Р. Особливості вербалізації емоції «страх» у романі С. Кінга «Pet Sematary»	13
ГАДЖИЄВА А. Н. Екологічний аспект в контексті проблематики сучасної американської літератури для дітей	15
МАКСИШКО О. С. Теоретичні засади лінгвокогнітивного аналізу тексту	17
ПАВЛЕНКО М. В. Локалізація відеоігор як перекладацька проблема	19
СТРЕЛКОВСЬКА Е. В. Вербалізація концепту «СВІЙ-ЧУЖИЙ» у фразеологічній системі англійської та української мови	20

СУЧАСНА ДИСКУРСОЛОГІЯ ТА КОНЦЕПТОЛОГІЯ

ГЕРАСИМЕНКО В. В. Інтертекстуальність як характерна риса кінематографічного дискурсу	22
ЄВЧЕНКО С. О. Основні підходи до трактування терміну «концепт»	24
ЖЕЖЕРА І. І. Мовленнєві стратегії капіталістичного впливу в передвиборних дискурсах Д. Трампа і Дж. Байдена	27
ІЛЬНИХ К. С. Визначення поняття «концепт» з точки зору лінгвістики	29
ПОПАДИНЕЦЬ А. М. Маркери хеджування у сучасному англійському науковому дискурсі	30
РАСПУТЬКО О. Ю. Концепт «Мрія» у англійському та українському дискурсах: порівняльний аналіз	33
СТАРЕНКОВА Г. О. Ледарство та працелюбність як основні складові концепт-ідеї <i>ПРАЦЯ</i> та її втілення в трьох лінгвокультурах	34
ТЕТЮШИНА К. М. Актомовленнєва організація дискурсу англійської побутово-технічної реклами	37
ШЕВЧИК І. А. Військовий дискурс в англійській публіцистиці	40

складові інтерфейсу гри, але сюжетне наповнення залишається в оригіналі.

3. **Текстова локалізація** охоплює, окрім аспектів зазначених вище, і переклад субтитрів. Доречними прикладами цього типу є локалізації ігор *Call of Duty*, *The Painkiller* та інші.

4. Для створення локалізації з озвучуванням запрошують професійних акторів, що спеціалізуються на цій підгалузі у *GameDev*, які повністю переозвучують персонажів гри.

5. Найбільш досконалим типом, беззаперечно, є **повна локалізація**. Це найбільш складний і кропіткий процес, адже така локалізація адаптується під запити певної групи споживачів, під певний ринок. Перекладаються усі найменші деталі, елементи сюжету, інтерфейсу, створюється професійне озвучування. Яскравими прикладами цього типу є відеоігри, які займають перші позиції у світових рейтингах серед шанувальників гейм-індустрії: *Detroit: Become Human*, *Days Gone*, *The Last of Us* та інші.

Під час обробки великого обсягу матеріалу, виникають певні труднощі як в перекладацьких, так і соціальних аспектах. Навіть найбільш якісну гру може нівелювати локалізація. Є декілька основних труднощів, які виникають під час локалізації відеоігор. Найбільш розповсюджена проблема – розподіл роботи між декількома перекладачами, адже великий обсяг інформації, який один локалізатор фізично не здатен обробити, часто розподіляють між декількома перекладачами та редакторами. Проблема полягає у тому, що кожен виконує частину роботи у певній стилістиці, яка може відрізнитись у фінальній версії локалізації. Наприклад, у грі *Uncharted 4: A Thief's End* угруповання найманих військових має назву *Shoreline* (Берегова лінія). У локалізованій версії гри її спочатку переклали, як «*Бойовий патруль*», не дивлячись на те, що за нормами перекладу, назви не можуть бути локалізовані. У фінальній ж частині локалізованої гри з'являється оригінальна назва – «*Шорлайн*».

Стрелковська Е. В., студентка

Костенко Г. М., к. філол. н., доцент

Національний університет «Запорізька політехніка»

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ «СВІЙ-ЧУЖИЙ» У ФРАЗЕОЛОГІЧНІЙ СИСТЕМІ АНГЛОМОВНИХ ТА УКРАЇНОМОВНИХ ЗМІ

Розгляд фразеологічних одиниць як мовних знаків дозволяє вивчати їх у рамках когнітивної лінгвістики та лінгвокультурології, яка «досліджує насамперед живі комунікативні процеси і зв'язок мовних виразів, що використовуються в них, з синхронно діючим менталітетом

народу» [1, с. 51]. Концепт «СВІЙ-ЧУЖИЙ» характеризуються універсальністю, яка обумовлена його гносеологічною значимістю, що впливає на дії та поведінку людини.

У мікрополі «свій» / «чужий» протиставляються групи фразеологічних одиниць (ФО), що характеризують завзятість, старанність, егоїзм, впевненість, скутість. Наприклад, виділяють:

1) фразеологічні одиниці, що характеризують завзятість, старанність: «*of one's own accord*» – «за власним бажанням», «*off one's own bat*» – «без сторонньої допомоги, своєю працею»;

2) фразеологічні одиниці, що характеризують егоїзм: «*turn smth to good account*» – «отримати вигоду, використовувати у своїх інтересах», «*play for one's own hand*» – «діяти у своїх інтересах, дотримуватися своєї вигоди»;

3) фразеологічні одиниці, що характеризують недоліки: «*beam in one's eye*» – «колода у своєму оці»;

4) фразеологічні одиниці, що характеризують скутість, невпевненість: «*be in the wrong place*» – «бути не у своїй тарілці»;

5) фразеологічні одиниці, що характеризують упевненість: «*be in one's element*» – «бути у своїй стихії».

Семантичне поле – об'єднання одиниць семантичного рівня з урахуванням наявності загальних смислів всіх елементарних одиниць і характеризується відносною автономністю, безперервністю смислового простору, психологічною реальністю для наївного користувача мови. Фразеологічно-семантичне поле – це сукупність фразеологічних одиниць (ФО), об'єднаних спільністю значення, які відбивають поняттєву подібність позначених явищ [3, с. 114].

При аналізі значення фразеологізмів важливим є виокремлення сем, семантичних елементів. За характером виявленості у значенні виділяють експліцитні та імпліцитні семи. Експліцитні семи – інформація, безпосередньо представлена у значенні [2, с. 131]. Вони можуть бути буквальними та образними. Під імпліцитними семами розуміються ті елементи значення, які є у плані змісту, але відсутні у плані висловлювання. Імпліцитні семи передають обсяг імпліцитної інформації у структурі значення. Імпліцитність у сфері фразеології пов'язана з лаконізацією значення, з асиметрією плану змісту та виразу. Семи «свого» і «чужого» виділяються в прислів'ї: «*Every man is the architect of his own fortune*», що означає «*everybody is able to achieve his / her aims that bring happiness and satisfaction, but to achieve this, it's quite important to make every effort*». Це значення є сигніфікатом ФО, денотативний аспект – усі висловлювання, вчинки, які необхідно виконати людині, а також старання та зусилля, які докладає людина, щоб досягти успіхів у житті, коннотативний аспект – експресивність, що створюється образністю. Диференціальна сема – «цілеспрямованість, самовпевненість», тобто те, чим володіє людина,

щоб досягти свого щастя.

Література

1. Бабушкин А. П. Типы концептов в лексико-фразеологической семантике языка. Воронеж : Изд- во ВГУ, 1996. 103 с.
2. Вежицкая А. Семантические универсалии и описание языка. М. : Языки славянских культур, 2011. 568 с.
3. Телия В. Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. М. : Школа «Языки русской культуры», 1996. 247 с.

СУЧАСНА ДИСКУРСОЛОГІЯ ТА КОНЦЕПТОЛОГІЯ

Герасименко В. В., студентка

Красовицька Л. Є., к. філол. н., доцент

Харківський національний педагогічний університет

ім. Г. С. Сковороди

ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНІСТЬ ЯК ХАРАКТЕРНА РИСА КІНЕМАТОГРАФІЧНОГО ДИСКУРСУ

Дуже цікавим та одночасно складним щодо розуміння є поняття інтертекстуальності творів. З позиції автора твору, інтертекстуальність визначається як певний спосіб створення власного тексту та підкреслення його творчої індивідуальності через відношення з текстами творів інших авторів. З боку читача, інтертекстуальність – це його здатність декодувати в різних художніх текстах інтертекстуальні посилання [2, с. 29].

Незважаючи на значну увагу науковців до проблеми інтертекстуальності, що приділялася їй досить тривалий час, окремі питання використання та особливостей інтертекстуальності залишаються досі невизначеними. Так, інтертекстуальність кінематографічних творів ще тільки набирає свою емпіричну базу і залишається однією з найактуальніших дослідницьких тем сучасних стилістичних студій.

Дослідження різноманітних аспектів інтертекстуальності було висвітлено в роботах таких зарубіжних та вітчизняних вчених, як: Р. Барт, Є. М. Грессе, Ж. Дерріда, Ю. Крістева, С. Алексенко, Т. Диниченко, В. Просалова та ін.

Як зазначає Ю. Крістева, інтертекстуальність можна розглядати, як певну властивість твору бути асоційованим з іншими творами, та викликати в пам'яті адресата певні асоціативні ряди. Завдяки таким асоціаціям виникає оновлена структура відтворюваного тексту художнього твору [2, с. 27].